

ZAKLJUČNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA
NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA
PROGRAMA (CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 – 2013«

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

1. Naziv težišča v okviru CRP:

Težišče 2: DRUŽBA ZNANJA: IZOBRAŽEVANJE, VZGOJA, RAZISKAVE IN RAZVOJ

2. Šifra projekta:

V5-0231

3. Naslov projekta:

REŠEVANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V SLOVENIJI S Poudarkom NA
SOCIALNI INKLUZIVNOSTI ROMOV V Šolski sistem

3. Naslov projekta

3.1. Naslov projekta v slovenskem jeziku:

REŠEVANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V SLOVENIJI S Poudarkom NA
SOCIALNI INKLUZIVNOSTI ROMOV V Šolski sistem

3.2. Naslov projekta v angleškem jeziku:

SOLVING OF ROMA PROBLEMATICS IN SLOVENIA WITH AN EMPHASIS ON
ROMA SOCIAL INCLUSIVENESS INTO THE EDUCATIONAL SYSTEM

4. Ključne besede projekta

4.1. Ključne besede projekta v slovenskem jeziku:

ROMI, POLITIKA, PROBLEMATIKA, SLOVENIJA, Šolski sistem.

4.2. Ključne besede projekta v angleškem jeziku:

ROMA, POLICY, PROBLEMATICS, SLOVENIA, EDUCATIONAL SYSTEM.

5. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

UNIVERZA V LJUBLJANI, FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

5.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

/

6. Sofinancer/sofinancerji:

MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT RS

7. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

01942

MARJAN BREZOVŠEK

Datum: 20.4.2008

Podpis vodje projekta:

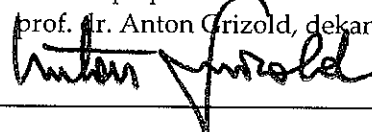
izr.prof..dr. Marjan Brezovšek

Podpis in žig izvajalca:

prof. dr. Andreja Kocijančič, rektorica
po pooblastilu

prof. dr. Anton Grizold, dekan

II. Vsebinska struktura zaključnega poročila o rezultatih raziskovalnega projekta v okviru CRP

1. Cilji projekta:

1.1. Ali so bili cilji projekta doseženi?

- a) v celoti
 b) delno
 c) ne

Če b) in c), je potrebna utemeljitev.

1.2. Ali so se cilji projekta med raziskavo spremenili?

- a) da
 b) ne

Če so se, je potrebna utemeljitev:

2. Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

Skladno s sprejetim programom dela smo vsebinsko realizirali vse načrtovane faze projekta. V začetku izvajanja je bila opravljena obsežna mednarodna primerjalna analiza vključevanja romske populacije v nacionalne šolske sisteme in analiza oblik predstavništva romske skupnosti v procesih odločanja na lokalni in državni ravni. Analiza oblik političnih predstavništev romske manjšine v izbranih primerljivih državah Evropske unije je s stališča oblikovanja nadaljnjih smernic za reševanje vseh problematik (tudi šolske), ki zadevajo romsko manjšino, neobhodna. Glede na smernice in priporočila mnogih mednarodnih nevladnih organizacij je ravno politično predstavništvo oziroma kakšna druga oblika pozitivne diskriminacije, ki vpliva na dvig participacije romske manjšine, tisti vzvod, ki dolgoročno omogoča sprejemanje in implementacijo uspešnih javnih politik. Tako smo zaključili, da obstajata dve vrsti t.i. »pozitivnih diskriminacij« pri vključevanju Romov v politično življenje. Prva je, da se v državi oblikuje mehanizem, ki zagotavlja Romom določeno kvoto predstavnikov (bodisi v lokalnem ali državnem odločevalskem telesu) druga pa, da se oblikuje posvetovalno telo sestavljeno iz predstavnikov romske manjšine, ki daje mnenje in sodeluje pri oblikovanju nekaterih javnih politik. Slovenija ima od leta 2002 v dvajsetih občinah formalno (dejansko v devetnajstih) prisotnega in izvoljenega t.i. romskega svetnika v občinskem svetu, ki ima enako glasovalno pravico, kot ostali svetniki. Z uvedbo tega mehanizma je Slovenija postavila temelje za uspešno sooblikovanje javnih politik (tudi s področja šolstva) romski manjšini.

Pri pregledu t.i. »dobrih praks« pri naslavljanju romske problematike v tujih šolskih sistemih smo ugotovili, da se le redko oblikovanje šolskih politik veže na predhodno omenjene oblike politične reprezentiranosti, kar pomeni, da se ti potenciali še ne izkoriščajo. Zaključimo lahko celo, da tiste države, ki imajo s strani mednarodnih organizacij dobro ocenjena predstavništva manjšin nimajo enako dobrih mehanizmov v šolstvu ter da je uspešnost oziroma učinkovitost teh mehanizmov bolj kot z političnimi predstavniki možno povezati s številom Romov, ki živijo v tej državi. Glede na analizo uporabljenih dobrih praks, pa bi bilo v Sloveniji smotrno razvijati nadaljnje ukrepe pozitivne diskriminacije v šolstvu: vpeljava t.i. »romskih vsebin« v nacionalni učni načrt; omogočanje učencem v osnovnih in srednjih šolah, da si iz nabora izbirnih vsebin lahko izberejo tudi vsebine na temo romskega jezika, kulture ali zgodovine; izdelava enovitega program identifikacije nadarjenih romskih učencev ter njihovo konstanto štipendiranje; izdelava dodatnih učnih pripomočkov za pomoč pri pouku romskih otrok; izdelava strategije o postopni popolni integraciji romskih učencev v šolski sistem in uvedba nadzora nad izvajanjem strategije. Za namen raziskave smo si zastavili raziskovalno vprašanje "Kako se mehanizem dodatne učne pomoči učencem Romom (t.i. romski pomočnik) uveljavlja v slovenskem osnovnošolskem sistemu". Da bi lahko odgovorili na raziskovalno vprašanje, smo opravili evaluacijo stanja v slovenskih osnovnih šolah, ki imajo določeno število romskih učencev.

¹ Potrebno je napisati vsebinsko raziskovalno poročilo, kjer mora biti na kratko predstavljen program dela z raziskovalno hipotezo in metodološko-teoretičen opis raziskovanja pri njenem preverjanju ali zavračanju vključno s pridobljenimi rezultati projekta.

V začetku evaluacije smo raziskali obstoječe stanje integracije romskih otrok v slovenski osnovnošolski sistem. Z analizo smo zajeli izredno fragmentirano področje urejanja tovrstne problematike, ter hkrati zajeli preliminarne težave, ki izhajajo ravno iz pretirane fragmentiranosti. Osnovno težavo pri pridobivanju relevantnih podatkov in analizi letih predstavlja dejstvo, da natančno število romske populacije v Sloveniji (kot je to navadno tudi v drugih opazovanih državah) ni znano. Zaradi tega je zajemanje podatkov, ki bi nam omogočili vpogled v dejansko stanje problematike, s katero se srečuje romska manjšina v Sloveniji, izredno oteženo oziroma celo onemogočeno. Ob parcialnem zaznavanju problematike je odkrivanje pravih mehanizmov za reševanje le-te omejeno in pomanjkljivo.

Za namen raziskave smo v skladu s programom dela oblikovali nabor ciljnih populacij. Ugotavljanje ciljnih populacij se je izkazalo za zahtevno in problematično, predvsem zaradi dejstva, da poklic romski pomočnik ni standardiziran, kar pomeni, da nobena institucija ne vodi evidence oseb zaposlenih na delovnem mestu s tem opisom. Po izvedenem procesu pridobivanja podatkov o osebah zaposlenih na delovnem mestu učitelj izredne pomoči učencem Romom, smo oblikovali tudi podatkovno bazo o opazovanih populacijah "pedagoški (so)delavec" in "vodstveni delavec". Da bi pridobili tudi podatke, ki posegajo v občutljive medosebne odnose na delovnem mestu, smo vsem anketiranim zagotovili popolno anonimnost.

Na podlagi podrobne empirične analize smo prišli do več zaključkov:

1. Romski pomočniki ocenjujejo učne vsebine, kot zadovoljive, vendar nekoliko prezahtevne za romske učence. Delno zaradi kulturnih in jezikovnih pregrad in zaradi neenakega predznanja romskih učencev bi po mnenju romskih pomočnikov potrebovali dodaten čas za podajanje snovi romskim učencem, dodatno osebje in dodatni pouk slovenskega jezika. Poznavanje slovenskega jezika se kaže kot največja ovira pri osvajanju učnih vsebin.
2. Romski pomočniki razvijajo z romskimi učenci poseben odnos, ki se od običajnega odnosa učitelj-učenec razlikuje predvsem v večji emocionalni dostopnosti romskih pomočnikov. Slednje ocenjujemo kot pozitivno in menimo, da bi morali tak odnos še poglobljati ter vzpostavljati vez med šolo in romsko skupnostjo skozi pridobljeno zaupanje in medsebojno spoštovanje. (Ne)uspešnost romskih učencev v učnem procesu romski pomočniki pripisujejo neenakemu predznanju romskih učencev ter precejšnjemu izostajanje od pouka, ki je očitno pomemben vzrok za nižjo uspešnost romskih učencev.
3. Odnos med starši romskih otrok in romskimi pomočniki se počasi izgrajuje in starši do neke mere prepoznavajo mehanizem romskega pomočnika, kot nekoga, ki je potreben in pomaga njihovim otrokom. Za nadaljnje izgrajevanje medsebojnega odnosa in zaupanja bi bilo potrebno natančneje doreči naloge pomočnikov in jih tudi nazorno predstaviti staršem, kar bi posledično morda vodilo v večjo udeležbo staršev na govornih urah, roditeljskih sestankih in učnem procesu nasploh.
4. Romski pomočniki so v šolskem kolektivu dobro sprejeti ter dobro sodelujejo tako s pedagoškimi (so)delavci kot z vodstvenimi delavci. Zaskrbljujoče pa je, da nezanemarljiv odstotek pomočnikov večino časa preživlja z romskimi učenci v ločenih prostorih ali pa so prisotni le del pouka. Menimo, da bi bilo potrebno institucionalizirati dolžnosti in naloge romskih pomočnikov tudi v smislu prisotnosti pri pouku ter doreči, v kolikšnem

odstotku lahko samostojno učijo romske otroke v ločenih prostorih (če sploh).

5. V sklopu zaposlovanja posameznikov na delovno mesto učitelja izredne pomoči učencem Romom se je oblikovalo nekakšno stabilno jedro romskih pomočnikov z željo po tem, da bi na tem delovnem mestu tudi ostali, da bi si pridobili poklicni naziv romskega pomočnika/romske pomočnice in da bi se nadalje tudi doizobraževali. Če primerjamo te podatke s podatki o demografiji ugotovimo, da poznavanje romskega jezika in dejstvo, da več kot polovica pomočnikov ni Romov, nakazuje na to, da si obstoječa skupina romskih pomočnikov ne bo mogla pridobiti poklicni naziv romski pomočnik/romska pomočnica. Hkrati pa je izrednega pomena, da se to področje poklicno uredi in institucionalizira, saj si večina pomočnikov želi dodatnega izobraževanja in natančnejših navodil (kompetenc) za področje dela. Nenazadnje pa ne smemo pozabiti, da imajo obstoječi romski pomočniki veliko praktičnih izkušenj iz poučevanja romskih učencev, kar bi bilo nujno potrebno upoštevati pri oblikovanju poklica romski pomočnik/romska pomočnica.

6. Učitelji so precej kritični do zahtevnosti učnih načrtov in do primernosti njihovih vsebin za romske učence. Za učinkovitejšo razlago učne snovi pogrešajo prevode učbenikov v romščino in več pedagoške pomoči. Učitelji so mnenja, da romski učenci težje ali celo težko sledijo pouku in bi potrebovali predvsem dodatne ure slovenskega jezika. Glede na pomembno vlogo, ko jo imajo učitelji v učnem procesu, je potrebno njihova opažanja upoštevati tudi pri oblikovanju bodočih dobrih praks in politik osnovnošolskega izobraževanja Romov.

7. Učitelji za romske učence predstavljajo večjo avtoriteto kot romski pomočniki. Odnos učiteljev do romskih otrok pa naj bi bil enak kot do neromskih otrok. Učitelji so relativno kritični do primernosti nekaterih strateških usmeritev učnega procesa za učence (in s tem tudi za romske učence) predvsem do učnih programov in do količine snovi, ki jo morajo učenci predelati v enem letu. Samokritično ocenjujejo, da bi bilo za pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka potrebno doizobraziti pedagoške delavce, ki učijo romske učence. Pri tem pa ni jasno ali menijo, da so sami potrebni doizobraževanja ali da so doizobraževanja potrebni romski pomočniki oziroma učitelji izredne pomoči učencem Romom.

8. Po mnenju učiteljev starši romskih otrok niso zadostno oziroma zadovoljivo vključeni v izobraževalni proces svojih otrok. Kot kaže vzrok za »izključenost« ni šolska institucija ali pedagoški delavci (ki pogosto vabijo starše romskih otrok, da se udeležujejo sestankov) temveč starši sami. Zaradi posebno pomembne vloge, ki jo imajo starši romskih otrok pri šolskem (ne)uspehu otrok ter posebnosti »romskega« načina življenja, ki narekuje, da je družina čimveč skupaj in je čimbolj povezana, je nujno, da se uvedejo dodatne dobre prakse na področju komunikacije s starši romskih otrok.

9. Učitelji imajo do dodatne pomoči (v obliki romskega pomočnika) pozitiven odnos, vendar pogrešajo večjo vlogo pomočnika in časovno daljšo prisotnost pri pouku. Zasledimo lahko (tudi na podlagi testnih intervjujev), da dojemajo romske pomočnike bolj kot obliko splošne dodatne pomoči in ne toliko kot posebne pomoči, ki je usmerjena zgolj v pomoč romskim otrokom. Učitelji (enako tudi romski pomočniki) izpostavljajo kratko časovno udeležbo romskih pomočnikov pri pouku, kar predstavlja veliko oviro (enako tudi preživljanje časa z romskimi otroci v posebnem prostoru).

10. Ravnatelji specifično dojemajo učni proces romskih učencev, ter da veliko vlogo pripisujejo samim pedagoškim delavcem in šoli ter za razliko od ostalih anketiranih

skupin vidijo večjo težo odgovornosti ravno na instituciji šole. Ob tem, da ocenjujejo učne načrte kot prezahtevne, težji prenos učnih vsebin zaradi kulturnih razlik in preobremenjenost romskih učencev menijo, da bi potrebovali več osebja, posebne didaktične pripomočke in dodatne ure slovenskega jezika.

11. Sodelovanje med romskim(i) pomočnikom(i) in ravnatelji je zelo dobro in neproblematično. Hkrati pa je možno opaziti, da so ravnatelji nekoliko bolj zadovoljni z osebami zaposlenimi kot romskimi pomočniki in nekoliko manj s samim mehanizmom romskega pomočnika. To nakazuje potrebo po dodatni definiciji delovnega mesta in tudi poklica, ki je izražena tudi s strani vodstvenih delavcev, ki delo načrtujejo in poskušajo optimizirati.

12. Po mnenju vodstvenih delavcev je funkcija in vloga romskih pomočnikov v učnem procesu potrebna in pomembna. Romske pomočnike zaposlujejo za polni delovni čas (vendar tudi za določen čas) in bolj ali manj v okviru javnih del. Tovrstna pomoč pri pedagoškem procesu se jim zdi tako potrebna, da v prihodnje načrtujejo tudi zaposlitve novih pomočnikov, vendar pa se pri tem srečujejo s finančnimi ovirami, kot s težavnim pridobivanjem ustreznega kadra. Ravno izražena potreba po tovrstnem poklicu in hkratne omejitve so pomemben element, ki bi ga bilo potrebno v prihodnje upoštevati. Torej poskušati sistematizirati delovno mesto romski pomočnik, določiti kvote romskih učencev na oddelek, pri katerih je zaposlitev romskega pomočnika obvezna in standardizirati znanja in kompetence poklica (kar je že storjeno v Katalogu strokovnih znanj in spretnosti).

3. Izkoriščanje dobljenih rezultatov:

3.1. Kakšen je potencialni pomen² rezultatov vašega raziskovalnega projekta za:

- a) odkritje novih znanstvenih spoznanj;
- b) izpopolnitev oziroma razširitev metodološkega instrumentarija;
- c) razvoj svojega temeljnega raziskovanja;
- d) razvoj drugih temeljnih znanosti;
- e) razvoj novih tehnologij in drugih razvojnih raziskav.

3.2. Označite s katerimi družbeno-ekonomskimi cilji (po metodologiji OECD-ja) sovpadajo rezultati vašega raziskovalnega projekta:

- a) razvoj kmetijstva, gozdarstva in ribolova - Vključuje RR, ki je v osnovi namenjen razvoju in podpori teh dejavnosti;
- b) pospeševanje industrijskega razvoja - vključuje RR, ki v osnovi podpira razvoj industrije, vključno s proizvodnjo, gradbeništvo, prodajo na debelo in drobno, restavracijami in hoteli, bančništvom, zavarovalnicami in drugimi gospodarskimi dejavnostmi;
- c) proizvodnja in racionalna izraba energije - vključuje RR-dejavnosti, ki so v funkciji dobave, proizvodnje, hranjenja in distribucije vseh oblik energije. V to skupino je treba vključiti tudi RR vodnih virov in nuklearne energije;
- d) razvoj infrastrukture - Ta skupina vključuje dve podskupini:
 - transport in telekomunikacije - Vključen je RR, ki je usmerjen v izboljšavo in povečanje varnosti prometnih sistemov, vključno z varnostjo v prometu;
 - prostorsko planiranje mest in podeželja - Vključen je RR, ki se nanaša na skupno načrtovanje mest in podeželja, boljše pogoje bivanja in izboljšave v okolju;
- e) nadzor in skrb za okolje - Vključuje RR, ki je usmerjen v ohranjanje fizičnega okolja. Zajema onesnaževanje zraka, voda, zemlje in spodnjih slojev, onesnaženje zaradi hrupa, odlaganja trdnih odpadkov in sevanja. Razdeljen je v dve skupini:
- f) zdravstveno varstvo (z izjemo onesnaževanja) - Vključuje RR - programe, ki so usmerjeni v varstvo in izboljšanje človekovega zdravja;
- g) družbeni razvoj in storitve - Vključuje RR, ki se nanaša na družbene in kulturne probleme;
- h) splošni napredek znanja - Ta skupina zajema RR, ki prispeva k splošnemu napredku znanja in ga ne moremo pripisati določenim ciljem;
- i) obramba - Vključuje RR, ki se v osnovi izvaja v vojaške namene, ne glede na njegovo vsebino, ali na možnost posredne civilne uporabe. Vključuje tudi varstvo (obrambo) pred naravnimi nesrečami.

² Označite lahko več odgovorov.

3.3. Kateri so **neposredni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Neposredni rezultati projekta so na podlagi empiričnih podatkih pridobljene ugotovitve trenutnega stanja izredne učne pomoči učencem Romom, na podlagi katerih smo oblikovali priporočila in primere dobrih praks za nadaljnjo implementacijo v slovenski osnovnošolski sistem (glej deveto poglavje priložene projektne naloge).

3.4. Kakšni so lahko **dolgoročni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Dolgoročni rezultati projekta so (ob predpostavljene upoštevanju priporočil in njihovi implementaciji v slovenski osnovnošolski sistem) dvig splošnega učnega uspeha romskih učencev in višja stopnja inkluzivnosti romskih učencev v slovenski šolski sistem.

3.5. Kje obstaja verjetnost, da bodo vaša znanstvena spoznanja deležna zaznavnega odziva?

- a) v domačih znanstvenih krogih;
- b) v mednarodnih znanstvenih krogih;
- c) pri domačih uporabnikih;
- d) pri mednarodnih uporabnikih.

3.6. Kdo (poleg sofinancerjev) že izraža interes po vaših spoznanjih oziroma rezultatih?

/

3.7. Število diplomantov, magistrov in doktorjev, ki so zaključili študij z vključenostjo v raziskovalni projekt?

/

4. Sodelovanje z tujimi partnerji:

4.1. Navedite število in obliko formalnega raziskovalnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi inštitucijami.

/

4.2. Kakšni so rezultati tovrstnega sodelovanja?

/

5. Bibliografski rezultati³ :

Za vodjo projekta in ostale raziskovalce v projektni skupini priložite bibliografske izpise za obdobje zadnjih treh let iz COBISS-a) oz. za medicinske vede iz Inštituta za biomedicinsko informatiko. Na bibliografskih izpisih označite tista dela, ki so nastala v okviru pričujočega projekta.

6. Druge reference⁴ vodje projekta in ostalih raziskovalcev, ki izhajajo iz raziskovalnega projekta:

A1. ZNANSTVENI ČLANEK

Brezovšek, Marjan, Haček Miro in Irena Bačlija (2007): Positive Discrimination of the Roma Minority: The Case of Roma Local Councillors in Slovenia. *Ethnicities*, let. 8, št. 2, str. 227-250, SAGE Publications (v tisku).

Članek predstavlja poglobljeno analizo in evaluacijo obstoječega stanja participacije romske manjšine na lokalni ravni v Evropi in še posebej v Sloveniji. Avtorji so identificirali doseženo stopnjo reševanja romske problematike na podlagi empirične analize mnenj nosilcev odločanja na lokalni ravni. Rezultati imajo, glede na eksperimentalno raven, ki jo takšna oblika pozitivne diskriminacije dosega v Evropi, vsekakor tudi svojo aplikativno vrednost, saj je na podlagi njih mogoče zakoličiti dejansko stanje ter opozoriti na konkretne probleme kot tudi predlagati konkretne rešitve. Čeprav so mehanizmi participacije Romov pri soodločanju lastni vsaki posamezni državi in se vežejo na njene specifične ni za zanemariti vrednotenja posameznih mehanizmov ter njihovo potencialnost pri morebitnem globalnem reševanju romskega vprašanja.

A1. ZNANSTVENI ČLANEK

Bačlija Irena in Miro Haček (2007): Limited opportunities for political participation: the case - study of Roma local councillors in Slovenia. *Romani studies*, University of Liverpool Press, let. 17, št. 2, str. 155-180.

Članek interdisciplinarno predstavlja specifične življenja romske skupnosti v Sloveniji, še posebej tistega civilno-družbenega segmenta, ki omogoča Romom soodločati o javnih politikah, ki pomembno vplivajo na njih, kot manjšino. Prvi korak k izboljšanju enakopravnosti (jše) zastopanosti romske avtohtone manjšine je bil storjen z zakonsko določeno minimalno zastopanostjo Romov v občinskih svetih. Avtorja pa nadalje odpirata vprašanje, kako urediti ostala problematična področja, ki zadevajo romsko skupnost. Kdo je pristojen za urejanje romske problematike in ali zadovoljivo opravlja svoje delo? Naloga demokratične države je, da omogoči sodelovanje vseh prebivalcev ter modificira obstoječe mehanizme, tako, da se jih prilagodi uporabnikom in omogoči učinkovitejše sodelovanje vseh prebivalcev.

³ Bibliografijo raziskovalcev si lahko natisnete sami iz spletne strani: <http://www.izum.si/>

⁴ Navedite tudi druge raziskovalne rezultate iz obdobja financiranja vašega projekta, ki niso zajeti v bibliografske izpise, zlasti pa tiste, ki se nanašajo na prenos znanja in tehnologije.

Navedite tudi podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov vključno s predstavitevami, ki so bile organizirane izključno za naročnika/naročnike projekta.

REŠEVANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V SLOVENIJI S Poudarkom NA SOCIALNI INKLUZIVNOSTI ROMOV V Šolski SISTEM

Romska skupnost v Sloveniji je v Ustavi določena, kot posebna etnična skupnost ali manjšina, ki ima posebne etnične značilnosti. Določba 65. člena Ustave vsebuje pooblastilo zakonodajalcu, da romski skupnosti, ki živi v Sloveniji, z zakonom¹ zagotovi poleg splošnih še posebne pravice. Posebno varstvo, ki ga zakonodajalec zagotavlja romski skupnosti, se imenuje »pozitivna diskriminacija«, kar pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti. Ker je problematika s katero se srečuje romska skupnost v Sloveniji tako mnogoplastna in raznolika, se lahko za izhodišče reševanja te problematike naslonimo na teorijo človeškega kapitala, ki pojasnjuje vzročnost med izobrazbo slehernega posameznika v družbi in blagostanjem družbe. Glede na podatke iz Statističnega popisa prebivalcev RS v letu 2002, zaključujemo, da je odstotek Romov v Sloveniji z nedokončano osnovnošolsko izobrazbo zaskrbljujoče nizek, kar nas napeljuje k oblikovanju politik pozitivne diskriminacije, za dvig uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli. Glede na *Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov v RS (2004)* je ena izmed možnih rešitev uvedba mehanizma romski pomočnik², ki naj bi romskim otrokom pomagal prebroditi čustveno in jezikovno bariero in predstavljal neke vrste most med šolo ter romsko skupnostjo. Da bi lahko obliko pozitivne diskriminacije *romski pomočnik* ovrednotili smo za namen ciljnega raziskovalnega projekta izvedli strukturirane družboslovne intervjuje z vsemi zaposlenimi na delovnem mestu učitelj izredne pomoči učencem Romom³, njihovimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi delavci na šolah, kjer so zaposleni. Na podlagi zaključkov iz pridobljenih empiričnih podatkov lahko predlagamo naslednje ukrepe in smernice za nadaljnjo vključevanje romskega pomočnika v slovenski osnovnošolski sistem: (1) Izdelava navodil za vodstvene in pedagoške delavce, v katerih bo jasno navedeno, koliko časa mora biti romski pomočnik prisoten v razredu skupaj z učiteljem, kakšne oblike komuniciranja s starši mora redno izvajati in kakšne didaktične pripomočke potrebuje. (2) Ker novi standardi za poklic romski pomočnik predvidevajo znanje romskega jezika predvidevamo, da bodo v prihodnje romski pomočniki izključno Romi. Ob tem moramo upoštevati specifiko romskih družin, ki so si med seboj sovražne, zato obstaja utemeljena možnost, da nekatere družine ne bodo želele več vpisovati svojih otrok v šolo, v kateri bo zaposlen član sovražne družine. (3) V vmesnem času, dokler se poklic in delovno mesto romskega pomočnika ne umestita v šolski sistem, bi bilo priporočljivo izvajati redna srečanja romskih pomočnikov na nacionalni ravni, kjer bi izmenjevali mnenja, predstavljali nove oblike dobrih praks in izpostavljali morebitno problematiko. Takšna srečanja bi omogočala tudi sprotno evaluacijo in modifikacijo poklica in delovnega mesta. (4) Potrebno bi bilo določiti minimalno število romskih učencev v razredu, ko bi bilo nujno zagotoviti prisotnost romskega pomočnika. V razredih, kjer minimalna kvota ne bi bila dosežena, bi bilo smotno uvesti doizobraževanje za delo z romskimi učenci ter finančni dodatek za delo učiteljev. (5) Glede na različno predznanje romskih otrok ob vpisu v šolo, bi bilo morda smotno uvesti poseben test za ugotavljanje stopnje predznanja slovenskega jezika.

¹ Elementi pozitivne diskriminacije se tako odražajo tudi v Zakonu o romski skupnosti v Republiki Sloveniji, ki je bil po dolgotrajnih javnih razpravah 13. 4. 2007 sprejet in objavljen v Uradnem listu RS.

² Izraz romski pomočnik uporabljamo enakovredno za ženski in moški spol.

³ Oziroma od uveljavitve Kataloga standardov strokovnih znanj za kvalifikacijo – romski pomočnik.

SOLVING OF ROMA PROBLEMATICS IN SLOVENIA WITH AN EMPHASIS ON ROMA SOCIAL INCLUSIVENESS INTO THE EDUCATIONAL SYSTEM

Roma community in Slovenia has a constitutional status of ethnic group or minority with special ethnic characteristics. Article 65 of Slovenian Constitution states, that law should regulate the status and special rights of the Romany community living in Slovenia.⁴ Special protection of Roma community rights is called »positive discrimination«, which means that legislator is not limited with principle of equality when addressing special rights of Roma. Because of the complexity of the problems Roma encounter with, the theory of human capital suggests to start with educational policy, because there is high correlation between education of an individual and welfare of the state. According to the Census of Slovenian Statistical Office (in 2002) there is an alarmingly high percentage of Roma that did not finished primary school. According to the National strategy for education of Roma community in Slovenia (2004) one of the possible solutions to higher percentage of completing the primary education is implementation of Roma teachers as special help to linguistic and social problems of Roma pupils. In order to evaluate this form of positive discrimination, the goal of the target research project was to interview all Roma teachers in Slovenia, their teaching co-workers (teachers) and the principals at school.

Based on the empirical data gained from these interviews one can propose several actions and guidelines to be implemented into the Slovenian primary educational system:

- (1) Formation of the guidelines and recommendations for principals and teachers, that work with Roma teachers, on how long Roma teacher has to be in the classroom together with the teacher, how he/she has to communicate with parents of Roma pupils (and how often) and what kind of didactical tools does he/she need.
- (2) Since the new standards for Roma teacher occupation include knowledge of Romani language, one can expect that in the future all Roma teachers will be of Romani origin. With this we can expect certain difficulties connected to specifics of Roma families, which could be hostile towards each other and this could prevent ones' family children to attend school, if a Roma teacher would be from the rival family.
- (3) It is advised to organise regular meetings of Roma teachers at the national level, until the mechanism is not fully implemented into the educational system. These meetings could provide with exchanging views, exposing good practises and also possible additional solutions and recommendations.
- (4) Minimal quota of Romani pupils in the class should be set, providing the principals at the school to know when a Roma teacher has to be employed. In classes where there are too few Roma pupils, we suggest additional education of teachers as well as financial stimulation for them.
- (5) The poor knowledge of Slovenian language is one of the main problems that Roma pupils encounter. However, not all Roma children have the same level of knowledge. A test should be implemented that would enable the detection of the level of knowledge of Slovenian language.

⁴ Elements of positive discrimination are included in the Law on Roma Community in the Republic of Slovenia. The law was adopted after vivid public debate on 13th of April 2007.

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede
Inštitut za družbene vede
Center za politološko raziskovanje

nosilec Ciljnega raziskovalnega projekta
Dr. Marjan Brezovšek

**REŠEVANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V
SLOVENIJI S Poudarkom NA SOCIALNI
INKLUZIVNOSTI ROMOV V Šolski SISTEM**

Končno poročilo

Ljubljana, 20. april 2008

KAZALO

1.		
METODOLOŠKI IN HIPOTETIČNI OKVIR RAZISKAVE		4
2.		
ROMSKA MANJŠINA V EVROPI		8
2.1. <i>POJEM POZITIVNE DISKRIMINACIJE IN ROMI</i>		9
2.2. <i>VARSTVO ROMOV V EVROPSKIH MEDNARODNIH DOKUMENTIH</i>		10
2.3. <i>UKREPI EVROPSKIH KROVNIH ORGANIZACIJ NA PODROČJU IZBOLJŠANJA POLOŽAJA ROMOV</i>		11
3.		
ANALIZA STANJA (NE)IZOBRAŽEVANJA ROMSKIH OTROK V PRIMERLJIVIH EVROPSKIH DRŽAVAH		16
4.		
PODATKI O SEGREGACIJI ROMOV V IZOBRAŽEVANJU V EVROPI		23
4.1. <i>DĚSEGREGACIJA ROMSKEGA IZOBRAŽEVANJA</i>		32
5.		
POMEN PREDSTAVLJENOSTI ROMSKE MANJŠINE V PROCESIH ODLOČANJA NA LOKALNI IN DRŽAVNI RAVNI		39
5.1 <i>ŠTUDIJE PRIMEROV PREDSTAVLJENOSTI ROMSKE MANJŠINE V IZBRANIH DRŽAVAH</i>		41
6.		
EVALVACIJA STANJA V SLOVENIJI		59
6.1. <i>ROMI V SLOVENSKEM OSNOVNOŠOLSKEM SISTEMU</i>		59
6.2. <i>ANALITIČNA IZHODIŠČA ZA ANALIZO TRENUTNEGA STANJA</i>		63
6.3. <i>ROMSKI POMOČNIKI/POMOČNICE V SLOVENIJI</i>		64
7.		
NASLAVLJANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V TUJIH ŠOLSkih SISTEMIH		70
7.1. <i>PROBLEMATIKA IZOBRAŽEVANJA ROMOV</i>		70
7.2. <i>OVIRE PRI IZOBRAŽEVANJU</i>		71
7.3. <i>PRIPOROČILA ZA ODPRAVO OVIR IZOBRAŽEVANJA ROMOV</i>		73
7.4. <i>MEDNARODNI PROJEKTI</i>		75
8.		
PRIMERI SPLOŠNIH DOBRIH PRAKS		76
8.1. <i>PRIMERI DOBRIH PRAKS PO POSAMEZNIH DRŽAVAH</i>		77
8.2. <i>KATEGORIZACIJA UKREPOV ZA IZBOLJŠANJE STANJA NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA ROMOV</i>		82
8.3. <i>IZHODIŠČA ZA APLIKACIJO T.I. DOBRIH PRAKS V SLOVENSKI ŠOLSKI SISTEM</i>		83

9.		
ANALIZA DELOVANJA MEHANIZMA ROMSKEGA POMOČNIKA V SLOVENIJI		85
9.1. OBLIKA IN TESTIRANJE RAZISKOVALNEGA INSTRUMENTA		85
9.2. PRELIMINARNA ANALIZA IN OSNOVNA IZHODIŠČA ZA METODOLOŠKO ANALIZO		88
9.3. PODROBNA EMPIRIČNA ANALIZA UVEDBE MEHANIZMA ROMSKI POMOČNIK		90
9.4. ZAKLJUČKI EMPIRIČNE ANALIZE		104
9.5. MOŽNOSTI IN PREDLOGI ZA REŠEVANJE PROBLEMATIKE SOCIALNE INKLUZIVNOSTI ROMOV V SLOVENSKE OSNOVNOŠOLSKE SISTEM		111
10.		
UPORABLJENA LITERATURA		114
11.		
PRILOGE		119
11.1. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA ROMSKE POMOČNIKE		120
11.2. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA PEDAGOŠKE (SO)DELAVCE		127
11.3. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA VODSTVENE DELAVCE (RAVNATELJE)		132

1.

METODOLOŠKI IN HIPOTETIČNI OKVIR RAZISKA VE

Socialna izključenost je relativno nov koncept, na kar kaže pomanjkanje ustreznih razlag v literaturi, vendar je razlagalna moč koncepta tolikšna, da se je v kratkem času dodobra uveljavil v razmišljanju in govoru teoretikov in praktikov. Tako lahko najdemo znotraj držav EU več dokumentov ter analiz revščine in socialne izključenosti v posameznih državah članicah, kot tudi osrednje dokumente EU. Najpogostejša besedna zveza s socialno izključenostjo je revščina, iz česar bi lahko sklepali, da izhaja koncept socialne izključenosti iz zavedanja o posledicah, ki jih ima revščina za tiste, ki jo izkušajo. Revščino lahko definiramo kot koncept, ki izhaja iz nizkih prihodkov ali iz nezadostnih razpoložljivih dohodkov (kar se odraža v potrošniških navadah ljudi ali v splošni blaginji). Revščino vidimo kot statični položaj, v katerem je dohodek indikator pomanjkanja. Potrebno je poudariti, da je revščina specifična oblika socialne izključenosti, ni pa nujno, da socialna izključenost rezultira v revščini. Najpogosteje navajani razlogi za revščino so izguba dela, pomanjkanje ustreznih ukrepov države blaginje, predvsem v obliki socialne pomoči in delavskega zavarovanja, v katerega bi bili vključeni nezaposleni, gospodarske, politične, rasistične, seksistične in druge oblike neenakosti, ki preprečujejo, da bi se podpora splošnega mnenja revnim izboljšala. Raziskovalci EU so izbrali te štiri sisteme, ker naj bi zagotavljali polno državljanstvo in skozi katere se ponavadi udejanja posameznikovo članstvo v skupnosti ali družbi. Če poenostavimo, bi lahko osnovne dimenzije izključenosti definirali kot potrošništvo (revščina kot izključenost iz porabe), produkcija (nezaposlenost kot element izključenosti) in socialna kohezija/povezanost (izključenost iz osnovnih človeških odnosov, brez družine, izolacija itd.) Rezultati raziskav so pokazali, da so skupine in posamezniki, ki so v večjem tveganju, da postanejo socialno izključeni tisti, ki imajo šibko vez z vsaj eno od dimenzij družbene integracije. Te dimenzije so država, ekonomski trgi (še sploh delovni trg) in civilna družba, ki se primarno nanaša na nedržavne organizacije privatnega življenja (družine, osebne mreže, skupnost in osnovne prostovoljne organizacije). Tisti v resnem tveganju, imajo šibke ali pretrgane povezave z dvema ali vsemi tremi dimenzijami. To so v razmerju do države tisti z nelegalnim ali neregularnim statusom, mlade matere, tisti, ki zlorabljajo substance, bivši storilci kaznivih dejanj; v razmerju do trga zaposlitve tisti, ki imajo manjše spretnosti, ki so soočeni z diskriminacijami, ki skrbijo za druge (bolne, s prizadetostmi); v razmerju do civilne družbe pa stari, izolirani, iz vaških okolij, alkoholiki, odvisni od pomoči države (sirote, otroci in odrasli s psihosocialnimi problemi, fizično ovirani, duševno prizadeti, zaporniki in bivši zaporniki). Med najpogosteje izključenimi skupinami na področju izobraževanja znanstvene študije navajajo skupine z nizkimi dohodki, Rome in manjšine.

Potrebno je razumeti, s čim se izključene skupine in posamezniki ter posameznice soočajo v vsakdanjem življenju in kaj izključenost pomeni za vsakega od njih posamezno. Na sploh velja, da se soočajo z dvojnim bremenom. So subjekti ali bolje objekti regulacij, čeprav so kot marginalizirani manj vidni. Bolj verjetno je, da se govori o njih, kot pa z njimi. Ta dvojna nevarnost je pomemben vir tveganja za človekovo dostojanstvo najmanj prednostnih ali najbolj zapostavljenih skupin. Zavedanje o pomenu izključenosti za družbo v celoti in za ljudi, ki jo izkušajo posamezno, nas pripelje do razmislekov o servisih ali storitvah, ki jih država preko svoje politike in mreže služb nudi izključenim, revnim, marginaliziranim, ranljivim.

Namen raziskave je preučiti posledice revščine in socialne izključenosti za pripadnike romske manjšine v Sloveniji, pri čemer smo se osredotočili predvsem na tisti čas v posameznikovem življenju, ko naj bi se aktivno šolal oziroma si pridobil poklicno izobrazbo. Avtorji smo analizirali dejavnike aktualnega stanja socialne izključenosti ter njihovega vplivanja na (ne)uspešnost v izobraževanju.

V drugem delu raziskave, kjer smo zaznavali trenutno stanje socialne izključenosti in izobraževanja romskih otrok v primerljivih državah v Evropi, kot tudi pri nas, smo se posebej osredotočili na t.i. romsko problematiko – problematiko, s katero se srečujejo romske skupnosti in kako ta problematika vpliva na izobraževalni proces pri romskih učencih. Kompleksnost celotne »romske« problematike onemogoča vpeljevanje preprostih ukrepov in mehanizmov za normalizacijo položaja Romov v Sloveniji. Problematiko smo raziskovalci razdelili v naslednje sklope:

- *Vzgojno-izobraževalna problematika*: leta 1996 so bile v novo šolsko zakonodajo prvič vnesene pravne podlage za posebne pogoje izobraževanja romskih otrok, leta 2000 in 2001 pa so bile vnesene dodatne spremembe v Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o vrtcih in Zakon o osnovni šoli. Z novo zakonodajo na šolskem področju, dodatnimi ukrepi in prizadevanji šol je osnovne šole v Sloveniji v letu 2002/2003 po dostopnih podatkih obiskovalo 1.349 romskih učencev, 1.223 v rednih osnovnih šolah, 126 pa v osnovnih šolah s posebnim programom. V tem letu je bil delež vseh otrok v osnovnih šolah s posebnim programom 1,48%, medtem ko je bil delež romskih otrok v osnovnih šolah s posebnim programom občutno višji, 9,3%. V Sloveniji deluje 272 vrtcev – v desetih oddelkih vrtcev je vključenih 157 romskih otrok, v osnovnošolske programe v osmih javnih zavodih je bilo v šolskem letu 2002/2003 vključenih 295 odraslih Romov, v nadaljnje izobraževanje po osnovni šoli pa preko 100 učencev Romov. Z naštetimi ukrepi je izboljšano sodelovanje romskih otrok pri pouku ter omogočena višja raven izobrazbe romskih otrok. Nerešen problem pa je izobraževanje romskih otrok tistih Romov, ki v Sloveniji nimajo urejenega pravnega statusa in katerih natančnejše število sploh ni znano. Verjetno vsaj del teh otrok ne obiskuje osnovnih šol, saj se njihovi starši bojijo, da bi jih to izdalo in bi jih z družinami izgnali iz države. Poznamo pa tudi primere, ko osnovne šole omogočijo njihov vpis in izobraževanje v rednih šolskih programih.
- *Zaposlitvena problematika*: romska populacija spada na trgu dela med najbolj ogrožene skupine. Vzrok za takšno stanje je predvsem v nizki stopnji izobrazbe, nizki stopnji integracije ter predsodki delodajalcev pri zaposlitvi Romov. Obstaja tendenca zaposlovanja Romov preko javnih del in raznimi vladnimi programi zaposlovanj, ki so namenjeni posebej Romom. Zaposlitvena problematika je tesno povezana z vzgojno-izobraževalno problematiko in bi ju bilo nujno potrebno reševati v paketu.
- *Infrastrukturna in bivanjska problematika*: večina Romov živi v t.i. romskih naseljih, ki so praviloma odmaknjena in izolirana od zaselkov ostalih prebivalcev. Okvirno 39% Romov živi v zidanih stanovanjskih hišah, od katerih jih je kar polovica zgrajena brez potrebnih dovoljenj. 12% jih živi v stanovanjih, ostali pa prebivajo v zasilnih prebivališčih (prikolicah, barakah, kontejnerjih...). V povezavi s slabimi bivanjskimi razmerami so bivališča Romov slabo komunalno oskrbovana. Največja težava je (ne)urejena kanalizacija, sledi pa pomanjkljiva ali celo neobstoječa oskrba z elektriko in vodo ter cestna infrastruktura. Romska naselja so praviloma bolje preskrbljena in urejena na področju Prekmurja in slabše na področju Dolenjske in Bele Krajine. »V vseh občinah so si

enotni, da morajo Romi pri urejanju bivališč in okolice aktivno sodelovati, saj bi z urejenimi bivalnimi pogoji in določenimi mejami funkcionalnega zemljišča pri Romih dosegli nov odnos do lastnine. S primerno obliko pomoči bi postopoma lahko spremenili bivalne navade Romov«.¹

- *Problematika socialnega varstva*: socialni status Romov je izrazito nižji od socialnega statusa večinskega prebivalstva, vendar pa so socialno varstvenih storitev deležni pod enakimi pogoji, kot ostalo prebivalstvo. Prav zaradi specifičnega načina življenja, dejstva, da je izobrazbena raven romskega prebivalstva zelo skromna in ob upoštevanju brezposelnosti večine romskega prebivalstva, je za Rome glavni vir dohodka uveljavljanje pravic na področju socialnega in družinskega varstva. Po drugi strani pa ravno stalno zagotovljena socialna pomoč ovira hitrejšo integracijo in vključevanje na trg dela, saj zagotavlja Romom skoraj enak standard, kot osebni dohodki v primeru zaposlitve.
- *Problematika participacije romske skupnosti pri oblikovanju javnih politik lokalnega pomena*: problematika pri zagotavljanju enakopravnega sodelovanja Romov pri sooblikovanju svojega okolja je eden izmed pomembnejših področij, ki bi v optimalno delujočem sistemu pomenil, da Romi sami oblikujejo svoje okolje (kamor spadajo vsa zgoraj naštetá področja) in določajo stopnjo integracije.

Ravno množica problemov, s katerimi se še posebej izrazito srečuje romska skupnost v Sloveniji, je povod za uvedbo institucionaliziranega urejanja te problematike. Opravljene študije v tujini in pri nas nakazujejo na normativno problematiko iz katere se nadalje razvijajo tudi ostale. Zaznati je, da se v kolikor izobraževalni sistem v državi nudi podporo romski skupnosti ter jo v sistemu ne segregira temveč integrira ali kako drugače desegregira, kot posledica zmanjša oziroma omili zaposlitvena problematika, saj se predstavnikom romske skupnosti poveča vrednost na trgu dela, boljši izhodiščni položaj na trgu dela pa omogoča posamezniku dostop do finančnih virov, kar ima nadalje ugodne posledice na zmanjševanje socialnih transferjev in ureditev infrastrukturne problematike. Ob tem izhajamo iz izhodišča, da ob nujnosti ureditve izobraževalnega sistema, hkrati potrebno nasloviti tudi druge predstavljene problemske sklope.

Za doseg zastavljenih ciljev in namena raziskave smo raziskovalci uporabili kombinacijo več znanstvenih metod in tehnik, in sicer:

- analiza relevantne domače in tuje znanstvene in strokovne literature ter sekundarnih virov ter relevantnih domačih in tujih pravnih virov;
- analiza obstoječega stanja (pri nas in v tujini) na področju izobraževanja šoloobveznih otrok romskega porekla z vidika revščine in socialne izključenosti;
- analiza izobraževalnih sistemov tujih evropskih držav, kjer romska manjšina predstavlja adekvaten odstotek prebivalstva;
- institucionalna analiza priporočil in varoval nekaterih evropskih mednarodnih organizacij;
- analiza nekaterih segregacijskih mehanizmov in priporočil mednarodnih organizacij, kako le-te preprečiti;
- pridobivanje objektivnih podatkov o strokovnih pedagoških delavcih, ki na lokalni ravni skrbijo za boljši položaj slovenske romske populacije v osnovnih šolah;
- metoda določanja, zbiranja, prilagajanja in združevanja sekundarnih podatkov.

¹ Zapis Posveta Državnega sveta, str. 30.

Empirični del raziskovalnega projekta predstavlja oblikovanje analitičnega orodja – oblikovanje preverljivih družboslovnih intervjujev s pedagoškimi delavci – romskimi pomočniki, njihovimi pedagoškimi sodelavci ter z vodilnimi oziroma vodstvenimi delavci (ravnatelji) v osnovnih šolah, kjer so romski pomočniki trenutno zaposleni. Zajeti sklopi v družboslovnih intervjujih so:

- splošni demografski podatki
- odnos do trenutno veljavnega kurikula
- odnos do delovnega mesta/kariere romskega pomočnika
- ugotavljanje stanja sodelovanja z ostalimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi (so)delavci
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa z romskimi učenci
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa s starši romskih učencev.

Glavni cilj uporabe omenjenega analitičnega orodja je bil izmeriti kognitivno zaznavanje Romov v izobraževalnem sistemu s strani relevantnih akterjev osnovnošolskega izobraževalnega procesa.

2. ROMSKA MANJŠINA V EVROPI

Romi so etnična skupina, ki danes živi v Južni in Zahodni Evropi, Zahodni Aziji, Latinski Ameriki, v južnem delu ZDA in Srednjem vzhodu. Velja prepričanje, da izhajajo iz indijske regije Rajasthan in Punjab, v Evropo pa so Romi prispeli v zadnji četrtini 13 stoletja in s strani prvih Evropejcev je veljalo prepričanje, da prihajajo iz Turčije, Egipta ali Nubije ter drugih neevropskih krajev (Ringold, 2003).

V Evropi so bili Romi v obdobju 14. stoletja ali ujeti v suženjstvo na področju Balkana, ali pa so se selili na ostala področja Evropskega kontinenta, na katerem so že konec leta 1500 poseljevali vse države, od severa do juga. V Evropi je v določenem zgodovinskem času potekala različna interakcija med Romi in evropsko populacijo, potekala je različna fragmentacija Romov v široko ločene skupine. Zato so se Romi, kot rezultat tega, pojavili kot zbir posebnih etničnih skupin znotraj večje celote. Kultura samih Romov je zelo različna in ne obstaja neka "univerzalna" kultura, ki bi bila značilna za celotno Romsko populacijo. Jezik, s katerim se Romi sporazumevajo, izhaja iz indo-germanskega jezika in ima veliko narečij. Njihov jezik izhaja iz starodavnega t.i. Punjabi jezika in vsebuje veliko izposojenih besed iz različnih držav, katere so Romi poseljevali skozi zgodovino. Kljub velikemu številu narečij romskega jezika, obstajajo določene besede, ki so skupne vsem tem narečjem (Ringold, 2003).

Rome laično označujejo tudi s terminom cigan. Interpretacije izvora imena Cigan so različne. Najpogosteje se v razlagah kot izvorna beseda navaja grški izraz Atsiganos, ki pomeni »nedotakljivi«. Iz tega poimenovanja so potem v različnih jezikih nastale izpeljanke: Tsigan (Bolgarija), Zigeuner (Nemčija), Zingari (Italija), Cigan (Slovenija), itd. Nekateri viri navajajo, da so Romi ob prihodu v Evropo sami pogosto omenjali, da so prišli iz Egipta, zato so jih poimenovali tudi Egipčani, Egiptarji, Jedjupi. Domnevno je prišlo do tega zaradi tega, ker so Romi iz pradomovine potovali v različnih časovnih intervalih in v različnih smereh. Eno skupino je pot vodila preko Irana, druge preko Armenije ali pa preko Egipta v Grčijo. Pred prihodom v Evropo so v večjem številu bivali v krajih, ki so se pogosto poimenovali Mali Egipt (Patrin, 2006). Ime Rom se je začelo uveljavljati v novjšem času, predvsem zaradi negativnega prizvoka, ki ga vsebuje ime Cigan. Beseda Rom izhaja iz romskega jezika in pomeni človek in tudi mož (poročen); Romni – poročena ženska; Roma – ljudje. Na prvem svetovnem kongresu Romov, leta 1971 v Londonu, so ti sami sprejeli ime Rom – Roma, kot uradno ime za vse pripadnike tega naroda (Brizani, 2000).

Znotraj romske skupnosti obstajajo velike razlike, tako v družbenem in premoženjskem statusu, načinu življenja in preživljanja, veri, jeziku in v odnosu do soživljenja z ostalim svetom. Že iz pradomovine izhaja razlikovanje na glavne skupine Romi, Sinti in Kale(s). Poleg delitve po plemenski pripadnosti: Kalderaši, Lovari, Beasi, itd., so nekatera imena posameznih skupin povezana s poklici, ki so jih opravljali v zgodovini, npr. koritarji, čergari, ursari (krotilci medvedov), itd (Kleibencet, 2004).

Ob nezanesljivosti uradnih podatkov o številu Romov v posameznih državah, ki se izkazujejo ob rednih popisih prebivalstva, se podatki o številu Romov dopolnjuje z

neuradnimi viri in ocenami. Skupno število Romov v Evropi se ocenjuje na 10 do 15 milijonov. Po ocenah mednarodnih organizacij in strokovnih krogov, npr. Minority Rights Group, so države z največjim številom Romov v Evropi:

- Bolgarija (700.000 do 800.000);
- Češka (250.000 do 300.000);
- Francija (280.000 do 340.000);
- Grčija (160.000 do 200.000);
- Nemčija (110.000 do 130.000);
- Madžarska (550.000 do 600.000);
- Makedonija (220.000 do 260.000);
- Romunija (1.800.000 do 2.500.000);
- Rusija (220.000 do 400.000);
- Srbija in Črna gora (400.000 do 450.000);
- Slovaška (480.000 do 520.000);
- Španija (650.000 do 800.000);
- Turčija (300.000 do 500.000);
- Združeno kraljestvo (90.000 do 120.000) (Klopčič, 2006).

V državah vzhodne in jugovzhodne Evrope živi večina stalno naseljenih Romov v Evropi. V vseh državah vzhodne in jugovzhodne Evrope so že sprejeli posebne programe za integracijo Romov in izboljšanje njihovega položaja, saj je bila to tudi ena od zahtev Evropske unije v postopkih preverjanja dosežene ravni uresničevanja človekovih pravic. V teh dokumentih so zajeti posebni programi, projekti in ukrepi za izboljšanje socialno-ekonomskega položaja Romov, odpravo kršitev človekovih pravic, diskriminacije in rasnega nasilja. Nadzor nad izvajanjem teh programov (poleg mednarodnih ustanov) prevzemajo tudi nevladne organizacije in romska združenja v posameznih državah.

2.1. POJEM POZITIVNE DISKRIMINACIJE IN ROMI

Pojem diskriminacija pomeni neenako obravnavanja posameznika v primerjavi z nekom drugim zaradi spola, rase, narodnosti, etničnega porekla, verskega prepričanja, jezika, itd. Diskriminacija pomeni tisto ravnanje, ki omejuje in ogroža ali pa onemogoča uresničevanje, prizadevanje ali uveljavljanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Pojem diskriminacija ima določeno politično konotacijo, saj gre za razlikovanje pri podeljevanju ter udejanjanju pravic. V tem pogledu diskriminacija pomeni neenakopravnost, neenako obravnavanje posameznikov pred zakonom. Diskriminacija kot neenakopravnost se lahko pojavlja tako na ravni zakonodaje kot tudi na ravni njenega izvrševanja. Poznamo posredno in neposredno diskriminacijo. O prvi obliki diskriminacije govorimo takrat, ko na videz nepristranski ukrep, kriterij ali ravnanje postavlja posameznika v neugoden položaj zaradi etnične ali rasne pripadnosti, veroizpovedi, in podobno, razen če postopek objektivno utemeljuje legitimna namera. O neposredni diskriminaciji pa govorimo takrat, ko se nek posameznik obravnava manj ugodno kot drug posameznik v primerljivi situaciji, zaradi etnične ali rasne pripadnosti, veroizpovedi oziroma prepričanja, starosti, invalidnosti ali pa spolne usmerjenosti (Flander, 2004).

»Pozitivna diskriminacija je razmeroma nov pravni institut, ki označuje z zakonom določeno začasno različno oziroma prednostno pravno obravnavanje določenih kategorij oseb pri

uresničevanju pravic, ki so pravnim naslovljencem praviloma zagotovljene v enakem obsegu in pod enakimi pogoji« (Flander, 2004: 99). »Pri pozitivni diskriminaciji gre za različno obravnavo različnega; konkretnije, za privilegirano obravnavo depriviligiranih družbenih skupin« (Flander, 2004: 99). Ta privilegirana narava se kaže v podeljevanju posebnih pravic manjšinam z namenom zagotavljanja enakopravnosti in enakost možnosti za pripadnike manjšin, za katere je značilen manj ugoden položaj v nekem okolju. Za te pravice je značilna tako njihova individualna kot tudi kolektivna narava.

V mednarodnem okolju je načelo pozitivne diskriminacije zajeto v *Mednarodni konvenciji Združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije*. Tako morajo države pogodbenice sprejeti posebne in konkretne ukrepe na socialnem, gospodarskem, kulturnem in drugih področjih, kadar to zahtevajo okoliščine. Ostali bistveni mednarodni dokumenti, ki izpostavljajo pomen pozitivne diskriminacije pa so:

- Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin, ki jo je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela leta 1992 kot formalnopravno nezavezujoč dokument
- 40. člen Sklepnega dokumenta konference v Kopenhavnu iz leta 1990, ki opozarja na posebne probleme Romov
- Resolucija št. 249, ki je nastala leta 1993 na stalni Konferenci lokalnih in regionalnih oblasti skupnosti Sveta Evrope in v kateri je pozvala lokalne in regionalne organe k sprejetju potrebnih ukrepov za lajšanje vključevanja Romov v lokalno skupnost
- okvirna Konvencija za varstvo narodnih manjšin v okviru Sveta Evrope.

Ukrepi pozitivne diskriminacije v ožjem smislu pomenijo odpravo neenakosti, zaradi katere se ukrepi izvajajo, medtem ko v širšem smislu ukrepi pozitivne diskriminacije tega namena nimajo (Flander, 2004: 99).

2.2. VARSTVO ROMOV V MEDNARODNIH DOKUMENTIH

Mednarodnopravni dokumenti Organizacije Združenih narodov, Evropske Unije, Sveta Evrope, Organizacije za evropsko varnost in sodelovanje in Srednjeevropske pobude, ki se nanašajo na varstvo manjšin so pomembni tudi za položaj Romov, še zlasti tiste določbe, ki državam nalagajo sprejem pozitivnih ukrepov, ki naj pripomorejo k izboljšanju položaja manjšin in ohranjanju in razvoju njihove etnične identitete, kulture in jezika, ob ustvarjanju pogojev za medsebojno spoznavanje, spoštovanje in sožitje različnih kultur. Intenzivne dejavnosti na mednarodni ravni so v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja privedle do oblikovanja evropskih pravnih standardov manjšinskega varstva in do sprejema prvega mednarodnega obvezujočega instrumenta na področju varstva manjšin - Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin v letu 1995. Pristop Sveta Evrope k obravnavi položaja Romov je celovito že zajet v Priporočilu Parlamentarne skupščine Sveta Evrope »Romi v Evropi«², ki pravi, da Romi v veliki meri prispevajo h kulturni raznovrstnosti v Evropi.

V postopku pridruževanja novih držav Evropski uniji se je mednarodna skupnost poglobljeno ukvarjala s položajem Romov v državah kandidatkah iz območja srednje in

² Priporočilo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope, št. 1203, 1993.

vzhodne Evrope, tako da so te države pripravile posebne programe za integracijo romske skupnosti in o izvajanju redno poročale mednarodnim ustanovam. Skupne prioritete razvoja pa so določili v dolgoročnem programu za vključevanje Romov, v *Dekadi za vključevanje Romov / 2005-2015* (Klopčič, 2006).

2.3. UKREPI EVROPSKIH KROVNIH ORGANIZACIJ NA PODROČJU IZBOLJŠANJA POLOŽAJA ROMOV

2.3.1. Akcijski načrt za izboljšanje položaja Romov in Sintov v okviru OVSE

Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) je največja lokalno varnostna organizacija na svetu, ki obsega 56 držav Evrope, Azije in Amerike. Predstavlja forum za politična pogajanja in odločevalske procese na področju zgodnjega osveščanja, preventivnega preprečevanja konfliktov, uravnavanja kriz in pokonfliktne rehabilitacije, ter postavlja v prakso politično voljo participirajočih držav. Znotraj OVSE deluje tudi Pisarna za demokratične institucije in človekove pravice³ (ODHIR), katere glavne aktivnosti zajemajo področja demokratizacije, volitev, enakosti med spoloma, toleranco in ne-diskriminacijo *ter problematiko Romov in Sintov*. Glavne zadeve, ki jih rešujejo v zvezi z Romi in Sinti so:

- rasizem in diskriminacija,
- varnost prebivališča,
- promet z ljudmi,
- izključitev iz javnega in političnega življenja,
- pravice Romov v kriznih in po-kriznih situacijah.

Akcijski načrt za izboljšanje položaja Romov in Sintov v okviru OVSE-a je bil izdan novembra, leta 2003 in vsebuje naslednje perspektive:

1. Področja in cilji
 - Zagotavljanje popolnoma enakopravne vloge Romom in Sintom v naši družbi in uničenje njihove diskriminacije
 - Posebne metode za izboljševanje položaja Romov in Sintov temeljijo na Mednarodni konvenciji za odstranitev vseh oblik rasne diskriminacije (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)
 - Tako OVSE kot participirajoče države so zadolžene za implementacijo akcijskega načrta. Tudi Romi in Sinti, ki živijo v participirajočih državah so zaželeni za pomoč pri implementaciji programa in aktivnem sodelovanju.
2. Splošni kontekst: Za Rome, z Romi
 - Vse nacionalne implementacijske strategije se morajo nanašati na konkretne primere in prioritete Romske in Sintske skupnosti, upoštevati posebne potrebe v določenih situacijah, ubrati uravnotežen pristop pri reševanju problemov na področju človekovih pravic in oblikovanju družbenih politik ter poskrbeti, da je maksimalno število politik, ki zadevajo Rome, njihovih.
 - Predpostavljajo aktivno sodelovanje Romske in Sintske skupnosti.
 - Poseben pomen se daje položaju žensk v Romskih in Sintskih skupnostih.
3. Boj z rasizmom in diskriminacijo
 - Zakonodaja
 - Policija

³ Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR).

- Množični mediji naj izpodbijajo toleranco do Romske in Sintske skupnosti, odpravljajo predsodke in negativne stereotipe, Romom in Sintom naj se zagotovi dostop do množičnih medijev, ter vključenost preko svojih novinarjev
- 4. Ukvarjanje s socio-ekonomskimi zadevami
 - Stanovanjski in življenjski pogoji; Romi in Sinti naj se vključi v (in hkrati izobražuje o tem kako) oblikovanje stanovanjskih politik, kot tudi v gradnjo, vzdrževanje in ohranjanje javnih stanovanjskih projektov, ki se izvajajo v njihovo korist, hkrati naj se razloži pravica do lastnine
 - Nezaposlenost in ekonomski problemi; reševanje s pospeševanjem predstavnštva kvalificiranih Romov in Sintov v javnih službah; izobraževalni programi; socialne politike, ki zmanjšujejo odvisnost od socialnih ugodnosti oz. dodatkov
 - Zdravstveno varstvo na nediskriminatorni ravni; poznavanje posebnih potreb omenjenih skupnosti; posebna pozornost otrokom in ženskam; informiranje Romov in Sintov o teh storitvah
- 5. *Izboljševanje dostopa do izobrazbe*
 - *integracija obravnavanih skupnosti v splošni izobraževalni sistem s popolnim in enakim dostopom do vseh ravni, upoštevanje kulturne raznolikosti; zagotavljanje jezikovne asistencije in spoštovanje njihovega jezika, ter vključevanje le-tega v programe; vzpodbujanje vsakodnevnih prisotnosti učencev in vključenost staršev; štipendije; preverjanje učinkovitosti programov*
- 6. Povečevanje participacije v političnem in javnem življenju
 - Zaradi nižjih stopenj izobrazbe in diskriminacije so Romi in Sinti slabo zastopani na vseh ravneh vladanja
 - Zagotavljanje vseh potrebnih dokumentov; vzpostavljanje pogojev za učinkovito participacijo Romov in Sintov v javnem življenju (zgodnja vpletenost, inkluzivnost, transparentnost, pomembna participacija na vseh ravneh vladanja); enaka, neposredna in odprta komunikacija
 - Romi in Sinti v kriznih in po-kriznih situacijah
 - Države imajo dolžnost, jim tudi v kriznih in postkriznih situacijah zagotavljajo vse temeljne pravice (status beguncev)
- 7. Izboljševanje sodelovanja in usklajevanja z drugimi mednarodnimi organizacijami
 - Da se izognemo podvojitvi prizadevanj, je potrebno sodelovanje in usklajevanje med različnimi organizacijami, ki si prizadevajo za rešitev problemov Romske in Sintske skupnosti
- 8. ODIHR – CPRSI (Contact point for Roma and Sinti issues)
 - Kjer je potrebno bo ODIHR – CPRSI informiral vključene države, ki poskušajo izboljšati nacionalne politike za Romske in Sintske skupnosti ter jim svetoval in vzpodbujal debate med njihovimi nacionalnimi vladami in omenjenimi skupnostmi
- 9. Implementacija: pregled in ocena
 - Pregled implementacije tega Akcijskega načrta bo potekal na Human Dimension Implementation Meetings in Review Conferences ter na drugih pomembnejših dogodkih
 - Direktor ODIHR bo poročal stalnemu svetu, ki lahko vključenim državam in OVSE institucijam predlaga prioritete za usklajevanje in sodelovanje

2.3.2. Svet Evrope

Ključno evropsko institucijo na področju romske problematike predstavlja Svet Evrope, ki vprašanja te populacije umešča med glavnimi tremi prioritetami in sicer zaščito manjšin, boj

proti rasizmu in netoleranci ter problematiko socialne izključenosti. Svet Evrope s svojimi aktivnostmi bistveno prispeva k večji obravnavi romskih vprašanj na ravni Evrope in daje možnost uveljavitvi romskih zahtev pri pomembnih evropskih političnih institucijah.

Tako že od leta 1993 Svet Evrope posveča veliko pozornosti romski problematiki, eden od glavnih ciljev Sveta Evrope pa je spodbujanje držav članic k sprejetju celostnega pristopa k romski problematiki in pa spodbujanje k participaciji romskih predstavnikov in združenj. Leta 1995 je Odbor ministrov ustanovil posebno skupino, ki se ukvarja s problematiko Romov. Gre za prvo tovrstno telo, ki nadzoruje situacijo Romov v Evropi v dolgoročnem smislu. Naloge te skupine so predvsem svetovalne in spodbujevalne narave, saj gre za svetovanje odboru ministrov in državam EU glede romskih vprašanj in spodbujanje mednarodnih institucij k izdajanju akcij, ko so le-te potrebne. Prav tako pa spodbuja nacionalne vlade k pripravi nacionalnih strategij za Rome ter jim pri tem zagotavlja tudi finančno podlago. Danes te strategije oziroma programi obstajajo v približno dvajsetih evropskih državah in mnogi od teh programov so nastali na pobudo in s pomočjo Sveta Evrope.

Pomembno vlogo v Svetu Evrope ima usklajevalec aktivnosti, ki se tičejo Romov in ostale tovrstne populacije in je v Svetu Evrope odgovoren za:

- usklajevanje aktivnosti, ki se tičejo Romov znotraj Sveta Evrope
- sodelovanje z ostalimi medvladnimi organizacijami
- osnovanje delovnih odnosov z romskimi združenji
- svetovanje generalni skupščini glede politik in vprašanj, ki se tičejo Romov (Council of Europe, 2003).

Pravno osnovo romske problematike predstavljajo naslednji dokumenti:

- Evropska konvencija človekovih pravic
- Evropska socialna listina
- Konvencija o nacionalnih manjšinah
- Listina za regionalne ali manjšinske jezike

Poleg zgoraj omenjenih dokumentov pa je potrebno omeniti še nekatere priporočila:

1. 2005: Priporočila odbora ministrov državam članicam glede izboljšanja nastanitvenih razmer za Rome v Evropi
2. 2004: priporočila odbora ministrov državam članicam glede gibanja in taborjenja tujcev v Evropi
3. 2001: priporočila glede izboljšanja ekonomske in zaposlitvene situacije za Rome v Evropi
4. 2004: priporočila odbora ministrov državam članicam glede izobraževanja romskih otrok v Evropi (Council of Europe, 2003)

2.3.3. Odbor ministrov za zadeve, ki se tičejo Romov in ostale tovrstne populacije

Kot že omenjeno zgoraj, deluje v okviru Sveta Evrope Odbor ministrov, ki se prav tako ukvarja z romskimi in drugimi vprašanji s tega področja. Odbor ministrov sestavlja 14 članov, vendar pa vsaka država lahko pošlje v odbor enega ali več strokovnjakov na lastne stroške. Kot opazovalca na srečanjih Odbora ministrov za zadeve romske problematike sta prisotna OSCE (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi) in Evropska komisija. Kot ostali udeleženci so na povabilo odbora možni še predstavniki iz drugih teles Sveta Evrope,

še bolj pomembno pa je dejstvo, da se teh srečanj lahko udeležujejo tudi predstavniki romskih organizacij. Evropski forum za Rome, ki ga omenjamo v nadaljevanju, je pred kratkim na teh srečanjih prejel status opazovalca (Open Society Institute, 2002).

V septembru 1996 je Odbor ministrov pričel s projektom, ki se tiče romske problematike v centralni in vzhodni Evropi. Cilji tega projekta so naslednji:

- pomoč članicam pri vzpostavitvi dobrega odnosa z Romi na osnovi enakosti pravic in možnosti in spoštovanju njihove identitete
- pospeševanje integracije romskega prebivalstva na osnovi enakosti pravic, možnosti in spoštovanja njihove identitete
- omogočiti mednarodni prispevek k temu projektu.

Odbor je v ta namen odprl poseben račun za pritek sredstev, ki so prostovoljne narave. Do sedaj so sredstva prispevale Finska, Nizozemska, Velika Britanija, Slovaška in Norveška. V letu 1998 se je okvir projekta razširil na vse članice Sveta Evrope.

2.3.4. *Evropski forum za Rome in nomade oz. popotnike (European Roma and travellers forum – ERTF)*

Eden izmed rezultatov prizadevanj po večji uveljavi romskih pravic oziroma večji pozornosti reševanju romske problematike je Evropski forum za Rome in popotnike (ERTF). Njegova ustanovitev je bila posledica oblikovanja neformalne skupine sestavljene iz romskih voditeljev in njihovih predstavnikov; v času od 2001 do 2004 pa so se zvrstila številna srečanja, na katerih so stekla pogajanja med predstavniki Romov in Svetom Evrope z namenom ustanovitve foruma. Forum je bil kot nevladna organizacija registriran leta 2004, 15. decembra pa je bila podpisana še pogodba o sodelovanju med Svetom Evrope in ERTF. S to pogodbo je ERTF omogočena finančna pomoč in razna sredstva ter privilegiran dostop različnim organom in telesom Sveta Evrope.

Kljub številnim organizacijam, ki se ukvarjajo z romsko problematiko, gre v primeru ERTF za prvo organizacijo, ki združuje nacionalne in ostale romske organizacije iz celotne Evrope in jim na ta način omogoča skupno diskusijo o problemih in oblikovanje zahtev. Pomembno je tudi dejstvo, da je forumu omogočen tesen stik s Svetom Evrope in preko njega še z ostalimi organi Sveta Evrope. Člani foruma so nacionalne krovne romske organizacije in romske mednarodne organizacije, oziroma njihovi predstavniki, ki se imenujejo v izvršni odbor in za plenarna zasedanja. Ti delegati skupno predstavljajo romsko skupnost v Evropi in delujejo v smislu promocije interesov te skupnosti. Delegati morajo biti v stiku s skupnostjo oziroma organizacijo, ki jo predstavljajo in jih tudi obveščati o aktivnostih foruma.

Bistvene naloge ERTF-ja so:

- opravljanje nadzora nad spoštovanjem človekovih pravic romske populacije
- promoviranje boja proti rasizmu in diskriminaciji
- pospeševanje integracije Romov v evropsko družbo
- oblikovanje predlogov za izboljšanje njihovih socialnih pogojev.

Poleg navedenih vidnejših institucij, ki v evropskem prostoru skrbijo za izvajanje pozitivne diskriminacije, ki se tiče Romov, pa je potrebno omeniti še nekaj ostalih pomembnih aktivnosti:

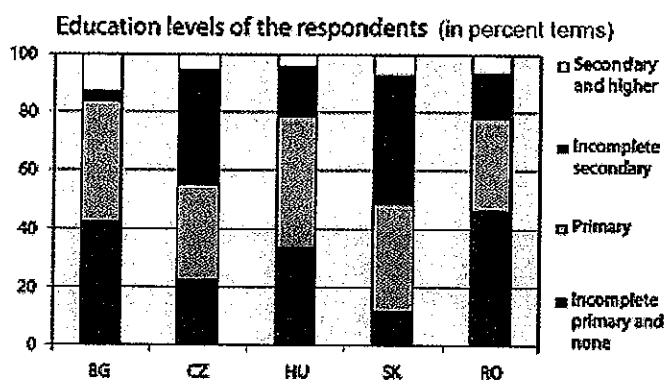
- tečaji za odvetnike, ki jih organizira Svet Evrope in Evropski romski center za pravice z namenom izobraževati ljudi, ki so nudijo pravno pomoč Romom.
- program prakse za mlajše Rome v osrednji in vzhodni Evropi, s katerim se jim nudi pomoč na področju administracije in civilnih ustanov ter seznanitev s pravnimi instrumenti, s pomočjo katerih bi bolje služili njihovim skupnostim.
- kampanja imenovana »DOSTA!«, ki se je izvajala v petih vzhodnoevropskih državah (Albaniji, Bosni in Hercegovini, Črni gori, Srbiji in Makedoniji) in katere namen je preprečiti obstoj predsodkov in stereotipov o Romih.
- projekt »Romi v okviru Pakta Stabilnosti«, ki je nastal pod okriljem Sveta Evrope in OSCE-ODIHR skupaj s finančno pomočjo Evropske komisije. Program ureja status Romske populacije in je sestavljen iz naslednjih treh elementov: izpostavitve najbolj kriznih situacij, razvoj politik glede romskih zadev, participacija Romov v civilni družbi.

3.

ANALIZA STANJA (NE)IZOBRAŽEVANJA ROMSKIH OTROK V PRIMERLJIVIH EVROPSKIH DRŽAVAH

Analiza trenutnega stanja na področju izobraževanja Romov v Evropi oziroma izbranih evropskih državah⁴ je nujna pred analizo tovrstnega stanja v Sloveniji, saj nam omogoča pregled primerljivosti stopnje izobrazbe in ostalih parametrov. Ob nepoznavanju stanja v ostalih primerljivih državah, bi bil monitoring implementacije že obstoječih mehanizmov za izboljšanje položaja Romov v izobraževalnem sistemu v Sloveniji praktično nemogoč in ga ne bi bilo mogoče realno in relativno oceniti. Predstavljena mednarodna analiza organizacij *United Nations Development Programme* in *International Labour Organization*⁵ (UNDP/ILO) je bila izvedena v državah, kjer je stopnja izobraženosti Romov zaskrbljujoče nizka. Izhajajoč iz podatkov o doseženi stopnji izobrazbe (glej graf 1) ter glede na neposredno pozitivno korelacijo izobrazbe in položaja na trgu dela zaključujemo, da je normativno urejanje edukativne problematike romske manjšine nujno in neobhodno ter ima širše posledice. Poznavanje odnosa romske manjšine do tega ali želijo biti vključeni v izobraževalni sistem s posebnimi mehanizmi pozitivne diskriminacije ali želijo biti vključeni po principu integracijske edukacije, kako dojemajo institut šole, kakšni so vzroki za (ne)obiskovanje šolskega pouka in kakšen je njihov odnos do uporabe romskega jezika, kot sredstva podajanja snovi v šolah pa so pomembna izhodiščna vprašanja, na katere je nujno odgovoriti.

Graf 1: Stopnja dosežene izobrazbe anketiranih po državah

Vir: Mednarodna UNDP/ILO raziskava, <http://roma.undp.sk/>, dostop 12.12.2006. Stopnje dosežene izobrazbe si sledijo od spodaj navzgor: nedokončana osnovna šola, osnovna šola, nedokončana srednja šola, srednja ali višja šola. Legenda: BG-Bolgarija; SK-Slovaška Republika; CZ-Češka Republika; RO-Romunija; HU-Madžarska.

Raziskava je potekala v okviru predvidene pozitivne korelacije med revščino in pridobljeno izobrazbo, saj si po predvidevanjih mnogi starši romskih otrok ne morejo privoščiti niti najosnovnejših šolskih potrebščin in oblek. Zmanjševanje državnih subvencij za te potrebe v nekaterih državah v prehodu so še dodatno ogrozile izobraževalne potenciale Romov in tudi

⁴ Smotrno je izbor tistih držav v katerih romska populacija predstavlja dovolj velik del celotne populacije.

⁵ Raziskavo je izvedla organizacija *Združenih narodov* v okviru *Razvojnega programa* s pomočjo raziskovalcev iz petih evropskih držav: Češke, Bolgarije, Madžarske, Slovaške in Romunije, pri čemer so raziskovalci analizirali vse aspekte t.i. Romske problematike (zaposlovanje, zdravstvena oskrba, izobraževanje, politična participacija...). V raziskavo je bilo vključenih 5034 Romov, dostopna je na <http://roma.undp.sk/>.

drugih marginaliziranih skupin. Tukaj se kratkoročno privarčevane državne finančne resurse težko primerja z finančno obremenitvijo, ko bo nastala zaradi neizobražene in nezaposlene delovne sile.

Posebno oviro pri pridobivanju izobrazbe Romom predstavlja uradni državni jezik. Zaradi nepoznavanja uradnega jezika mnogi učenci pogosto ne razumejo učnih vsebin ali celo osnovnih navodil učitelja. Dodatno se stanje nivoja znanja zmanjšuje tudi zaradi (ponekod) slabih razmerah v domačem okolju, ki učencu ne nudi dovolj velike podpore ali mu celo ne omogoča prostora kjer bi lahko opravil domačo nalogo in pomoč pri njeni izdelavi. Poleg tega mnoge romske družine potrebujejo čim več družinskih članov pri zagotavljanju finančnih sredstev, tako da so za družinski proračun otroci bolj "dragoceni" če niso v šoli. Našteti faktorji so glavni vzroki za visok odstotek romskih učencev v zgoraj omenjenih državah, ki so prenehali z osnovnim šolanjem oziroma ga niso dokončali. V tem smislu romski učenci predstavljajo izredno visok delež od vseh tistih, ki šolanja niso dokončali. V Bolgariji je ta delež ocenjen na med 22,000 in 66,000 učencev, kar predstavlja kar 32 odstotkov (za primer; le 8 odstotkov bolgarskih otrok in 6 odstotkov turških otrok ne zaključijo šolanja). Posebna raziskava v Bolgariji⁶ je pokazala, da ima le pet (trije dečki in dve deklici) od stotih romskih učencev priložnost nadaljevati izobraževanje v srednji šoli in od teh petih le en, da si pridobi višji naziv.

Število učencev, ki predčasno izstopijo iz izobraževalnega sistema je visoko tudi v drugih opazovanih državah. Na Madžarskem, na primer, se več, kot 90 odstotkov populacije učencev vpiše v srednje šole, medtem, ko je odstotek romske populacije tu opazno nižji in znaša zgolj 33 odstotkov populacije romskih otrok. V Romuniji (glede na podatke iz leta 1992) 27 odstotkov romskih dečkov in 35 odstotkov romskih deklic ne dokonča osnovne šole. Podobno je tudi na slovaškem, kjer se je odstotek takšnih učencev še povečal, iz začetnih 46 na 63 odstotkov.

Omenjena UNDP/ILO raziskava je ob tako visokem številu romskih učencev z nedokončano izobrazbo želela ugotoviti kakšni so vzroki za takšno stanje. Po opravljeni analizi anketnih vprašalnikov se je pokazalo, da močan faktor za takšno stanje predstavlja dimenzija revščine, saj je kar 29 odstotkov romskih dečkov in 25 odstotkov romskih deklic v Bolgariji za vzrok neudeležbe pouka navedlo pomanjkanje ustreznih oblačil (v Romuniji pa kar 52 odstotkov romskih dečkov in 48 odstotkov romskih deklic). Pomemben faktor za neudeležbo pri pouku pri deklicah je bil (še posebej v Romuniji) "pomoč pri vzgoji mlajših otrok", kot tudi samo rojstvo otroka (28 odstotkov deklic na Madžarskem in 17 v Bolgariji). Zanimivo je, da relativno visok odstotek vprašanih romskih učencev ne bi preprečilo svojim otrokom, da bi hodili v šolo. Na slovaškem je ta odstotek najvišji (kar 72 odstotkov romskih dečkov in 67 odstotkov romskih deklic), kar se morda da povezati s posebno veljavnim odlokom, ki pogojuje plačevanje socialnih transferjev z udeležbo pri pouku.

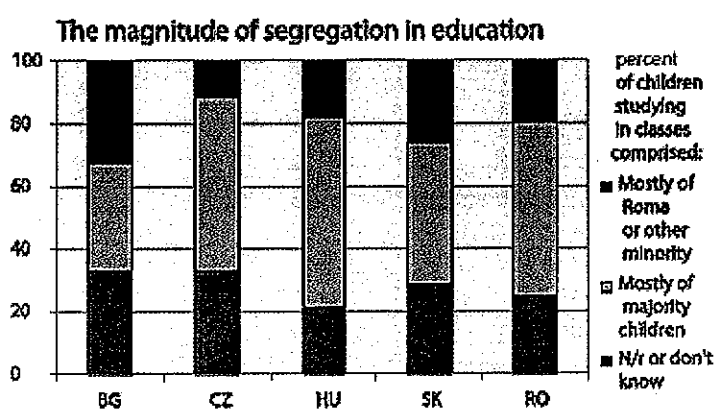
"Romske šole"

Tip šole in splošna kvaliteta izobraževalnega servisa so glavne determinante za dostop k kvalitetnemu izobraževanju. Ta problem ne sloni zgolj na izobraževalni infrastrukturi ampak tudi na odzivnosti sistema na posameznikove potrebe oziroma na potrebe posameznega

⁶ Raziskavo je izvedel Bolgarski inštitut za manjšinske študije.

učenca, v našem primeru romskega učenca. Da bi zajeli te relevantne podatke je potrebno zastaviti indirektno vprašanje, v našem primeru "kakšne narodnosti je večina učencev na vaši šoli", (glej graf 2) kar lahko implicira na večinsko politiko šole. Odgovori na to vprašanje nam razkrivajo kolikšen je odstotek romskih otrok, ki so vključeni v šolski proces skupaj z otroci večinskega naroda v državi. Odstotek variira od 62 na madžarskem, do 35 v Bolgariji, povprečje pa je okoli 51 odstotkov romskih otrok. V povprečju je 19 odstotkov romskih učencev odgovorilo, da je večina njihovih sošolcev tudi romskega porekla (takih je bilo v Bolgariji kar 27, na Češkem na primer le 12). Glede na izredno velik delež tistih, ki so na to vprašanje odgovorili z »ne vem«, vzbujajo dvom o aдекватnosti pridobljenih podatkov. Lahko pa na podlagi pridobljenih podatkov zaključimo, da je število razredov v katerih številčno dominirajo romski učenci višje v ruralnih, kot urbanih predelih.

Graf 2: Narodnostna sestava opazovanih šol

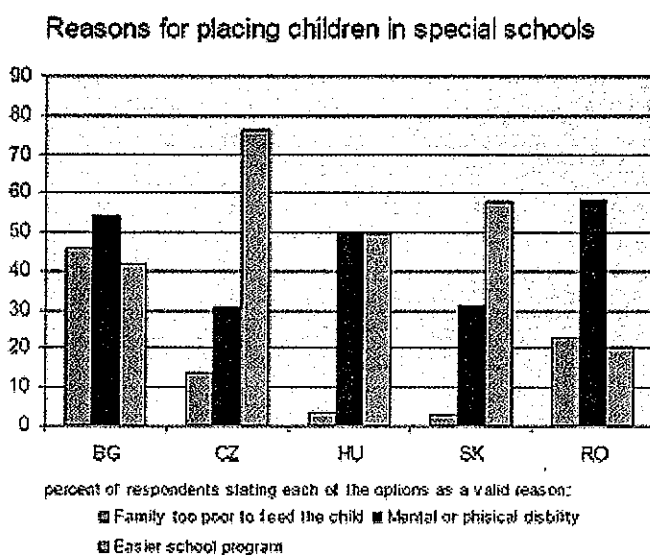
Vir: Mednarodna UNDP/ILO raziskava, <http://roma.undp.sk/>, dostop 12.12.2006. Legenda: BG-Bolgarija; SK-Slovaška Republika; CZ-Češka Republika; RO-Romunija; HU-Madžarska. Legenda barv: temno modra (barva na vrhu vsakega stolpca): odstotek učencev, ki imajo za sošolce pretežno Rome, svetlo modra (barva na sredi vsakega stolpca): odstotek učencev, ki imajo za sošolce pretežno nerome, modra (barva na dnu vsakega stolpca): ne vem/ni odgovora.

Tako imenovane »romske šole«, kjer se romski učenci učijo skupaj z ostalimi romskimi učenci, lahko razdelimo na dva tipa; šole, ki so bolj ali manj sestavljene iz učencev romskega porekla in šole, kjer je večina učencev narodnosti, ki v državi prevladuje vendar so romski učenci ločeni v posebne razrede. Na slovaškem in češkem so to formalno integrirane šole z *de facto* etnično segregacijo. V večini opazovanih držav so »romske šole« nastale, kot posledica reševanja tako imenovanega romskega problema v času socializma. Glede na splošno pravilo v tem času (ponekod še danes veljajo ista pravila), da otrok obiskuje šolo, ki je najbližje njegovemu stalnemu bivališču, ni presenetljivo, da je bila zgoščenost romskih učencev v določenih šolah zelo visoka, kar pa je obenem povezano tudi z dejstvom, da se Romi naseljujejo v strnjjenih naseljih. Psihološke in ekonomske omejitve s katerimi so se romske družine v času tranzicije srečevale, so prav tako botrovale k zniževanju izobraževalnih standardov v teh šolah. Mnogi so zato preusmerili svoje otroke v tako imenovane »posebne šole«, ki se uradno imenujejo »šole za otroke s posebnimi potrebami« (ali podobno). V Bolgariji ima koncentracija romske populacije na določenem področju pomemben vpliv na razvoj segregiranih »romskih šol«. Na madžarskem, slovaškem in češkem so bili romski otroci razporejeni v šole s prilagojenim učnim načrtom.

Tretji tip šol, kjer v nekaterih državah šolajo romske učence, so šole za zaostale otroke in šole za osirotele otroke. Zaskrbljujoče je, da se slednji tip šol sploh pojavlja, kot tip šol za romske

učence, pa vendar je v vseh obravnavanih državah število romskih učencev v teh šolah nekajkrat višje od neromskih učencev. V Bolgariji je bilo leta 1997 299 šol za »posebne« z 27.148 otroci in več kot tretjina teh je bila romske narodnosti. Na slovaškem je takih šol približno 380 (posebne šole za mentalno in fizično zaostale učence) s skupno 31.000 učencev. Velika večina otrok iz segregiranih romskih naselij je bila vpisana ravno na te šole. Na češkem vladni podatki kažejo, da je približno tri četrtine vseh romskih otrok vpisanih v šole za tiste učence z lažjimi učnimi motnjami, medtem, ko je kar polovica vseh tistih otrok v šolah za otroke s posebnimi potrebami, romske narodnosti. Če to primerjamo z odstotkom celotne populacije šoloobveznih otrok ugotovimo, da je kar 63 odstotkov vseh romskih otrok v takšnem tipu šole in zgolj 4 odstotki otrok ostale populacije. Madžarska je odstotek romskih otrok, ki obiskujejo šole za tiste s posebnimi potrebami od leta 1974 do leta 1993 izdatno povečala, iz začetnih 26 na 43.

Graf 3: Razlogi za umestitev otroka v šolo s prilagojenim programom

Vir: Mednarodna UNDP/ILO raziskava, <http://roma.undp.sk/>, dostop 12.12.2006. Legenda: BG-Bolgarija; SK-Slovaška Republika; CZ-Češka Republika; RO-Romunija; HU-Madžarska. Legenda barv: svetlo modra: družina je preveč revna, da bi lahko nahranila otroka, temno modra: mentalna ali fizična motnja v razvoju, lažji učni program.

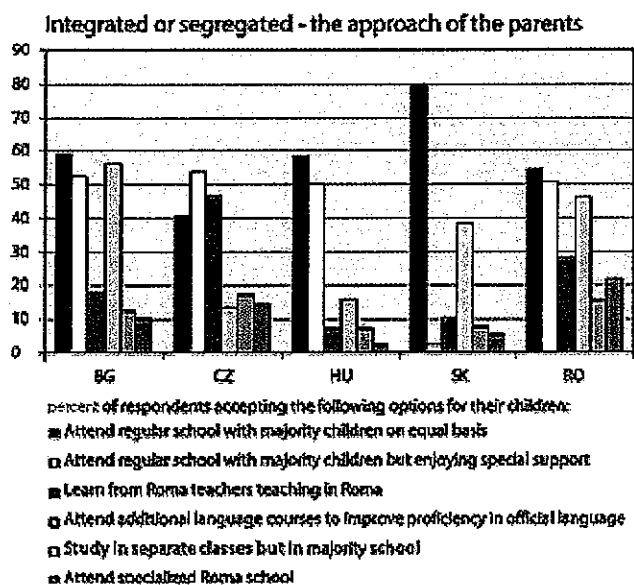
Podobno stanje je zabeležila UNDP/ILO raziskava. Na vprašanje »Ali imate v družini otroka, ki je vpisan v šolo za tiste s posebnimi potrebami (motnjami v psihičnem ali fizičnem razvoju)« je povprečno 14 odstotkov vseh gospodinjstev odgovorilo pozitivno. Na češkem je ta odstotek najvišji (27%), sledi Slovaška (19%) in Madžarska s 17 odstotki. V vseh treh državah so anketiranci, kot najpogostejši razlog za takšno ravnanje, navedli da je »učni program v takšnih ustanovah lažji« (tak razlog je na češkem navedlo kar 76 odstotkov anketiranih).

Ugotovitve nakazujejo, da obstaja očitno pomanjkanje enotnega nacionalnega načrta za izobraževanje Romov v nekaterih državah. Še posebej nujna je uvedba parametrov, ki bodo omejevali vpis romskih otrok v šole za tiste s posebnimi potrebami, obenem pa omilili revščino med romsko populacijo, ki se je v raziskavi prav tako pokazala, kot vzrok zaradi katerega starši svojih otrok ne vpisujejo v šole.

Razširjenost »romskih šol« predstavlja kompleksnost »romske problematike«, kot tudi posledico večletnega tranzicijskega procesa v opazovanih državah. Neprimernost preteklega izobraževalnega sistema, ki je strmela k ideološko enotnem okolju in je bil relativno netoleranten do drugačnih, predstavlja en aspekt te kompleksnosti. Ostanke tega sistema se še vedno odražajo v šolski administraciji, saj se kaže očitno pomanjkanje resursov za naslavljanje drugačnosti in za implementacijo mehanizmov, ki bi uresničili načela integracijskega izobraževalnega sistema. Obstaja tudi realna grožnja, ki se ponekod že uresničuje, da bodo romski otroci v izobraževalnem sistemu še slabše obravnavani v prihodnje. S pojavom zasebnih šol, ki veljajo za kvalitetnejše in se financirajo iz šolnin, bodo romski otroci skoraj v celoti izpadli zaradi slabega finančnega položaja njihovih staršev.

Pojav »romskih šol« v povezavi s pojavom revščine nakazuje še na nekatera druga razmerja. Neromsko, večinsko prebivalstvo oziroma starši v želji, da bi se odmaknili od zanke revščine, ki ponavadi obkroža romska naselja in posledično tudi šole, ki jih otroci iz teh naselij obiskujejo, zapuščajo ta območja ali vpisujejo svoje otroke v druge, bolj oddaljene šole, kar le krepí homogeno narodno sestavo učencev v romskih šolah. Tako ta problematika ni omejena zgolj na politični ali pravni aspekt ampak ima posledice tudi v sociološkem in psihološkem momentu, ko se manjšine izločajo iz večinskega prebivalstva in se s tem tudi marginalizirajo. Dolgoročno se tak problem lahko rešuje le v povezavi z dvigom zavedanja romske populacije o beneficijah šolanja in dojemanjem stopnje izobrazbe, kot vir potencialne blaginje. Trenutno stanje nakazuje na to, da bo tak proces dolgotrajen, saj se romske družine ne morejo ali ne znajo pogajati oziroma pogovarjati z izobraževalnimi institucijami. Ko neka (visoka) stopnja marginalizacije nastopi pa se pojavi tudi vrsta drugih problemov: - kakšne kratkoročne javne politike je potrebno izpeljati, da se dolgoročno reši problem marginalizacije; - kako omiliti vpliv marginalizacije na otroke v tem času. Različne države problem naslavlajo drugače.

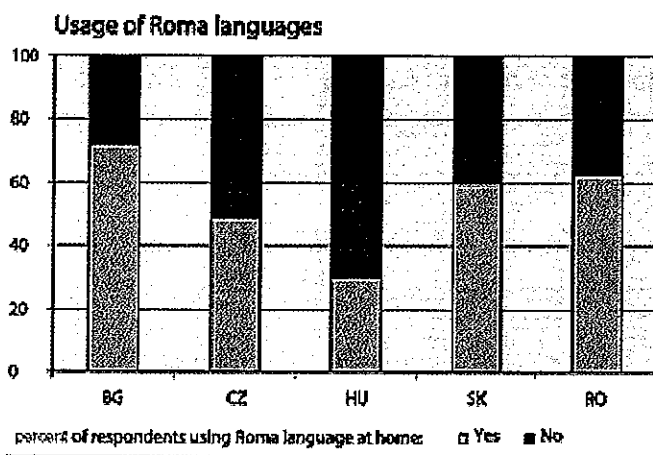
Graf 4: Integracija ali segregacija v šolah – mnenje staršev romskih otrok

Vir: Mednarodna UNDP/ILO raziskava, <http://roma.undp.sk/>, dostop 12.12.2006. Legenda: BG-Bolgarija; SK-Slovaška Republika; CZ-Češka Republika; RO-Romunija; HU-Madžarska. Legenda barv: temno modra:romski otroci naj hodijo k pouku skupaj z neromskimi brez posebne pomoči; bela: romski otroci naj hodijo k pouku skupaj z neromskimi s pomočjo; roza:romski otroci naj obiskujejo dodatni pouk uradnega jezika; svetlo modra:romski otroci naj obiskujejo običajno šolo vendar ločene razrede; rjava:romski otroci naj obiskujejo posebne »romske šole«.

Glede na mnenje staršev romskih otrok, ki so bili znotraj raziskave vprašani tudi »Kakšen bi bil po vašem mnenju najboljši pristop, da bi bili vaši otroci vključeni v izobraževalni proces, kot ostali neromski otroci« (graf 4), je rešitev za nastali problem preprosta. Romi menijo, da bi bili njihovi otroci deležni enake možnosti za šolanje le ob učinkoviti integraciji in ne segregaciji od večinskega prebivalstva. Največ anketiranih se je odločilo za odgovor »enakovredne možnost za šolanje skupaj z otroci večinskega prebivalstva« (kar 59 odstotkov vseh anketiranih). Drugi najpogostejši odgovor je bil » uvedba dodatnih učnih ur uradnega jezika«, za katerega so se pretežno odločali romski starši v Bolgariji in Romuniji (to nakazuje na visoko jezikovno bariero v nekaterih državah in osnovno nepoznavanje uradnega jezika). Argument, da bi bilo možno kvaliteto pouka za romske otroke izboljšati s poučevanjem v romskem jeziku, lahko povežemo z ugotovljenim odstotkom tistih, ki uporabljajo romski jezik doma. Glede na UNDP/ILO raziskavo je takšnih kar 54 odstotkov Romov, največ od teh v Bolgariji (glej graf 5). Vendar tak odstotek po mnenju strokovnjakov ni dovolj visok, da bi bilo dvojezično učenje smiselno uporabiti v šolah.

Graf 5: Uporaba romskega jezika doma

Vir: Mednarodna UNDP/ILO raziskava, <http://roma.undp.sk/>, dostop 12.12.2006. Legenda: BG-Bolgarija; SK-Slovaška Republika; CZ-Češka Republika; RO-Romunija; HU-Madžarska. Legenda barv: svetlo modra: doma govorijo romski jezik; temno modra: doma ne govorijo romskega jezika.

Uporaba romskega jezika v šolah je prav gotovo eden izmed parametrov »učnega okolja« za romske otroke. Dvojezičnost je obenem prednosti in segregacijski faktor, vendar je pomembno poudariti, da je veliko ljudi v Evropi dvo ali celo večjezičnih. V tem kontekstu pa ločujemo »učni jezik« in »instrukcijski jezik«. Dvojezičnost je lahko prednost le, če nastopa kot drugi jezik in ne namesto uradnega jezika. Ker pa Romi svoj jezik uporabljajo bolj kot nadomestilo namesto kot dopolnilo uradnemu jeziku, ni za pričakovati, da bi se izobraževalne priložnosti z uvedbo dvojezičnosti povečale. Po vsej verjetnosti pa bi se tako še poglobila izolacija skupnosti in posledično njena marginalizacija. Poudarjanje možnosti, da bi bilo romske učence možno učiti tudi v romskem jeziku pa ni preveč zaželeno med večinskim prebivalstvom (v raziskavi leta 1994 na slovaškem, je le 39 odstotkov prebivalstva izrazilo podporo takšni obliki učenja). Še manj anketiranih (34%) pa je podprlo idejo o televizijskih in radijskih oddajah v romskem jeziku.

Dvojezičnost ima tako pozitivne, kot negativne posledice, pri tem pa je izmenjava kulturnih prvin v šolah ena zmed pozitivnih. Na tem mestu bi »romski pomočniki« v šolah igrali

pomembno vlogo, ne le kot prevajalci, ampak tudi kot kulturni »posredniki«. Avtorji analize predlagajo, kot možno rešitev, uvedbo načrtnega zaposlovanje romskih učiteljev, ali romskih pomočnikov, ki hkrati učijo romsko manjšino in ostale neromske učence. Takšno rešitev ocenjujejo za eno izmed primernejših. V Sloveniji takšno ureditev poznamo že nekaj let, trenutno pa poteka proces (na Centru za poklicno izobraževanje) kako takšno delovno mesto sistematizirati in zagotoviti kvaliteto kadra. Nadalje se v poročilu osredotočimo ravno na omenjeni mehanizem.

Zaključki analize

Analiza UNDP/ILO nakazuje, da je diskriminacija romske skupnosti pogosto rezultat in ne vzrok in da je sistemski vzrok za diskriminacijo v segregaciji in izključenosti iz družbe, ki rezultira v marginalizaciji. Slednje bo še naprej imelo uničujoč efekt na izobraževanje in posledično zaposlitvene možnosti mlade romske populacije. Revščina onemogoča nemoteno integracijo v šolski sistem. Ta prepad se še povečuje, saj se je ob spremembi sistema (iz socialističnega v kapitalistični) v povprečju močno zmanjšala tudi državna subvencija za šolske potrebščine in prehrano v šoli. Drugi vzrok za slabe izobraževalne možnosti je pomanjkljivo poznavanje uradnega jezika. Dodaten pouk uradnega jezika za romske otroke bi potencialno imel ugodnejše posledice, kot omogočanje poteka pouka v romskem jeziku, saj poudarjanje dvojezičnosti pri tako občutljivi skupini lahko še poveča stopnjo njene marginalizacije. Slovenski izobraževalni oziroma šolski sistem bi na podlagi omenjene raziskave in njenih izsledkov ocenili, kot sistem, ki omenjeno problematiko aktivno naslavlja. Ker podatki o narodnosti sestavi učencev v šolah za tiste s posebnimi potrebami niso na voljo ne moremo sklepati na stanje problematike vključevanja romskih otrok brez motenj v razvoju v te šole. Na tem mestu gre posebno opozorilo uvajanju dvojezičnosti (romski-slovenski jezik) v slovenske šole, za kar niti ni pravne podlage niti se zaenkrat še ne uvaja, je pa potrebno na vpliv, ki ga ima dvojezičnost na nadaljnjo marginalizacijo in segregacijo te občutljive skupine, predčasno posebno opozoriti.

4.

PODATKI O SEGREGACIJI ROMOV V IZOBRAŽEVANJU V EVROPI

Analiza mehanizmov vključevanja Romov v izobraževalne sisteme v primerljivih evropskih državah je ključnega pomena, če želimo mehanizme v slovenskem izobraževalnem sistemu primerjati in ovrednotiti. Zaradi pomanjkanja celovite analize, ki bi zajemala vse države v katerih prebivajo Romi, povzemamo raziskavo *Segregirano izobraževanje Romov v centralni in vzhodni Evropi; raziskava vzorcev segregiranega izobraževanja Romov v Bolgariji, Češki Republiki, Madžarski, Romuniji in Slovaški Republiki*.⁷ Raziskava je potekala med letom 2002 in 2003 pod pokroviteljstvom *Fonda za projekte o človekovih pravicah* in *Open Society Institute*. Glavni cilj analize, v kateri so bile zajete Bolgarija, Češka Republika, Madžarska, Romunija in Slovaška, je bil dokumentirati in kategorizirati vse oblike (mehanizme) segregacijskega izobraževanja Romov. Na podlagi pridobljenih izsledkov pa so analitiki oblikovali priporočila za oblikovanje vladnih politik s področja osnovnošolskega izobraževanja Romov v Evropi. Na podlagi pridobljenih zaključkov ERRC⁸ analize (v katero Slovenija ni bila zajeta) lahko oblikujemo primerljive predpostavke za slovensko šolstvo ob tem pa izpostavimo pomanjkljivosti in prednosti ostalih primerljivih izobraževalnih sistemov.

Izpostavljena pomanjkljivost raziskave je, da natančni in točni podatki o izobraževanju Romov v petih državah, vključenih v ERRC raziskavo ne obstajajo. V splošnem se podatki, razdruženi po narodnosti (kar pomeni, da se različne narodnosti sprašujejo tudi različna prilagojena vprašanja ali pa je ciljna skupina posamezna manjšina v državi) sistematično ne zbirajo v nobeni od držav.⁹ To dejstvo bistveno otežuje ocenjevanje statusa Romov v

⁷ Dostopno na www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 07.11.2006.

⁸ Omenjeno analizo *Segregirano izobraževanje Romov v centralni in vzhodni Evropi; raziskava vzorcev segregiranega izobraževanja Romov v Bolgariji, Češki Republiki, Madžarski, Romuniji in Slovaški Republiki*, krajše poimenujemo ERRC analiza. Organizacija Evropski center za pravice Romov (European Roma Rights Centre – ERRC) je analizo namreč objavila, pod svojim imenom.

⁹ Številna mednarodna telesa so potrdila zbiranje podatkov, razdruženih po narodnosti kot odločilno orodje za razvijanje učinkovitih politik. Podatkov o etničnosti ne razumejo kot grožnje načelu varstva osebnih podatkov. Zato Priporočilo odbora ministrov št. R(97) 18 Sveta Evrope o varstvu osebnih podatkov, zbranih in obdelanih v statistične namene razlikuje med »osebnimi podatki«, povezanimi z določenim oziroma določljivim posameznikom in »anonimnimi« podatki, kjer posameznik ni določljiv. [...] Odbor ministrov ugotavlja, da » [statistični rezultati] niso osebni podatki, saj niso povezani z določeno ali določljivo fizično osebo.« Glej obrazložiten memorandum k priporočilu št. R(97) 18 odbora ministrov držav članic o varstvu posebnih podatkov, zbranih in obdelanih v statistične namene, sprejet na odboru ministrov 30. 9. 1997 na 602. zasedanju ministrskih namestnikov. Odbor Združenih narodov za odpravo rasne diskriminacije (OORD) je v številnih priložnostih zahteval, naj države zagotovijo ločene informacije o etničnem izvoru. V svojih priporočilih IV(1973) je OORD pozval »države pogodbenice k prizadevanju za vključitev ustreznih informacij o demografski sestavi populacije v svoja redna poročila, v luči določbe 1. člena Konvencije, natančneje, bodisi informacije o rasi, barvi kože, rodu bodisi narodnega oziroma etničnega porekla.« [...] Nadalje, v »Splošnih smernicah o obliki in vsebini poročil, ki jih države članice oddajo« skladno s 1. odstavkom 9. člena Konvencije OORD navaja: »etnične značilnosti države so posebnega pomena v povezavi z Mednarodno konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije. Številne države menijo, da se pri izvajanju popisov prebivalstva ni potrebno ozirati na dejavnike, kot je rasa, da ne bi okrepile delitve, ki jih želijo preseči. Pri proučevanju napredka pri odpravi diskriminacije na osnovi rase, barve kože, roda, narodnega ali etničnega porekla je potrebna vsaj približna ocena števila oseb, ki bi lahko bile obravnavane manj ugodno na osnovi navedenih značilnosti. Od držav, ki v popisih ne zbirajo informacij o teh značilnostih, se zato zahteva, da zagotovijo informacije o maternih jezikih (kot zahtevano v para. 1 HRI/CORE/1), ki kažejo na etnične razlike, skupaj z informacijami o rasi, barvi kože,

izobraževalnih sistemih teh držav. Javnim izobraževalnim politikam, ki temeljijo na neobstojećih ali nepopolnih podatkih je neuspeh zagotovljen. Posledično se podatki iz ERRC raziskave razlikujejo po viru in namenu/obsegu: nekateri podatki izhajajo iz statističnih virov in temeljijo na osebni identifikaciji Romov; drugi izhajajo iz institucij lokalnih ali centralnih vlad in se opirajo na identifikacijo romskih otrok s strani učiteljev in ravnateljev; tretji pa so zbrani pri delu raziskovalcev ERRC v terenskih raziskavah petih držav. Kljub vsemu ne glede na vse nepravilnosti, razpoložljivi podatki predstavljajo vsaj okvirno sliko vzorcev ločenega izobraževanja Romov v obravnavanih petih državah.

Bolgarija

V Bolgariji je po rezultatih popisa iz leta 2001 370.908 Romov oziroma 4,7% celotne populacije. Različni viri ocenjujejo, da se dejansko število giblje med 600.000 in 800.000 oziroma 8 – 10% populacije. Po grobi oceni bolgarskega Ministrstva za izobraževanje in znanost je bilo v šolskem letu 2000/01 število romskih učencev v državnih šolah 106.200 oziroma 10,5% vseh učencev v Bolgariji (Nunev, 2001). V letu 2000/01 je po ocenah 70% romskih učencev obiskovalo šole v romskih soseskah, kjer je bilo poreklo sestave učencev v celoti romsko (Nunev, 2001: 117). Skupno število šolskih in predšolskih objektov z blizu 100% romskih učencev je ocenjeno na 106 (Nunev, 2001: 143). Sklicujoč se na raziskavo iz leta 2001 je bilo v Bolgariji več kot 332 šol, v katerih se je delež romskih učencev gibal med 50% in 100%. V študijskem letu 2000/01 je bilo v Bolgariji 138 šol s prilagojenim programom za otroke s fizičnimi in razvojnimi motnjami,¹⁰ od teh 74 za razvojno motene. V tem šolskem letu je prilagojene šole obiskovalo 9.348 otrok.¹¹ Uradne informacije o etnični sestavi učencev v prevzgojnih zavodih niso na voljo. Na podlagi intervjuja raziskovalcev ERRC z nekaterimi ravnatelji in učitelji, se ocenjuje, da obsega delež romskih otrok v njihovih šolah 80-90% vseh učencev. Empirične informacije, ki so jih pridobili raziskovalci ERRC v 46 prilagojenih šolah so potrdile to informacijo. Večina otrok, ki so jih intervjuvali raziskovalci, so se opredelili za Rome. Ti otroci so pogosto navajali, da obiskujejo prevzgojne domove, ker so Romi. Na območjih z visokim številom Romov je delež romskih otrok v prilagojenih šolah višji.

Češka Republika

V popisu prebivalstva leta 2001 se je 11.716 ljudi na češkem opredelilo za Rome. Češka vlada kljub vsemu ocenjuje, da v državi živi približno 200.000 Romov.¹² V češkem mestu Ostrava je ERRC leta 1999 odkril, da je za romske otroke 27,9 krat večja verjetnost, da bodo obiskovali prevzgojne zavode, kot to velja za neromske.¹³ Čeprav Romi predstavljajo manj kot 5% vseh

rodu, narodnostnem oziroma etničnem poreklu, pridobljenimi v družbenih analizah. Kadar ni na voljo kvantitativnih informacij, je potrebno opraviti kvalitativno deskripcijo etničnih karakteristik populacije. Preostanek tega dela mora zagotoviti določene informacije skladno s členi 2 do 7, ob upoštevanju zaporedja členov in ustreznih določb.« Glej CERD/C/70/Rev.5, 5. 12. 2000, paragraf 8.

¹⁰ Natsionalen Statisticheski Institut. *Obrazovaniето v Republika Bulgaria za uchebnata 2000/2001*. Sofija, 2001.

¹¹ Podatke so posredovali z oddelka za integracijo otrok s posebnimi učnimi potrebami na Ministrstvu za izobraževanje in znanost med konferenco »Preparation of Specialists for the Education of Romani Children in the Integrated Schools in Bulgaria«, 22. – 23. januarja 2003 v Sofiji.

¹² Odbor za odpravo rasne diskriminacije, CERD/C/419/Add.1, 23. 5. 2003. *Reports submitted by states parties under Article 9 of the Convention. Fifth periodic report of States Parties due in 2002*. Addendum Czech Republic, 20. 12. 2002, paragraf 2.

¹³ Za podrobno poročilo o segregaciji romskih otrok v prevzgojne zavode za otroke z motnjami v duševnem razvoju v Češki Republiki glej ERRC Country Report »A Special Remedy: Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic«, Country Report Series No. 8, junij 1999.

šoloobveznih otrok v Ostravi, v prevzgojnih zavodih presegajo 50% tamkajšnje populacije. Na državni ravni, približno 75% romskih otrok obiskuje prevzgojne zavode. Po uradnih ocenah je v študijskem letu 2001/02 izmed 28.151 otrok v prevzgojnih zavodih 25.336 otrok romskega porekla. Raziskava ERRC konec leta 2002 v treh čeških mestih – Kladnem,¹⁴ Teplicah¹⁵ in Sokolovem¹⁶ – je od prvotne ERRC raziskave leta 1999 pokazala na nespremenjene vzorce segregacije Romov v šolah s prilagojenim programom za otroke z razvojnimi motnjami.¹⁷ V Kladnem sta dva prevzgojna zavoda za otroke z razvojnimi motnjami in en prevzgojni zavod za učence multiplo disfunkcijo. Po podatkih iz Tabele 1 romski otroci predstavljajo 72% vseh otrok, vključenih v prevzgojne zavode za razvojno motene.

Tabela 1: Prevzgojni zavodi v Kladnem

šola	št. otrok 2002/03	št. romskih otrok
Prevzgojni zavod T. G. Masaryk	141	123
Prevzgojni zavod Pařížská	112	60
Prevzgojni zavod za učence z multiplo disfunkcijo Pařížská	75	5

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

Opirajoč se na ocene, ki so jih ERRC-ju posredovali ravnatelji 15 (»navadnih«) osnovnih šol v Kladnem in pa romski aktivisti, je bilo Romov v šolskem letu 2002/03 212 oziroma 3,2% vseh učencev, ki obiskujejo omenjenih 15 šol. Ocenjeni delež Romov med mestnim prebivalstvom znaša nad 5%. V Teplicah so trije prevzgojni zavodi, dva od teh zasebna. Romski učenci predstavljajo približno 63% učencev v sestavi prevzgojnih zavodov (Tabela 2) in so pretežno koncentrirani v javnem prevzgojnem zavodu.

Tabela 2: Prevzgojni zavodi v Teplicah

šola	skupno število otrok	št. romskih otrok
Prevzgojni zavod U Červeného Kostela	250	200
Zasebni prevzgojni zavod Krušnohorská	62	6
Zasebni prevzgojni zavod U Novych Lázní	25	6

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

Po podatkih, ki so jih posredovali ravnatelji šol, je bilo romskega porekla 224 učencev oziroma 4% celotnega števila učencev, ki obiskuje osnovne šole v Teplicah. Ta ocena vključuje tudi tiste romske učence, ki obiskujejo posebne razrede v osnovnih šolah. V

¹⁴ Kladno ima 71.778 prebivalcev, po podatkih popisa iz leta 2001 se 456 izmed njih opredeljuje za Rome. Po ocenah svetovalca za Rome Antonina Lukača, naj bi v Kladnem živelo 3.500 – 4.000 Romov. ERRC intervju z Antoninom Lukačem, svetovalec za Rome v okrajnem uradu v Kladnem, 4. 11. 2002, Kladno.

¹⁵ Teplice imajo 51.437 prebivalcev, 151 izmed njih se uradno izjavlja za Rome. Po ocenah Zlatuše Tomašove, naj bi v Teplicah živelo približno 8.000 Romov. ERRC intervju z Zlatušo Tomašovo, svetovalko za Rome v okrajnem uradu v Teplicah, 5. 11. 2002, Teplice.

¹⁶ Sokolov ima 25.240 prebivalcev, od teh se 301 opredeljuje za Rome, po podatkih popisa iz leta 2001. Po ocenah naj bi v Sokolovem živelo približno 6.000 Romov.

¹⁷ Podatke o številu romskih otrok v prevzgojnih zavodih so zagotovili ravnatelji zavodov.

Sokolovu deluje en prevzgojni zavod. Po neuradnih podatkih je bilo v šolskem letu 2002/03 155 otrok vpisanih v prevzgojni zavod, med katerimi je bilo ocenjeno število Romov 96 ali 83% vseh varovancev zavoda. Naj dodamo, da je v Sokolovem 8 (navadnih) osnovnih šol. Grobe ocene, ki so jih posredovali z Regionalnega urada Karlovy Vary in romski aktivisti govorijo o nekaj več kot 3.000 učencih osnovnih šol v Sokolovem v šolskem letu 2002/03, med katerimi je nekaj manj kot 300 Romov. Svetovalec za Rome, odgovoren za Sokolov, meni, da je v eni od osnovnih šol - Běžecká – število romskih otrok višje.¹⁸ Omenjena šola ima tudi visoko število posebnih razredov. Vendar pa s šole ERRC niso posredovali o številu učencev v teh razredih ne o njihovi etnični pripadnosti.

Madžarska

Na Madžarskem se je po rezultatih popisa iz leta 2001 190.046 izjavilo za Rome, kar predstavlja 1,8% vse populacije. Različni viri ocenjujejo, da se število Romov giblje med 550.000 in 600.000 oziroma 5,3 – 5,8% populacije. Temeljne podatke o položaju izobraževanja romskih otrok na Madžarskem je zbralo madžarsko Ministrstvo za izobraževanje v šolskem letu 1992/93. Od začetka veljavnosti zakonodaje s področja varstva podatkov na Madžarskem, so postali uradni registri o etnični pripadnosti učencev madžarskih šol nedostopni. Številne študije o Romih v madžarskem šolskem sistemu, izvedene po letu 1993, so bile osnovane na približnih ocenah.

Po raziskavi v šolskem letu 1998/99 v izvedbi Delphoi Consulting¹⁹ je bil v 986 osnovnih šolah (28,7% vseh osnovnih šol na Madžarskem) delež romskih učencev višji od 8,5%. Po izsledkih raziskave, kamor je bila zajeta približno tretjina teh šol, je v šestletnem obdobju med letoma 1992 in 1998 prišlo do zmanjšanja deleža romskih učencev v šolah z nizkim odstotkom romskih otrok in do povečanja tega deleža v šolah z visokim odstotkom romskih otrok. Več kot četrtina šol z znatnim deležem romskih otrok (nad 8,5%) se nahaja v manjših naseljih z manj kot 1.000 prebivalci, medtem ko je 20% teh šol v mestih z več kot 10.000 prebivalci. Ob upoštevanju velikosti šol izsledki raziskave kažejo, da je izobraževanje večine otrok potekalo v relativno manjših šolah z od 120 do 200 učenci. Manjše šole se nahajajo v manjših mestih in vaseh. Raziskava je postavila hipotezo, osnovano tudi na predhodnem raziskovanju, da se šole z nižjim številom učencev nahajajo na obrobju, ker se jih ne obravnava kot elitne. Zaključimo lahko, sklicujoč se na Delphoi research raziskavo, da večina romskih otrok obiskuje šole na obrobju mest, v manjših mestih in vaseh.

Raziskava je nadalje preverjala delež romskih otrok vključenih v posebne prevzgojne programe. Ugotovili so, da večji kot je delež romskih otrok v šolah, večja je verjetnost, da bodo šole pričele z izvajanjem prevzgojnega programa. Tako šole, ki izvajajo prevzgojne programe, predstavljajo 23,2% celotnega števila šol, kjer je delež romskih otrok med 15% in 25%, 31% celotnega števila šol, kjer je delež romskih otrok med 25% in 40% in 36,6% celotnega števila šol, kjer je ta delež nad 40%. Nadalje so v raziskavi ugotovili, da višji kot je delež romskih otrok v šoli, več romskih otrok je vključenih v prevzgojanje. Romski učenci predstavljajo večino učencev v posebnih prevzgojnih programih. Kot vidimo v Tabeli 3 skoraj v vseh tipih šol, ne glede na njihovo velikost in število romskih učencev, romski otroci

²⁴ Intervju ERRC z Marto Pompo, svetovalko za Rome, članico Vladnega sveta za romsko skupnost, 10. 3. 2003, Sokolov.

¹⁹ Glej Babusi, Ferenc. *Survey of Elementary Schools Educating Romani Children*. Delphoi Consulting, 2000.

predstavljajo več kot 50% vseh učencev v prevzgojnem izobraževanju. V šolah, kjer je število romskih otrok večje od 25%, delež romskih otrok, vključenih v prevzgojno izobraževanje presega 77%.

Tabela 3: Velikost šol in koncentracija romskih otrok v prevzgojnem izobraževanju I.

velikost šol	odstotek romskih otrok v šolah				
	0-9,99	10-14,99	15-24,99	25-39,99	40-100
	<i>odstotek romskih otrok v prevzgojnem izobraževanju izmed vseh otrok v prevzgojnem izobraževanju</i>				
pod 120 učenci	83,3	0	85,7	100	92,6
121-200 učencev	27,8	72,7	86,5	77	83,5
201-320 učencev	87	50	62,5	82,1	94,6
nad 320 učencev	35,1	60,6	69,4	79,9	95,9

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

Dalje, s povečanjem deleža romskih otrok v šolah delež tistih romskih otrok, vključenih v prevzgojno izobraževanje ravno tako narašča. Ugotovili so, da se je več kot 80% vseh romskih otrok, vključenih v posebne prevzgojne programe, izobraževalo v šolah, kjer Romi predstavljajo več kot 25% vseh učencev (Tabela 4).

Tabela 4: Velikost šol in koncentracija romskih otrok v prevzgojnem izobraževanju II.

velikost šol	odstotek romskih otrok v šolah				
	0-9,99	10-14,99	15-24,99	25-39,99	40-100
	<i>odstotek romskih otrok v prevzgojnem izobraževanju izmed vseh otrok v osnovnih šolah</i>				
pod 120 učenci	1,1	0	0	0	2,4
121-200 učencev	0,3	0,3	2,8	6,1	23,8
201-320 učencev	1,4	0	3,1	10	15,8
nad 320 učenci	0	0,6	6,4	19	4,8
Skupaj	2,7	0,9	12,3	35,1	46,8

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

V študijo iz leta 2001, ki jo je izvedel madžarski Institut za izobraževalno raziskovanje, je bilo vključenih 192 madžarskih osnovnih šol, kjer je šolska populacija v povprečju 40% romskega porekla.²⁰ V raziskavo vključenih šolah so raziskovalci zabeležili 157 razredov s samo neromskimi otroki in 311 razredov s samo romskimi otroki. To pomeni, da je 15,7% romskih otrok obiskovalo homogene romske razrede. Ocene, oprte na to študijo, kažejo, da na nacionalni ravni 10% romskih otrok obiskuje homogene romske razrede, nadaljnjih 6 do 7% pa obiskuje razrede, kjer so romski otroci v večini. Na osnovi ekstrapolacije s te raziskave so raziskovalci ocenili, da je v državi približno 700 homogenih romskih razredov. Dokumentirani fenomen homogenih romskih razredov nakazuje, da se med 6.000 in 8.000 romskih otrok izobražuje v osnovnih šolah v povsem segregiranem okolju.

²⁰ Glej Havas, Gabor, Istvan Kemeny, Ilona Lisko. *Cigany gyerekek az altalanos iskolaban*. Oktataskutato Intezet. Budimpešta, 2001.

Romunija

V Romuniji se je v popisu leta 2001 535.250 ljudi opredelilo za Rome, kar znaša 2,5% vse populacije.²¹ Po ocenah naj bi se realno število Romov gibalo med 1.800.000 in 2.500.000 ali 8,4 – 11,7% celotne populacije. Po podatkih, ki jih je ERRC zagotovilo romunsko Ministrstvo za izobraževanje in raziskovanje, je bilo v šolskem letu 2002/03 romskih učencev v vsej državi 4,2%. Podatki Ministrstva za izobraževanje kažejo na vztrajno zmanjševanje števila romskih učencev po zaključenem 4. razredu. Tako je delež romskih učencev izmed vseh v predšolskem izobraževanju 3,15%, od 1. do 4. stopnje 7,61%, od 5.-8. 4,51%, od 9.-13. pa 1,04%. Na osnovi podatkovne baze, združene v letu 1998 s strani romunskega Ministrstva za izobraževanje in raziskovanje (MIR), Instituta za izobraževalne znanosti (IIZ) in Raziskovalnega instituta za kakovost življenja (RIKŽ) se ocenjuje, da je imelo 87% ruralnih šol vključenih v analizo, pod 50% Romov med vsemi učenci; v 6,4% so bili Romi v večini (Romov je bilo več kot 50%) in v 5,8% šol so Romi prevladovali (nad 70% Romov). Število romskih otrok, ki so obiskovali šolo, kjer je bila narodnostna sestava učencev več kot 50% romska, znaša 38.334 ali 12,2% skupnega števila romskih otrok v vseh šolah, zajetih v analizo.²² Po omenjeni podatkovni bazi v 39 izmed 40 romunskih okrajev je bilo šol z učenci, kjer je bilo več kot 50% Romov med 1,5 in 33,3% vseh šol v svojem okraju. Šol z učenci, kjer je bilo več kot 70% Romov, je bilo med 1,1 in 16,9% vseh šol v 35 romunskih okrajih.

Slovaška

Na Slovaškem se je po rezultatih popisa iz leta 2001 89.902 ljudi opredelilo za Rome, kar znaša 1,7% vse populacije.²³ Realnejše ocene števila slovaških Romov se gibajo med 480.000 in 520.000 ali 8,9 – 9,6% celotne populacije. Po podatkih Inštituta za informiranje in izobraževalne napovedi, mlade in šport iz leta 1990, oprtih na opredelitvi števila romskih učencev s strani ravnateljev in učiteljev, je 21,4% od vseh romskih otrok obiskovalo šole za razvojno motene. Romi so v teh šolah predstavljali 65,2% vseh učencev (Tabela 5).

Tabela 5: Zastopanost Romov v prevzgojnih zavodih na Slovaškem I

1990	skupno število otrok	otroci romskega porekla
osnovne šole	720.326	42.727
OŠ s prilagojenim programom ²⁴	23.504	11.801
posebni prevzgojni zavodi	17.901	11.682

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

V publikaciji slovaškega Instituta za informiranje in izobraževalne napovedi (SIIN) iz leta 2001 so bili podatki o izobraževanju, razdruženi po narodnosti, osnovani na samoopredelitvi Romov. Po tem viru je bilo število romskih učencev v šolskem letu 2000/01 4.448. Podatki SIIN skrajno podcenjujejo število Romov v osnovnih šolah in šolah s prilagojenim programom, kot kaže druga študija, ki jo je izvedel Metodološki center v Prešovu. Ta raziskava se je opirala na opredelitev romskih otrok s strani ravnateljev in odkrila, da je bilo

²¹ Romunski Inštitut za statistiko.

²² Surdu, Mihai. »The Quality of Education in Romanian Schools with High Percentages of Romani Pupils.« V *Roma Rights*, 3-4, 2002.

²³ Slovaški Inštitut za statistiko.

²⁴ Splošna kategorija »OŠ s prilagojenim programom« vključuje tako šole za otroke z motnjami v telesnem razvoju kot prevzgojne zavode.

število romskih otrok v slovaškem šolskem sistemu v šolskem letu 2000/01 47.701 ali približno 8,28% vseh učencev.

Kljub dejstvu, da podatki SIIIN napačno ocenjujejo število romskih otrok, številke razkrivajo resne diskrepance pri številu romskih otrok v prevzgojnih zavodih v primerjavi s številkami otrok drugih etničnih skupin. Po teh podatkih 38,4% vseh romskih učencev obiskuje prevzgojne zavode, delež otrok večinskega naroda v teh zavodih je 2,5%, madžarske manjšine pa 2,9%. V pokrajini Prešov, kjer biva glede na popis iz leta 2001 največja romska skupnost, je neskladje v številu romskih otrok v prevzgojnih zavodih še bolj presenetljivo; romski otroci v prevzgojnih zavodih predstavljajo 48,7% celotnega števila romskih otrok v šolah te regije. Primerljiv odstotek otrok večinskega naroda, ki obiskuje prevzgojne zavode v tej regiji je 2,5%.

Kot je razvidno iz Tabele 6, kljub temu, da je v mnogih regijah delež Romov v celotni populaciji regije manjši od enega odstotka, so številke romskih učencev v prevzgojnih zavodih večkrat višje v primerjavi s številom romskih prebivalcev posamezne regije. Denimo, v regiji Nitra je odstotek romskih učencev v prevzgojnih zavodih 12 krat večji od odstotka celotne romske populacije v regiji; v Prešovu 10 krat višji; v Trnavi 15 krat višji. Na državni ravni je odstotek Romov v prevzgojnih zavodih približno 9 krat višji od deleža Romov v celotni populaciji, v skladu z uradnimi podatki vlade.

Tabela 6: (Pre)zastopanost Romov v prevzgojnih zavodih na Slovaškem II

Regije	Državljeni	Državljeni romske narodnosti	Državljeni romske narodnosti (%)	Romski otroci v osnovnih šolah	Vsi otroci v prevzgojnih zavodih	Romski otroci v prevzgojnih domovih	% romskih otrok v prevzgojnih domovih izmed vseh otrok v prevzgojnih domovih
Bratislava	599.051	755	0,1	3	1.008	14	1,4
Trnava	551.003	3.163	0,6	216	1.680	155	9,2
Trenčín	605.582	1.547	0,3	92	1.055	0	0
Nitra	713.422	4.741	0,7	254	1.728	152	8,7
Zilina	692.332	2.795	0,4	51	1.330	8	0,6
Banska Bystrica	662.121	15.463	2,3	538	2.584	191	7,4
Prešov	789.968	31.653	4	1.978	4.412	1.892	42,8
Košice	766.012	29.803	3,9	1.316	4.784	363	7,6
Slovaška Republika	5.379.455	89.920	1,7	4.448	18.581	2.775	15,0

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007

ERRC je jeseni leta 2002 izvedel svojo raziskavo v treh slovaških okoliših. Raziskava je ugotovila veliko višje deleže romskih otrok v prevzgojnih zavodih od tistih v uradnih

podatkih. V okolišu Spišská Nová Ves, pokrajina Košice, je sedem prevzgojnih zavodov za razvojno motene otroke. Dva, zavod Spišská Nová Ves in Krompachy, se nahajata v mestih, ostali v vaseh. Od 985²⁵ učencev, ki so obiskovali omenjenih 7 zavodov v okolišu Spišská Nová Ves je bilo v šolskem letu 2002/03 najmanj 813 oziroma 82,5% vseh učencev Romov (tabela 7). V šestem prevzgojnim zavodu v okolišu Spišská Nová Ves, kjer je bila etničnost znana, je bilo od skupno 822 učencev 813 Romov. To pomeni, da je blizu 99% učencev Romov.

Tabela 7: Romi v prevzgojnih zavodih Spišská Nová Ves

Šola	Vsi	Romi	% Romov
Prevzgojni zavod Letanovce	153	153	100
Prevzgojni zavod Hrabušice	84	84	100
Prevzgojni zavod Krompachy	154	152	98,7
Prevzgojni zavod Markušovce	120	120	100
Prevzgojni zavod Rudnany	199	198	99,4
Internat Spišske Vlasy	112	106	94,6
Prevzgojni zavod Spišská Nová Ves	163	n. p.	
Skupno	985	813	82,5

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

V Spišski Novi Vesi je ERRC prejel informacije o etnični sestavi desetih rednih osnovnih šol izmed 33, kolikor jih je v okolišu. V štirih so Romi predstavljali več kot 50% vseh učencev. V preostalih 6 šolah je bil delež romskih učencev zaporedno 13,9%, 15,8%, 32%, 37,9%, 40% in 47,7% vseh učencev (tabela 8).

Tabela 8: Romi v osnovnih šolah v Spišská Nová Ves

Osnovne šole okraja Spišská Nová Ves	Vsi	Romi	% Romov
OŠ Letanovce	285	92	32
OŠ Markusovce	430	255	59,2
OŠ Spišsky Hrusov	234	37	15,8
OŠ Rudnany	395	158	40
OŠ Smizany	907	344	37,9
OŠ Bystrany	530	494	93,2
OŠ Spišske Vlasy	182	182	100
OŠ Krompachy, ulica SNP	149	148	99,3
OŠ Hrabušice	402	192	47,7
OŠ Spišská Nová Ves, Lipova ul.	574	80	13,9
Skupno	4088	1982	48,4

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

V pokrajini Prešov, je pet prevzgojnih zavodov za mentalno hendikepirane. Od 694 učencev, ki obiskujejo prevzgojne zavode za mentalno hendikepirane v pokrajini Prešov, je bilo v šolskem letu 2002/03 najmanj 494 ali 71% učencev Romov. Podatki o etničnosti na eni od šol ponovno niso bili dostopni (internat Prešov). Če internat Prešov izvzamemo od celote, je

²⁵ Ravnatelj prevzgojnega zavoda v Spišski Novi Vesi je odklonil posredovanje podatkov ERRC o etnični pripadnosti učencev.

potem od skupno 591 učencev, ki obiskujejo zavod za laže mentalno prizadete v šolskem okolju Prešov, bilo v obdobju 2002/03 494 Romov – to je okoli 84% (Tabela 9).

Tabela 9: Romi v prevzgojnih zavodih v okolju Prešov

Ime šole	Vsi	Romi	% Romov
Prevzgojni zavod Prešov	200	104	52
Prevzgojni zavod Chiminianske Jakubovany	290	290	100
Prevzgojni zavod Rokycany	24	23	95,8
Prevzgojni zavod Maly Slivnik	77	77	100
Internat Prešov	103	n. p.	
Skupno	694	494	84

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

Tabela 10: Romi v osnovnih šolah v okolju Prešov

Osnovne šole okolja Prešov	Vsi	Romi	% Romov
OŠ Žehna	68	68	100
OŠ Hermanovce	238	90	37,8
OŠ Mirkovce	93	93	100
OŠ Varhanovce	60	60	100
OŠ Svinina	333	213	63,9
OŠ Drienov	228	42	18,4
OŠ Petrovany	250	58	23,2
OŠ Kendice	225	93	41,3
OŠ Lemesany	345	79	22,8
OŠ Chiminianska Nova Ves	445	95	21,3
Skupno	2285	891	38,9

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

V okolju Prešov je ERRC obiskal 10 osnovnih šol od 75, kolikor jih je v okolju (Tabela 10). V treh od obiskanih so Romi predstavljali 100% vseh učencev; v eni je bil njihov delež 63,9%, v preostalih 6 pa med 18,4% in 41,3%. Tri šole z manj kot 100% zastopanostjo romskih učencev so imele posebne razrede za romske učence. V okolju Bardejov, pokrajina Prešov, sta dva prevzgojna zavoda za mentalno hendikepirane, kakor tudi dvoje posebnih razredov. Od 253 učencev, ki obiskujejo prevzgojne zavode za mentalno hendikepirane v okolju Bardejov, je bilo Romov v šolskem letu 2002/03 205 ali okoli 81% vseh učencev (Tabela 11).

Tabela 11: Romi v prevzgojnih zavodih v okolju Bardejov

Ime šole	Vsi	Romi	% Romov
Prevzgojni zavod v Bardejovu	129	82	63,5
Posebni razred v Raslavicah	31	31	100
Posebni razred v Malcovu	26	26	100
Prevzgojni zavod v Zborovu	67	66	98,5
Skupno	253	205	81

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

ERRC je obiskal tudi 10 od skupno 63 osnovnih šol okolja Bardejov. Raziskava ERRC je ugotovila, da romski otroci predstavljajo 100% vseh učencev v dveh šolah, v nadaljnjih 5 pa

je bil delež Romov višji od 50%. V preostalih treh šolah je bil delež romskih učencev 4,7%, 17% in 29,6% (tabela 12).

Tabela 12: Romi v osnovnih šolah okoliša Bardejov

Osnovne šole okoliša Bardejov	Vsi	Romi	% Romov
OŠ Zborov	377	200	53
OŠ Bardejov	847	144	17
OŠ Raslavice	525	25	4,7
OŠ Gaboltov	279	147	52,6
OŠ Malcov	429	127	29,6
OŠ Cigel'ka	33	33	100
OŠ Lenartov	61	43	70,4
OŠ Petrova	76	76	100
OŠ Hrabske	50	31	62
OŠ Nizny Tvarozec	45	26	57,7
Skupno	2722	852	31,3

Vir: European Roma right center, www.errc.org/Thematic_index.php, dostop 03.01.2007.

4.1. DESEGREGACIJA ROMSKEGA IZOBRAŽEVANJA

V vsaki od držav, vključenih v zgoraj omenjeno poročilo je večina Romov izključena (vsaj delno) iz rednega izobraževalnega sistema, zavrnjen pa jim je tudi dostop do ugodnosti, ki jih uživajo ostali državljani. Za izboljšanje stanja bi morale vlade nemudoma ukrepati z oblikovanjem in implementacijo izčrpnih dolgoročnih izobraževalnih politik za Rome. Osrednji cilji teh politik bi morali biti odpravljanje neenakih izobraževalnih možnosti Romov in doseganje izobraževalnih rezultatov, ki so primerljivi z rezultati večinske populacije. Zlasti bi morale vladne izobraževalne politike biti usmerjene k:

- zagotavljanju, da Romi sodelujejo na vseh ravneh rednega izobraževanja – tako osnovno kot srednješolskega;
- zagotavljanju, da so dosežki romskih učencev v šolah primerljivi z dosežki njihovih neromskih sošolcev;
- zagotavljanju, da izobraževanje Romov vodi k njihovi splošni integraciji v družbo.

Kljub temu, da se izobraževalna in druga okolja v vseh petih državah, obravnavanih v poročilu, pri obravnavanju romskega izobraževanja razlikujejo obstaja neka skupna karakteristika – Romi so v izobraževalnem sistemu ločeni na osnovi svojega etničnega porekla. Desegregacija romskega izobraževanja in preprečevanje nadaljnega ločevanja bi morala biti v težišču priprave vladnih izobraževalnih politik v smeri doseganja enakih izobraževalnih možnosti. Brez vključujočega izobraževanja izobraževalne politike Romov ne bodo imele možnosti za uspeh, kar je postalo očitno v preteklih desetletjih. Desegregacijske politike bi morale biti izčrpane, vključevati bi morale ukrepe za vse pomembne akterje, na katere vpliva proces izobraževanja: romske učence in njihove starše; učitelje in uprave šol; lokalne oblasti; neromske starše in lokalne neromske skupnosti.

4.1.1. Načela izobraževalnih politik za Rome

Priporočila ERRC državam, da oblikujejo nacionalne politike izobraževanja Romov na pravicah osnovane politike desegregacije, temeljijo na sledečih načelih:

- (i) Nediskriminacija – vsi otroci morajo uživati pravico do enakega obravnavanja na področju izobraževanja.
- (ii) Pozitivni ukrepi – vlade morajo sprejeti posebne ukrepe za odstranitev prikrajšanosti Romov v izobraževanju in te ukrepe ohraniti vse do dosežene enakih možnosti.
- (iii) Svobodna in osveščena izbira – starši Romov morajo imeti možnost svobodno izbirati šolo za svoje otroke na osnovi jasnih in popolnih informacij o vseh razpoložljivih opcijah, ki ne kršijo temeljnih otrokovih pravic.
- (iv) Participacija Romov – pri pripravi osnutkov in implementaciji politik na nacionalnem in lokalnem nivoju naj ne tečejo le posvetovanja z Romi, ampak naj se jih vključi kot ključne odločevalce.
- (v) Enako izhodišče – brezplačno in obvezno predšolsko izobraževanje mora biti dostopno vsem otrokom, predšolske institucije pa morajo zadostiti izstopnim kriterijem za pripravljenost za nadaljnje šolanje.
- (vi) Uporaba statistik o etnični pripadnosti – izobraževalna politika mora temeljiti na točnih in zanesljivih demografskih podatkih in statistikah o izobraževanju, ločenih na osnovi etničnosti, zbranih in predelanih skladno z zakoni o varstvu osebnih podatkov.
- (vii) Celostni pristop – za zagotovitev skladnega in trajnostnega učinka, mora reforma politik vključiti in opredeliti vloge vseh pomembnih akterjev, kot so romski učenci in njihove družine, lokalne in osrednje oblasti, učitelji in pedagogi, socialni delavci, akademiki, neromski sošolci in neromske družine, množični mediji itd.
- (viii) Podporne izobraževalne storitve – desegregacija ne sme potekati kot mehanično vpisovanje ali premestitev Romov v etnično mešane šole, ampak mora biti implementirana samo kot del paketa, ki vsebuje pomembne podporne izobraževalne programe, kot so izobraževanje učiteljev, razvoj kurikulumov, mediacijo, socialno delo, vključevanje pomočnikov učiteljev, izvenkurikularna podpora pomoči potrebnim, vključujoč pomoč pri delu na domu/pomoč pri delanju domačih nalog in povečevanje ozaveščenosti skupnosti.
- (ix) Zadostna sredstva – vlade morajo z zakonom ustanoviti poseben mehanizem financiranja, oblikovan za zadoščanje lokalnih potreb, spodbujanje javnih institucij in zasebnih združb za prizadevanja v smeri ciljev desegregacijskih politik in za zagotavljanje finančne vzdržnosti desegregacijskih projektov.
- (x) Neodvisno vrednotenje – za preprečevanje ravnanja nosilcev interesov, ki v desegregacijskem procesu sledijo lastnim institucionalnim interesom na način, nasprotujoč uspehu reform politik in za merjenje napredovanja implementacije, mora neodvisno vrednotenje potekati stalno.

4.1.2. Pravna reforma

Trajnost vladnih politik za enake izobraževalne možnosti mora biti zagotovljena s sprejetjem ustrezne zakonodaje. Nacionalna zakonodaja mora odsevati in spodbujati cilje politik enakih izobraževalnih možnosti. Vlade se morajo obvezati k:

- (i) Sprejetju in polnemu uresničevanju, skladno z Direktivo Sveta 2000/43/ES »o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost« celovitega sklopa zakonodaje, ki prepoveduje diskriminacijo na vseh področjih javnega življenja ob

zagotavljanju civilnih, kazenskih in administrativnih pravnih sredstev za njihove kršitve.

- (ii) Začetku pospešene ratifikacije Protokola št. 12 h Konvenciji o človekovih pravicah za pravočasen pričetek veljavnosti.
- (iii) Izjavi po 14. členu Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, da država sprejema pristojnost Odbora za odpravo rasne diskriminacije za upoštevanje sporočila posameznikov in skupin o kršitvah Konvencije.
- (iv) Opredelitvi in prepovedi rasnega ločevanja pri izobraževanju v domači zakonodaji.
- (v) Spremembi in dopolnitvi zakonodaje z omejitvijo preferenc staršev za izbor šole z namenom izogibanja rasni segregaciji. Šolske oblasti ne smejo biti obvezane podrediti se preferencam staršev pri izboru šole, če bi sprejem prispeval k rasni segregaciji. Šolske oblasti, ki ne upoštevajo teh načel, so odgovorne po antidiskriminatorni zakonodaji.
- (vi) Spremembi in dopolnitvi zakonodaje z vključitvijo pozitivne obveznosti izobraževalnim in lokalnim vladnim oblastem za ukrepanje zoper rasno diskriminacijo in segregacijo.
- (vii) Spremembi in dopolnitvi zakonodaje z vključitvijo obveznosti ravnatelja šole za izpolnjevanje podrobnih statističnih informacij v javnosti lahko razumljivi obliki o etničnem profilu šole, ki jo vodijo, kakor tudi o kateri koli drugi informaciji, pomembni za vprašanje rasne segregacije v šolskem sistemu.
- (viii) Spremembi in dopolnitvi nacionalne zakonodaje za zagotovitev pozitivnih ukrepov države za izenačitev možnosti prikrajšanih manjšin, vključujoč Rome, v izobraževanju. Zlasti, z zakonom uvesti mehanizme podpore enakemu dostopu do izobraževanja prikrajšanih manjšin, vključujoč Rome. Eden takih mehanizmov je uvedba posebnega sklada za podporo iniciativam za desegregacijo izobraževanja Romov.

4.1.3. Reforma izobraževalne politike

ERRC poziva vlade Bolgarije, Češke Republike, Madžarske, Romunije in Slovaške naj se nemudoma zavzamejo za temeljito desegregacijo izobraževanja Romov. Rezultati desegregacijskih ukrepov morajo biti:

- a) postopna odprava prevzgojnih zavodov in integracija učencev teh zavodov v redne šole;
- b) obvezen vpis v redne razrede v prvem letu – brez vpisovanja prvošolcev v prevzgojne zavode ali ločene in podstandardne razrede in/ali šole;
- c) vpis diplomantov prevzgojnih zavodov v redno izobraževanje višjih razredov osnovne šole in zagotovitev njihove uspešne adaptacije;
- d) odprava (vse)romskih šol, predšolskih ustanov in razredov;
- e) doseg rasne/etnične uravnoveženosti sestave učencev v šolah in razredih v vsaki občini, primerljivi z demografskimi značilnostmi te občine.

4.1.4. Integracija učencev prevzgojnih zavodov v redno izobraževanje

Postopna odprava prevzgojnih zavodov

ERRC zastopa stališče, da je ločeno izobraževanje otrok z vedenjskimi motnjami v temelju ponižujoče in mora kot tako biti odpravljeno. Prevzgojne zavode je potrebno postopoma odpraviti, otrokom pa je potrebno posredovati redni učni načrt v celovitem okolju. Zaradi dejstva, da je sestava učencev v prevzgojnih zavodih trenutno predvsem romska, preprosta pretvorba prevzgojnih zavodov v redne šole z rekategorizacijo ne bi odpravila segregacijo romskih otrok – šole, tako redne kot prevzgojni zavodi, bi ostale romske ali večinsko romske šole. Skupaj z vključitvijo rednega učnega programa v dosedanje prevzgojne zavode se

morajo oblasti obvezati k doseganju etničnega ravnovesja v sestavi učencev teh šol. Testi sposobnosti učenja/inteligence, ki so ponekod trenutno v uporabi, zagotavljajo podlago za kategoriziranje otrok kot mentalno oviranih in njihovo ločevanje v izobraževanju. Namen testiranja mora biti ponovno oblikovan, testi pa uporabljani kot osnova za zagotavljanje individualiziranega učenja za otroke, ki ne dosegajo standardnih izobraževalnih zahtev. Merski sistemi sposobnosti učenja/inteligence morajo biti podvrženi najmanj sledečim spremembam:

- teste merjenja sposobnosti učenja/inteligence je treba oblikovati z vključitvijo strokovnjakov romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti na način, ki upošteva kulturno različnost otrok vsake države;
- testiranje je potrebno izvesti v jeziku, ki ga otrok najbolj tekoče obvlada;
- testi se standardizira s pomočjo vzorca otrok z različnih etničnih skupin, vključno z Romi;
- romski pedagogi morajo biti vključeni pri njegovem testiranju.

Integracija učencev prevzgojnih zavodov

Integracija učencev prevzgojnih zavodov v redne šole mora biti dopolnjena z upoštevanjem tistih let, ko je otrok obiskoval prevzgojni zavod. ERRC priporoča, naj bodo učenci, ki so obiskovali prevzgojni zavod do tri leta (od 1. do 3. razreda), premeščeni v obvezno redno šolo. Pred premestitvijo je otroka potrebno testirati, da bi opredelili raven standardov redne šole, ki jih otrok dosega. Na podlagi rezultatov strokovni sodelavci na področju šolstva in šolski psihologi razvijejo dodatne izobraževalne programe za pomoč otrokom pri vključevanju v obvezno šolo. Ti programi se uporabijo po premestitvi otroka v šolo in se zaključijo po tem, ko so bili njihovi cilji doseženi. Učenci, ki so bili v prevzgojne zavode vključeni dlje kot tri leta (po 3. razredu) utegnejo biti močno prikrajšani in bodo morda potrebovali precej časa, da bi dosegli izobraževalno raven svojih kolegov v obveznih šolah. Te učence je potrebno kompenzirati za škodo, ki so jo utrpeli s postavitvijo v prevzgojni zavod, tako da se jim ponudi možnost vpisa v srednješolsko izobraževanje. Staršem takih otrok mora biti dopuščena odločitev, ali naj otroci nadaljujejo šolanje v običajne srednje šole oziroma srednje šole za otroke z zaključenim izobraževanjem v prevzgojnih zavodih. Če se starši odločijo za običajno srednjo šolo, mora biti otroku ponujen brezplačen izobraževalni program za nadgradnjo svojega znanja in spretnosti, da bi zmožni nadaljevati običajno šolanje. Učencem, ki se ne odločijo nadaljevati izobraževanja po zaključenem 8. razredu, je potrebno omogočiti dopolnilno usposabljanje in izdajo spričevala o zaključenem osnovnošolskem izobraževanju.

4.1.5. Odprava »romskih šol«

Odpravo »romskih šol« se opravi skladno s posebnostmi v vsaki državi. ERRC predlaga sledeče splošne modele, temelječe na rezultatih raziskav skupnih vzorcev segregacije v obravnavanih petih državah:

Četrtna (geto) šole v urbanih in ruralnih romskih četrtih

Ta model desegregacije se nanaša na romske šole, ki so bile ustanovljene kot rezultat stanovanjske segregacije. Model je zlasti uporaben pri romskih šolah, lociranih v romskih urbanih četrtih. Stališče ERRC je, da je potrebno romske četrtne šole zapreti. Ker so predsodki v vseh državah zelo močni, ni realistično pričakovati, da bodo neromski otroci obiskovali šole v romskih četrtih. Romske četrtne šole bodo tako ostale v temelju segregirane in njihovo vzdrževanje bo v nasprotju z obveznostmi držav po mednarodnem in notranjem

pravu. Za romske četrtne šole ni verjetno, da bodo izboljšale svojo kakovost na zadovoljivo raven. Te šole so stigmatizirane kot inferiorne že več kot pol stoletja, kar predstavlja nepremostljivo oviro pri zagotavljanju trajnostnega visokokakovostnega izobraževanja v njih. Romske šole v četrtih je potrebno zapreti, romske otroke pa preseliti v običajne šole v bližnja mesta ali njihovo okolico. Razdelitev romskih otrok mora bit taka, da ne vodi v dodatno segregacijo. Ta model zahteva uresničevanje najmanj sledečih ukrepov:

- reden in brezplačen prevoz romskih otrok (za tiste, ki živijo oddaljeni od nove ciljne šole) od njihovega doma do šole in nazaj;
- izvajanje podpornih izobraževalnih programov, da bi romskim otrokom, ki so obiskovali manjvredne, segregirane šole, omogočili doseganje akademskih rezultatov, primerljivih z rezultati ostalih študentov;
- spremljanje dosežkov romskih otrok v šolah in zagotavljanje akademske podpore za tiste, ki zaostajajo;
- oblikovanje finančnih in drugih primernih spodbud za šole, ki vključujejo romske otroke skladno z nepristranskimi merili šolskega uspeha romskih otrok.

Četrtne šole, oblikovane kot posledica demografskih sprememb

Ta model se nanaša na šole v vaseh, ki so postale pretežno romske kot rezultat demografskih sprememb. Kjer Romi prevladajo v populaciji, bo njihovo število v sestavi učencev lokalnih šol ravno tako višje. Kakovost izobraževanja v takih de facto segregiranih šolah se navadno poslabša. V številnih krajih vaške šole vzdržujejo lokalne oblasti, kljub temu, da šole nimajo zadostnega števila učencev. Za izboljšanje razmer se morajo državne oblasti zavezati za dva tipa dejanj, v odvisnosti od posebnosti kraja:

- A) Zapreti vaške šole v krajih, kjer je prišlo do bistvenih zmanjšanj števila učencev. Romskim in drugim učencem je potrebno zagotoviti brezplačen prevoz do najbližje šole v okraju/okolišu.
- B) Kjer imajo vaške šole zadostno število učencev, ampak so pretežno romske zaradi dejstva, ker je populacija v vasi pretežno romska, morajo oblasti zagotoviti ustrezno podporo, da lahko romski starši, ki želijo vpisati svojega otroka v šolo izven svoje vasi to tudi storijo. Romski otroci iz socialno prikrajšanih družin morajo biti deležni vsaj finančne podpore za kritje stroškov prevoza in dnevnice. Hkrati se mora lokalne oblasti spodbuditi za izvajanje ciljnih programov za povečanje kakovosti izobraževanja v lokalni šoli, ki lahko pritegne tudi učence s sosednjih vasi.

Četrtne šole, ki izhajajo iz tako imenovanega »white flight« procesa

Šole, ki so v letih po 1990 postale pretežno romske kot rezultat izstopa neromskih učencev iz njih, obstajajo tako v mestih kot vaseh. V vsaki od petih držav je ERRC odkril, da se neromski starši ogibajo šolam z visokim odstotkom romskih učencev. Šolske oblasti spoštujejo odločitve staršev, saj so po zakonu upravičeni do vpisa svojih otrok v šolo po lastnem izboru. V šolah, ki postopoma postanejo pretežno romske, se kakovost izobraževanja poslabša. Da bi odpravili ta vzorec segregacije, morajo lokalne in šolske oblasti na vsakem območju, kjer ta problem obstaja, sprejeti politike za doseg ravnega/etničnega ravnovesja sestave učencev svojih šol v najkrajšem možnem času. Romski učenci v določenem mestu/vasi morajo proporcionalno odslikavati delež romskih učencev med vsemi učenci v določenem mestu/vasi. Za doseg tega ravnovesja, mora vsaka šola izpeljati politiko sprejema, ki vodi k ravnemu/etničnemu ravnovesju. Šole z višjim številom romskih učencev morajo omejiti ali prekiniti vpis dodatnih romskih učencev, in obratno, šole z višjim številom

neromskih učencev morajo vsako leto vpisovati več romskih učencev, dokler ravnovesje v številu romskih in neromskih učencev ni doseženo. Vsaka šola mora opredeliti in javno objaviti število romskih in neromskih učencev, ki bodo vpisani vsako šolsko leto.

Uvedba »kvot« za romske in neromske otroke, ki bodo vpisani v šole določene občine vsako leto, bi pomenila, da bi naj šolske oblasti zavrnilo vloge staršev za vpis v nekatere šole, če bi njihova odobritev uničila etnično ravnovesje šole. Za zagotovitev skladnosti lokalnih predpisov z nacionalno zakonodajo (običajno omogočanje svobodne izbire šole), mora slednja biti amandmirana in pravica staršev izbrati šolo svojemu otroku mora biti spoštovana, pod pogojem, da je omejena z zahtevami politike etničnega ravnovesja sestave učencev. Dokler ravnovesje v številu romskih in neromskih otrok ni doseženo, je treba v šolah, kjer je trenutna sestava učencev prevladujoče romska, s pomočjo ciljno usmerjenih investicij, namenjenih izboljšanju materialnih pogojev, pritegniti kvalificirane učitelje in povečati kakovost izobraževanja.

4.1.6. Odprava (vse)romskih razredov

Segregirane (vse)romske razrede je potrebno odpraviti in prepovedati. Akte nacionalnega izobraževanja je potrebno amandmirati, tako da bi prepovedali namestitve večjega števila učencev ene etnične skupine v kakršenkoli razred določene stopnje za celotno trajanje programa osnovnošolskega izobraževanja. Uresničevanje teh zahtev bo preprečilo oblikovanje homogenih romskih razredov znotraj običajnih šol. Do odprave (vse)romskih razredov mora priti tudi v šolah z ločenimi zgradbami, kjer delujejo (vse)romski razredi.

4.1.7. Preprečevanje segregacije romskih otrok

Vlade morajo zagotoviti, da do novega nameščanja romskih otrok v segregirane šole, predšolske ustanove in podstandardne (vse)romske razrede ne prihaja. Da bi preprečili nadaljnjo segregacijo, morajo vlade uvesti splošne, brezplačne in obvezne predšolske programe v trajanju najmanj 10 mesecev, ki bodo pripravili otroke, vključno z Romi, na šolanje. Programi morajo biti zasnovani tako, da bodo odpravljali jezikovne pregrade kakor tudi pregrade, ki izhajajo iz socialne prikrajšanosti obubožanih ali drugače izključenih romskih otrok in da bodo romskim otrokom zagotavljali enako pripravljenost na šolanje kot jo imajo njihovi neromski kolegi. Vsi predšolski programi za Rome morajo biti izvedeni v integriranih šolskih institucijah, predšolske ali druge pripravljalne razrede v prevzgojnih zavodih ali drugače segregiranih objektih pa je treba odpraviti in prepovedati.

4.1.8. Splošni ukrepi za zagotavljanje uspešnih desegregacijskih politik Romov

Z namenom izpeljati uspešne desegregacijske politike, morajo vlade izvesti naslednje ukrepe:

Socialna podpora

Izvajati programe za odpravljanje negativnega učinka socialne prikrajšanosti Romov v svojih izobraževalnih dosežkih. Vlade se morajo nemudoma lotiti temeljnih socioekonomskih potreb romskih družin s šoloobveznimi otroki z namenom preprečiti odsotnost in izobraževalno neuspešnost. Vlade morajo zagotoviti, da imajo romske družine z nizkimi dohodki dostop vsaj do:

- brezplačnega prevoza v šolo in nazaj,
- brezplačnih učbenikov,
- šolskih dodatkov za oblačila in hrano.

Reforma učnega načrta

- 1) Izboljšati sedanje pomanjkanje informacij o Romih v šolskem učnem načrtu in zagotoviti vsem otrokom možnost učenja o prispevku Romov v družbi.
- 2) Izvajati programe spodbujanja spoštovanja kulturne raznolikosti v šolah.
- 3) Uspešno integracijo romskih otrok v običajne šole je moč doseči, kjer je šolsko okolje odprto in strpno do Romov. Vlade morajo zagotoviti, da so široko razširjeni predsodki in sovražnost do Romov učinkovito spodbijane s projektiranjem in izvrševanjem nacionalnih programov treninga preprečevanja napetosti za učitelje in ravnatelje šol. Prav tako morajo biti predmeti o preprečevanju napetosti vključeni v učni načrt učiteljev v visokošolskih ustanovah in univerzah.

Izboljševanje ozaveščanja

- 1) Začeti s kampanjami javnega ozaveščanja za zagotavljanje, da integracija romskih otrok v običajne šole ni ovirana zaradi predsodkov Neromov.
- 2) Široko obveščanje o vladnih ukrepih na področju izobraževanja Romov in ustrezno sporočanje teh ukrepov javnosti. Ti ukrepi ne smejo biti izvedeni na način, da bi dodatno stigmatizirali Rome in okrepi negativne predsodke o njih v družbi.
- 3) Takojšnje sprejetje ukrepov za prekinitev nehumanega in poniževalnega ravnanja z romskimi otroki v šolah. Kadar pride do rasno osnovanih incidentov nadlegovanja in nasilja, je potrebno takoj poiskati odgovornega storilca. Politike morajo spodbujati vzajemno spoštovanje Romov in Neromov.

Monitoring

- 1) Uvedba ekspertnega telesa, vključno z romskimi posamezniki, z mandatom za monitoriranje izvajanja desegregacijskih ukrepov in sprejemanje pritožb staršev, povezanih s segregacijo.
- 2) Uvedba pokrajinskih/državnih komisij za monitoriranje pripustitev k vpisu v prevzgojne zavode, tudi z nalogo izvajanja izobraževalnih kampanj med romskimi starši, da bi jim razložili lastnosti prevzgojnih zavodov, postopek namestitve in možnosti premestitve v redno izobraževanje.
- 3) Zagotovitev sodelovanja romskih in neromskih nevladnih organizacij, dejavnih na področju izobraževanja s strani šolskih uprav.

5.

POMEN PREDSTAVLJENOSTI ROMSKE MANJŠINE V PROCESIH ODLOČANJA NA LOKALNI IN DRŽAVNI RAVNI

Predstavništvo (reprezentiranost) romske manjšine v organih odločanja oziroma sprejemanja javnih politik je za oblikovanje kakršnihkoli politik (šolskih, zdravstvenih, socialnih...) ključnega pomena. Ker izhajamo iz te predpostavke je nujno navesti, da se večina mednarodnih evropskih institucij, ki se ukvarjajo z narodnimi in drugimi manjšinami, tega globoko zaveda in vključuje v svoja priporočila ravno uvedbo reprezentiranosti manjšine v organe odločanja.

Pomembnost z zakonom ali z drugim zakonskim aktom urejene reprezentiranosti manjšin je posebej navedena v 35. členu Kopenhagenskega dokumenta, ki od držav podpisnic zahteva *»...da spoštujejo pravico pripadnikov narodnih in drugih manjšin do učinkovite participacije pri javnih zadevah, vključujoč participacijo pri zadevah, ki so tesno povezane z zaščito in promocijo identitete manjšine.«* (Organisation for Security and Co-operation in Europe, 2000). Nadalje dokument OVSE-ja natančneje opozarja tudi na posebno manjšino – romsko manjšino in njene pravice. Obvezuje namreč vse države podpisnice, da konstantno in strateško zagotavljajo vse posebne pravice, ki jih uživajo pripadniki romske manjšine, še posebej tiste pravice, ki so povezane z minimalno reprezentiranostjo v procesu sprejemanja javnih politik tako na državni kot tudi na lokalni ravni. Zaradi dolgoletne izključenosti romske manjšine iz procesa odločanja so oblike pozitivne diskriminacije, kamor sodi tudi obvezna predstavljenost Romov v organih odločanja, še toliko bolj pomembne. Poleg tega je uspešnost javne politike ali reforme (pa naj bo to zdravstvena, zaposlitvena ali kot v našem primeru šolska) za tako občutljivo populacijo zelo odvisna od tega, kako jo sprejmejo tisti, ki jih naslavlja. Oblikovanje zakonodaje ali reform je torej nujno v povezavi s predstavniki romske skupnosti oziroma s širšim konsenzom celotne romske manjšine v državi.

Demokracija je definirana z državljanji in njihovimi političnimi dejanji. Vendar je za demokratičen sistem nujno, da so državljani vključeni v sistem odločanja v večji meri, kot zgolj z glasovanjem na volitvah enkrat na štiri leta. Termin participacija pomeni vključenost v odločanje in druge aktivnosti vseh segmentov družbenega življenja. V večini primerov se termin navezuje na ožji pomen – na politično participacijo, ki sta jo Verba in Nie (1975: 1) definirala kot *»tiste legalne aktivnosti državljanov, ki so bolj ali manj neposredno povezane z vplivanjem na odločevalce oziroma z njihovimi aktivnostmi.«* Politično participacijo lahko razdelimo v dve glavni kategoriji: formalno in neformalno. *»Politična participacija je lahko formalna, kar pomeni da je določena z zakonom ali neformalna, kar pomeni, da javnost sama določi vrsto akcije (participacije), ki jo bo uporabila«* (Bowman et al. in Nagy, 1994: 65).

Najpogostejša oblika politične participacije so volitve. Obstajajo tudi druge oblike formalne participacije, kot so referendum, politične demonstracije in volilne kampanje, politične stranke ali skupine pritiska, državljanska nepokorščina in podobno. Obstajajo tudi druge oblike participacije, ki pa niso tako močno povezane s politiko; to so udeležba na javnih razpravah, okroglih mizah in podobno. Informatizacija in tehnizacija pa sta privedle tudi do novodobnih, dodatnih oblik politične participacije, ki se uporabljajo po svetu.

- organizirane skupine državljanov, ki poskušajo vplivati na razvoj in potek javnih politik,

- skupine državljanov, ki vlagajo predloge zakonov oziroma poskušajo amandmirati obstoječe zakone,
- grassroots lobiranje,
- posamezniki, ki uporabljajo nove tehnologije (internet) za izražanje svojega mnenja oziroma za sodelovanje v javnih razpravah.

Navadno se nove oblike neformalne participacije pojavijo, ko postanejo obstoječi kanali vplivanja nezadostni. Odločilni faktor o tem kakšno obliko participacije bo neka skupina ali nek posameznik uporabil je motivacija in inovativnost udeleženega (udeleženih). Nagy (1994: 133–138) je poskušal razložiti oblike neformalne politične participacije z uporabo študij primera, pri čemer je zaključil, da so neformalne oblike politične participacije na kratki rok bolj učinkovite. Takšna dejanja so še posebej pomembna kadar je potrebno hitro reagirati na obstoječo situacijo sicer bi le-ta lahko povzročila nepopravljive posledice. Kakorkoli že, dolgoročno je nujno potrebno izenačiti in uravnotežiti vsebine obeh oblik participacije, tako formalne kot tudi neformalne. Stroka razmejuje politično participacijo tudi skozi prizmo konvencionalnega in nekonvencionalnega (Brezovšek, 1995: 200; Makarovič, 2002: 70). Nekonvencionalna participacija se pojavi kadar skupine, ki so v depriviligiranem položaju ne zmorejo več doseči svojega cilja preko mehanizma volitev in se tako zatečejo k bolj nasilnim akcijam, kot so protesti, demonstracije, nemiri, umori ali oborožene revolucije (Brezovšek, 1995: 200). Nekonvencionalna participacije se od konvencionalne razlikuje predvsem po uporabi sile.

V izogib takšnim situacijam je še posebej pomembno, da se depriviligiranim in marginaliziranim skupinam omogoči uporabo posebnih mehanizmov, ki jim omogočajo formalni lažjo dostop do sooblikovanja javnih politik oziroma vplivanja na politične elite. Narodnostno mešane države oziroma države v katerih živi ena ali več narodnih ali drugih manjšin bi morale zagotoviti dodatne oblike politične participacije posebej za pripadnike manjšin. Dopusčanje politične participacije manjšin zgolj znotraj okvirov neformalne participacije lahko rezultira v dolgoročni izključenosti iz procesa oblikovanja javnih politik. Čeprav so vse manjšine v nepriviligiranem položaju, pa to še posebej velja za romsko manjšino, ki nima matične države, ki bi v primerih konfliktov posredovala kot mediator.

V zadnjih dveh desetletjih tranzicije v vzhodno in srednje evropskih državah sta se pojavili dve zmotni predstavi o reprezentiranosti in politični participaciji Romov. Prva je, da je možno romsko problematiko efektivno nasloviti skozi običajne politične procese in z izvoljenimi posamezniki (ki niso nujno Romi). Druga pa je prepričanje, da je kvota Romov v odločevalskih telesih zadosten ukrep za zagotavljanje ustreznega in učinkovitega sprejemanja javnih politik ki se nanašajo na romsko manjšino.

Čeprav ne moremo trditi, da romska manjšina ni reprezentirana v nacionalnih oziroma lokalnih odločevalskih telesih, pa lahko izhajamo iz teze, da je kljub uvedbi nekaterih oblik pozitivne diskriminacije, vključevanje Romov v obstoječe oblike politične participacije pomanjkljivo.

5.1. ŠTUDIJE PRIMEROV PREDSTAVLJENOSTI ROMSKE MANJŠINE V IZBRANIH DRŽAVAH

Politična zastopanost romske manjšine v Bolgariji

Popolno integracijo Romov v Bolgariji preprečujejo številni socialni, politični in ekonomski problemi, ki preprečujejo, da bi se vključili v družbo ter aktivno sodelovali pri političnih odločitvah. Rezultat tega je tako slabo vključevanje ter nizka politična participacija Romov v bolgarski politični areni. Dejavniki, ki še dodatno otežujejo komunikacijo in sodelovanje Romov z bolgarsko vlado oziroma Bolgari nasploh so predvsem rasni predsodki, revščina, nizka povprečna izobrazba Romov ter tudi jezikovne razlike. Ti dejavniki so pogojeni predvsem s slabimi ekonomskimi razmerami v sami državi, kot tudi s pomanjkanjem splošne politične volje in zanimanja v državi do vprašanja romske problematike. V devetdesetih je bilo kot posledica postsocialistične tranzicije uradno nezaposlenih kar devetdeset odstotkov Romov, medtem ko je bila povprečna nezaposlenost v Bolgariji šestnajst odstotkov. Ker se ne vodijo natančne evidence o številu in stanju Romov v Bolgariji (podobno kot drugod po Evropi) pa so vse omenjene ocene zgolj približki. Zaradi neobstojećih evidenc je velikemu številu Romov onemogočeno tudi urejeno zdravstveno zavarovanje ter socialna pomoč. Raziskave so pokazale, da le en odstotek Romov doživi starost sedemdesetih let in da imajo v povprečju kar petnajst let krajšo življenjsko dobo, kot je bolgarsko povprečje. Kot posledica slabega zdravstvenega stanja, slabših življenjskih pogojev ter drugih podobnih socialnih faktorjev imajo Romi kar dvakrat večji odstotek umrljivosti novorojenčkov. Zaradi slabih razmer so Romi v Bolgariji posledično tudi bolj dovzetni za nalezljive bolezni, kot so tuberkuloza, Hepatitis B, in HIV/AIDS. Veliko težavo predstavlja tudi visok delež nepismenosti med Romi. K večji osnovni izobrazbi še posebej ni pripomogla segregacijska politika na osnovi komunističnega učnega načrta iz leta 1989, ki je predvideval posebne romske šole, ki so bile postavljene v romskih četrtih, ali pa šole s prilagojenim programom, kjer pa so romski otroci predstavljali večino učencev.

Politična participacija tako romskih kot drugih manjšin v Bolgariji je že dolgo časa omejena z ustavno prepovedjo ustanovitve politične stranke na bazi etnične pripadnosti ali veroizpovedi. Tako je na področju romske politike v Bolgariji najbolj aktiven nevladni sektor, ki ga predstavljajo nevladne organizacije ter izstopajoči posamezniki, ki zapolnjujejo politični vakuum na tem področju že dobro desetletje. Za večji dosežek romske skupnosti v Bolgariji se šteje sprejetje *Okvirnega programa za integracijo Romov v bolgarsko družbo*. Ta vsebuje strategijo razreševanja splošnih družbenih problemov v naslednjem desetletju na področju diskriminacije, ekonomskega razvoja, zdravstva, izobrazbe, kulture, ter tudi spolne enakopravnosti. Program je bil sprejet že aprila leta 1999, implementiran pa šele junija 2001, ko se je zamenjala tudi vladajoča opcija na oblasti. Nobena vlada pa ni sprejela konkretnih odločitev na podlagi strategije programa v smeri izboljšanja razmer na področju neenakovrednega položaja Romov v bolgarski družbi. Pozitivni premiki so se pokazali šele septembra 2002, ko je Ministrstvo za šolstvo in znanost Republike Bolgarije podalo izjavo, da je treba ukiniti segregacijsko politiko šolskega sistema v Bolgariji ter tako podprlo

implementacijo enega izmed glavnih ciljev okvirnega programa integracije Romov v bolgarsko družbo, desegregacijo romskih »geto« šol.²⁶

Tako kot v ostalih vzhodnoevropskih državah tudi v Bolgariji ni konsenza o dejanskem stanju števila romske populacije. V popisu prebivalstva iz leta 2001 se je okoli 370.000 prebivalcev izreklo za Rome, kar v osem milijonski Bolgariji predstavlja približno pet odstotkov celotnega prebivalstva.²⁷ Kljub uradnemu popisu pa nevladne mednarodne organizacije, posamezni aktivisti ter družbeni raziskovalci trdijo, da ti podatki ne odražajo realnega stanja. To argumentirajo tudi s podatki pridobljenimi pri popisu prebivalstva. Velik delež ljudi, ki so opredelili za materin jezik romščino, se ni izreklo za Rome. Urbanizirani ter bolje izobraženi romsko govoreči državljani se zaradi socialnega pečata, ki ga nosijo Romi v bolgarski družbi, ne želijo izpostavljati. Tako se raje identificirajo z bolgarsko večino ali drugimi manjšinami. Na jugovzhodu države, kjer prevladuje turška manjšina z 747.000 predstavniki, ki je hkrati tudi največja in najvplivnejša manjšina v Bolgariji, je veliko Romov prevzelo muslimansko vero; na ta način se lažje prepoznajo v turški manjšini kot pa v romski manjšini. Veliko Romov zavrača svojo etničnost preprosto zato, ker se počutijo Bolgari oziroma menijo, da so popolnoma asimilirani v bolgarsko družbo.

Tako naj bi Romi v Bolgariji predstavljali približno deset odstotkov celotne bolgarske populacije (od 700.000 do 900.000 pripadnikov romske manjšine). To pa lahko predstavlja tudi že največjo manjšinsko skupnost v Bolgariji in glede na to da v Bolgariji velja štiriodstoten delež kot vstopni prag v parlament, bi lahko imela velikost romske manjšine kar precejšnjo relevantno pri vprašanih politične strategije na nacionalni ravni (National Democratic Institut for International Affairs, 2003).

Volitve 2005

Romi so kljub temu, da v Bolgariji predstavljajo približno 7,5 odstotka celotne bolgarske populacije v bolgarskem parlamentu slabo zastopani. Zadnje parlamentarne volitve so se v Bolgariji odvijale 25. junija 2005 in Romom pustile samo še enega predstavnika v parlamentu. Kljub zmanjšanju števila romskih predstavnikov iz prejšnjih dveh sedežev na enega, pa je v celoti gledano prišlo do določenega napredka pri politični participaciji Romov. Tako se je skoraj podvojilo število romskih kandidatov na listah političnih strank od zadnjih volitev leta 2001. Veliko jih je kandidiralo kot predstavniki Romov v koaliciji z drugimi strankami, napredovala pa je tudi etnično sestavljena stranka Evroroma, ki pa ni sklepala koalicij.

Tabela 13: Poznavanje romskih političnih strank in njihovih voditeljih na volitvah leta 2005 (s strani romske populacije)

ROMSKA STRANKA	ODSTOTEK POZNAVANJA	VODITELJ STRANKE	ODSTOTEK POZNAVANJA
Evroroma	28%	T. Kanchev	16%
Roma	9%	I. Iliev	5%

²⁶ National Democratic Institut for International Affairs – Assessment Mission (2003): Roma Political Participation in Bulgaria, Washington. Dostopno na: http://www.accessdemocracy.org/library/1611_romaassess_020803.pdf (14.12.2006).

²⁷ CIA – The World Factbook (2006): Bulgaria. Dostopno na: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/bu.html> (dne, 14.12.2006).

DROM	6%	T. Tomov	4%
Združenje Edinstvo	3%	B. Tomov	4%
MRF	2%	K. Kiro	3%
Osmi April	0,9%	/	/
RDSB	0,6	/	/

Vir: National Democratic Institute for International Affairs (2005): Roma political participation. Dostopno na: http://www.ndi-bg.org/docs/PP_roma_final_Eng.pdf, dne 14.12.2006.

Napredek se je pokazal tudi pri sodelovanju z nevladnimi organizacijami ter političnimi strankami, s katerimi so dosegli sporazum o poštenem vodenju politične kampanje v romskih skupnostih. Prvič v zgodovini je ena večjih strank (BSP – Bolgarska socialistična stranka) v svoj program uvrstila romsko problematiko. V času volilne kampanje 2005 je bila romska problematika veliko bolj medijsko predstavljena kot v prejšnjih letih, na dnevnem redu pa je bilo predvsem vprašanje bolgarske nezmožnosti rešitve romske diskriminacije ter revščine.

Rezultat zadnjih volitev je tudi nominacija petih Romov, ki so bili predlagani s strani vladnih strank na visoke uradniške položaje. To je bilo prvič, da so bili na takšen položaj imenovani Romi. Dva sta bila celo uspešno izbrana kot namestnika ministra. Kot namestnik ministra za delo in socialne zadeve je bil izbran Yavor Dimitrov, Aleksandar Filipov pa je bil izbran kot namestnik ministra, ki pokriva politiko upravljanja v kritičnih razmerah. Zaradi nizke javne podpore Romom, kar 76 odstotkov Bolgarov po raziskavah Helsinškega komiteja ne želi Roma za ministra, je lažje imenovati kot pa izvoliti predstavnika manjšine na višje uradno mesto.

V skladu s programom vladnega kabineta, ki navaja, da je prioriteta vlade vključitev in integracija manjšin v družbo z njihovo povečano reprezentativnostjo v gospodarskem, socialnem, političnem in kulturnem življenju, je vlada tudi sprejela strategijo za razvoj in pomoč etničnim manjšinam na področju zdravstva, ter strategijo za izobraževalno integracijo manjšin, ki pomembno vplivajo tudi na romsko etnično manjšino v Bolgariji. Izboljšati želijo predvsem dostop do enakopravnega izobraževanja, izboljšanje izobraževalnega programa, uvesti romski jezik v šole ter tako povečati izobrazbo in zaposlitvene možnosti diskriminiranih manjšin (National Democratic Institut for International Affairs, 2005).

Pravna ureditev položaja romske manjšine v Bolgariji

Definicijo ali uporabo termina narodna manjšina ne najdemo v Bolgarski ustavi, niti ne v nacionalni zakonodaji. Peti člen Ustave Republike Bolgarije²⁸ navaja, da bodo vsi mednarodni dokumenti, ki so bili ratificirani ter bili objavljeni z vključitvijo Republike Bolgarije v EU stopili v veljavo in bodo upoštevani kot del domače zakonodaje. Mednarodni akti, ki so vključeni v bolgarsko zakonodajo vsebujejo termin narodne manjšine in etnične skupine, vendar noben od njih ne določa definicije za ta dva termina.

Ustavno sodišče Bolgarije je določilo, da v Bolgariji, v okviru domače zakonodaje in ratificiranih mednarodnih standardov, ni nikjer zakonsko obvezujoče definicije narodne manjšine, čeprav ustava Bolgarije priznava obstoj verskih, jezikovnih in etničnih razlik posameznikom. V Okvirni konvenciji o zaščiti narodnih manjšin je navedeno, da je definicija

²⁸ Ustava Republike Bolgarije. Dostopno na: <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=en> (dne, 15.12.06)

termina narodna manjšina prepuščena posameznim državam pristopnicam. Sodišče je tudi ugotovilo, da odnos med narodno manjšino in etnično, rasno ter versko manjšino ni pravno določen. V praksi pa v popisu narodnih in etničnih manjšin, ki prebivajo v državi najdemo tudi romsko skupnost. Načelo enakosti pred zakonom in nediskriminacije je vsebovano v 6. členu Ustave Republike Bolgarije. V Bolgariji sicer ne obstaja splošna in učinkovita nediskriminacijska zakonodaja, vseeno pa obstajajo akti, ki urejajo področja, kot so izobraževanje, socialno varstvo, zaposlovanja ter zdravstveno varstvo.

Politična zastopanost romske manjšine v Nemčiji

V Nemčiji je zbiranje podatkov na osnovi etnične pripadnosti, zaradi zlorabe podobnih podatkov v zgodovini, zakonsko prepovedano, zato dejansko število Romov in Sintov²⁹ v državi ni znano. Zato ni mogoče ovrednotiti kako velika in pomembna etnična manjšina dejansko so ter kakšen status si zaslužijo. Državne oblasti ocenjujejo, da je v Nemčiji približno 70.000 pripadnikov Romov in Sintov. Predstavniki manjšine pa ocenjujejo, da je dejansko število med 150.000 in 200.000. Razlog za tako razliko v številu je po vsej verjetnosti, da državne oblasti niso upoštevale Romov in Sintov brez nemškega državljanstva in beguncev te manjšine iz drugih držav (predvsem iz vzhodno evropskih držav, držav bivše Jugoslavije itd.).

Predlogi za zbiranje podatkov o dejanskem številu Romov in Sintov v Nemčiji:

- podatki Zavoda za socialno varstvo, ki podeljuje socialne pomoči
- podatki iz rojstnih in mrliških listov
- zbiranje podatkov v šolah, kjer se šolajo Romi in Sinti
- podatki pokojninskega zavoda.

Kljub temu pa tudi ti podatki ne bi bili popolni, kajti vsi Romi in Sinti namreč ne prejemajo socialne pomoči, pokojnin itd. Tudi podatki iz rojstnih listov bi bili pomanjkljivi, saj se vsi niso rodili v Nemčiji. Zbiranje podatkov v šolah bi bilo uspešno le za družine, ki imajo šoloobvezne otroke. Pri preštevanju bi bili zopet izpuščeni Romi brez državljanstva, starejši, begunci in pribežniki, ki v državi bivajo brez papirjev. V zadnjih letih je Nemčija naredila pozitiven korak v zvezi s priznavanjem pravic in hkrati s priznavanjem krivic storjenih med II. svetovno vojno Romom in Sintom. Tako jim je leta 1997 podelila status etnične manjšine in se s tem obvezala, da jim bo zagotavljala pravice, ki veljajo v državi in v Evropski uniji za vse etnične manjšine. Pravice pa pripadajo zgolj nemškim Sintom in Romom, se pravi pripadnikom manjšine, ki imajo nemško državljanstvo.

Institucije za zaščito manjšin v Nemčiji

Že v nemški ustavi je zapisano, da bo država ščitila pravice manjšin in spodbujala enakopravno obravnavanje in politično participacijo. Država je vzpostavila dve novi instituciji za zaščito manjšin (tudi Romov in Sintov); to sta European Office for Monitoring Racism and Xenophobia (EBRF) in Nemški inštitut za človekove pravice. EBRF je bila ustanovljena 2.6.1997, sredstva za delovanje pa pridobiva večinoma iz EU Monitoring Center (EUMC). Institucija skrbi za razvoj strategij za bojevanje proti netoleranci, vzdržuje bazo pozitivnih diskriminacij in praks, pripravlja okrogle mize na državni ravni in na ravni EU ter

²⁹ Sinti so skupina Romov, ki so se v Nemčiji ustalili pred približno 600 leti. Govorijo romski dialekt, v katerem je zaradi tesnega kontakta Sintov z Nemci, opazen močen germanski vpilv.

deluje tudi kot informacijski center o primerih rasizma in ksenofobije. Inštitut za človekove pravice je bil ustanovljen 7.12.2000 in skrbi predvsem za zbiranje informacij glede trenutnega stanja človekovih pravic v Nemčiji, preprečuje kršitve človekovih pravic, skrbi za akademske raziskave na tem področju in obvešča oblasti. Obe instituciji, tako EBRF kot Inštitut za človekove pravice, delujeta neodvisno od države.

Nemčija namerava ustanoviti še dve podobni instituciji, ki bosta skrbele za etnične manjšine na njenem ozemlju, to sta *The Office for Promoting Implementation of Ethnic Guidelines* in *The National Monitoring Office*. Prva naj bi izpolnjevala odločbe iz Rasne direktive Evropske unije, druga pa naj bi v sodelovanju z EBRF analizirala in pridobivala podatke o desničarskih ekstremističnih organizacijah in svetovala pri sprejemanju zakonodaje na tem področju. Nekatere vlade zveznih držav v Nemčiji imajo tudi posebne urade za boj proti deskriminaciji. Uradi sprejemajo pritožbe državljanov in jih poskušajo reševati, svoje izsledke pa tudi objavljajo. Na državni ravni skrbita za manjšinske zadeve notranje ministrstvo, ki skrbi predvsem za zadeve v zvezi z azili, in Ministrstvo za pravosodje, ki je pristojno za človekove pravice manjšin. V posameznih zveznih državah so še nekatere organizacije, ki skrbijo za problematiko etničnih manjšin. V Berlinu za problematiko Sintov in Romov skrbi Senat za mladino, šolstvo in šport. V državi Schleswig-Holstein je vzpostavljena posebna Komisija za manjšinsko problematiko, ki ravno tako skrbi za Rome in Sinte in poroča direktno predsedniku vlade te države.

Veliko je tudi nevladnih organizacij, ki skrbijo za ozaveščanje javnosti o problematiki etničnih manjšin in s tem tudi o problematiki Sintov in Romov. Protirasistični informacijski center (ARIC) je osnoval elektronsko bazo s podatki organizacij in posameznikov, ki se bojujejo proti rasizmu. Društvo za ogrožene ljudi skrbi za pravice azilantov in beguncev med katerimi je mnogo Romov. Zveza proti etnični diskriminaciji (BDB) je zveza društev etničnih manjšin in imigrantov. Skrbijo predvsem za ozaveščanje javnosti o tej problematiki, dokumentirajo primere diskriminacije, rešujejo konflikte itd.

Organizacije, ki se ukvarjajo izključno s Sinti in Romi, so se pojavile šele po letu 1980. Te organizacije skrbijo predvsem za razvoj in implementacijo politik, ki bi zagotovile enake pravice in pogoje za to manjšino. Skrbijo pa tudi za večjo ozaveščenost o slabem stanju v romskih skupnostih, o ozaveščanju javnosti, da imajo status etnične manjšine in zato tudi pravice manjšin ter o tem, da so upravičeni plačila kot žrtve holokavsta. Organizacije Romov in Sintov posameznih zveznih držav tudi sodelujejo in kot ena skupina pritiskajo na zvezno vlado.

Izobraževanje Romov v Nemčiji

Regulacija oziroma organizacija izobraževalnega sistema je v popolni pristojnosti posameznih zveznih držav. Šest od šestnajstih zveznih držav je sprejelo posebna določila o izobrazbi glede predšolskega, osnovnošolskega, srednješolskega, višješolskega in odraslega izobraževanja Romov in Sintov. Večina romskih otrok, zaradi težav pri učenju in nepopolnega znanja nemškega jezika obiskuje posebne šole. To niso šole za hendikepirane otroke, temveč v njih potekajo posebni programi učenja nemščine za romske otroke. Mnogo organizacij tudi spodbuja predšolsko izobrazbo romskih otrok tako, da informira romske starše. V Hamburgu Senat za šolstvo, mladino in poklicno izobraževanje podpira izobraževanje v romskem jeziku. Tako poteka v štirih šolah v šolskih okoliših, kjer je večina

prebivalcev Sintov in Romov, pouk v romskem jeziku. Na teh šolah delujejo romski učitelji v skupini z nemškimi učitelji, nekaj učnih gradiv je dvojezičnih in vsebuje informacije o zgodovini in literaturi Romov. Oblasti v Hamburgu tudi podpirajo poklicno in še nadaljnje izobraževanje v romščini na Centru za izobraževanje odraslih. Tako imajo Romi v Hamburgu tudi možnost zaposlitve kot učitelji. V Marburgu se izvaja interdisciplinarni izobraževalni projekt ki se je pričel izvajati leta 1998, s pomenljivim imenom »proticiganski« študij (Anti-Gypsyism Studies, Anticiganismus). Študentje se učijo predvsem o nestrpnosti do Romov v preteklosti in v sedanjem času ter o načrtnem uničevanju Sintov in Romov med drugo svetovno vojno. V državi Hesse se v šolah otroci učijo tudi zgodovino in posebnosti romske kulture. V državah Baden-Württemberg, Rehinland-Palatinate in v Hamburgu so politološki centri v sodelovanju z organizacijo nemških Romov in Sintov izdale knjige ter brošure o romski zgodovini in kulturi.

Politična participacija Romov v Nemčiji

V primerjavi z drugimi manjšinami so Romi veliko bolj razseljeni po celotni državi in ne živijo na nekem specifičnem območju v svojih lokalnih skupnostih, tako kot Danci ali Flamci. Prav zato je možnost, da bi bil pripadnik romske skupnosti izvoljen na neko pomembnejšo državno funkcijo relativno majhna. Opazimo torej lahko, da sistem veliko bolje deluje pri vseh ostalih manjšinah kot pri Romih, in bi ga bilo treba korenito spremeniti in prilagoditi interesom vseh manjšin. Le-tako bodo lahko Romi enakovredno sodelovali pri odločanju in pripravljanju rešitev pri problemih, ki se jih zadevajo. Problem je tudi v tem, da veliko Romov nima državlanske pravice, niso vpisani v volilne imenike ali pa (če sta prva dva pogoja izpolnjena) preprosto ne participirajo v javnem političnem življenju. Iz tega sledi, da romski kandidati na volitvah ne dobijo zadostne podpore. Neromski kandidati pa v svojih programih sploh ne obravnavajo Romske problematike, saj se zavedajo, da od te skupine ne bodo dobili podpore, ker jih preprosto ne bo na volitve oz. ne bodo glasovali.

Politična zastopanost romske manjšine na Češkem

Republika Češka s svojo *Listino o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah*, kot temeljnim dokumentom s področja človekovih pravic določa človekove pravice in zagotavlja, da so ljudje svobodni in enaki v svojem dostojanstvu in pravicah. Listina v tretjem členu prepoveduje kakršnokoli diskriminacijo in sicer so osnovne človekove pravice in svoboščine zagotovljene vsakomur ne glede na spol, raso, barvo kože, jezik, religijo in vero, politično in drugo prepričanja, etnično in socialno poreklo, pripadnost nacionalnim ali etničnim manjšinam, lastništvu, rojstvu ali kak drug status. Listina prav tako vključuje pravice nacionalnih in etničnih manjšin ter zagotavlja njihov razvoj. Natančno določa pravico manjšin do razvoja, svoje kulture in prejetanja ter oddajanja informacij v svojem jeziku ter pravico do združevanja in zagotavlja pravico do izobrazbe v svojem jeziku, uporabo jezika v formalnih kontaktih in sodelovanje pri odločanju o zadevah, ki se tičejo njihove manjšine. V 25. in 26. členu določa pravice manjšin:

»25. Državljeni, ki spadajo v nacionalne ali etnične manjšine imajo zajamčen vsestranski razvoj, še posebej pravico do razvoja z ostalimi člani manjšine svoje kulture, pravico do širjenja in sprejetanja informacij v svojem jeziku in pravico do združevanja. Podrobne določbe bodo vzpostavljene z zakoni.

26. Državljeni, ki so pripadniki nacionalnih in etničnih manjšin imajo zagotovljene pravice z zakoni in sicer pravico do izobrazbe v svojem jeziku, pravico do uporabe svojega jezika pri uradnih kontaktih in pravico do sodelovanja pri odločanju o zadevah svoje nacionalne manjšine« (Poročilo republike Češke, 1999).

Krovni zakon o pravicah manjšin je bil sprejet leta 2001 in določa pojem "nacionalno manjšino" kot skupnost čeških državljanov, ki živijo na območju Češke Republike in se razlikuje od ostalih prebivalcev države. Razlikuje se po etničnem razvoju, jeziku, kulturi, tradiciji... Akt priznava nacionalnim manjšinam, ki so prisotne na ozemlju države že zelo dolgo časa, pravico jezika (uporaba jezika v formalnih zadevah, pri izobraževanju, sprejemanju in dajanju informacij, pred sodišči...), pravico do razvoja kulture in pravico do sodelovanja pri odločanju o zadevah ki se tičejo njihove manjšine (Poročilo republike Češke, 1999). V okviru vlade delujejo tri posvetovalna telesa, ki imajo funkcijo varovanja človekovih pravic. To so Zbor vlade Republike Češke za zadeve romske skupnosti, Zbor človekovih pravic in Zbor za nacionalne manjšine.³⁰

Zbor za nacionalne manjšine deluje kot posvetovalno in koordinacijsko telo in je sestavljen iz predstavnikov državne oblasti in predstavnikov nacionalnih manjšin, ki morajo tvoriti najmanj eno polovico vseh predstavnikov. Zbor vodi član vladnega kabineta in ga tvori 12 predstavnikov manjšin. Romska in slovaška manjšina imata vsaka po 3, poljska in nemška manjšina imata po 2 ter ukrajinska in madžarska manjšina imata po enega predstavnika. Odbor sodeluje z Ministrstvom za kulturo pri pripravi projektov namenjenih za ohranitev, razvoj in predstavitev kultur nacionalnih manjšin. Podobno sodelovanje je z Ministrstvom za šolstvo in šport na področju podpore pri izobrazbi, ohranitvi jezika nacionalnih manjšin in krepitvi multikulturalnosti. Vsa ta tri telesa imajo vlogo posvetovalnih teles vlade, vendar pa nimajo nobene moči zagotavljanja zaščite žrtvam diskriminacije. Naloge so predvsem priprava predlogov, za ukrepe in izboljšave na področju varovanja človekovih pravic in hkrati sodelujejo z nevladnimi in neprofitnimi organizacijami glede zaščite človekovih pravic.

Čeprav ima romska manjšina že predstavnike v Zboru za nacionalne manjšine, je vlada leta 1997 ustanovila medresorno komisijo za zadeve romske skupnosti. Predstavlja posvetovalno telo, ki se ukvarja izključno s problematikami romske skupnosti. Razlog za ustanovitev tega telesa je predvsem ta, da se romski problemi zelo razlikujejo od problemov, ki so prisotni pri ostalih manjšinah v državi. Medresorna komisija je organizirana v sklopu strukture Urada vlade republike Češke. Predstavniki Romov so v Komisiji določeni na podlagi razdelitve državnega ozemlja in s tem je zagotovljeno predstavništvo iz vsake regije. V okviru komisije se ustanovljajo delovne skupine, katere vključujejo romske predstavnike in strokovnjake. Delo medresorne komisije je osredotočeno predvsem na tri glavna področja in sicer na povečanje zaposlenosti med Romi, pomoč pri zagotavljanju varnosti Romov in ponovna integracija Romov emigrantov (Poročilo republike Češke, 1999).

Lokalna raven in položaj romske manjšine na Češkem

Romska skupnost na lokalni ravni trpi veliko socialno in ekonomsko škodo, poostrene ekonomske pogoje, diskriminacijo in pomanjkanje pomoči lokalnih uradnikov in lokalnih skupnosti za sprejetje ukrepov potrebnih za izboljšanje situacije. Romi so bili izseljeni iz

³⁰ Glej Peto poročilo glede izvajanja dolžnosti konvencije za preprečevanje vseh vrst rasne diskriminacije: http://vlada.cz/assets/en/rvk/rlp/dokumenty/mezinarodni_umluvy/cerd/5CERD_EN_1.pdf (dostopno dne, 5.12.2006).

čeških mest v sosesčine podobne "getom", kjer se njihova marginalizacija še povečuje. Dejanja lokalnih oblasti za preprečevanje diskriminacije in izključitve Romov iz širše družbe je ukrep integracije Romov za katerega je poleg nacionalne ravni odgovorna tudi lokalna, saj so odločitve in izvajanja politike na stanovanjskem področju, področju socialne pomoči, izobrazbe in zdravja izvajane na lokalni ravni.

Država je leta 1997 ustanovila *Službo romskega svetovalca oziroma asistenta*. Januarja leta 1999 so bili na 81 pokrajinskih službah zaposlenih romski svetovalci. Po letih dela so rezultati spodbudni, saj so svetovalci postali zelo pomembni za razreševanje problemov in pomemben vmesnik med romsko manjšino in ostalo skupnostjo. Leta 2001 so službo romskega svetovalca postavili tudi na regionalno raven in leta 2002 je na tej ravni delalo že sedem Romov.

Izobraževanje Romov na Češkem

Zakon, ki je bil sprejet leta 2004 določa enakopraven dostop vseh oseb do izobrazbe. Akt vsebuje posebne ukrepe, ki se nanašajo na izobrazbo pripadnikov nacionalnih manjšin v materinem jeziku, učenje o veri in izobraževanje učencev, ki potrebujejo prilagojene pristope in prav tako tudi tistih zelo nadarjenih. V dodatku vsebuje načela o tem, kako je osnovana izobrazba za javne službe in kakšni so splošni cilji te izobrazbe: napor in prizadevanje je nad vsem ostalim osnovnim znanjem, spoštovanje človekovih pravic, tolerance in svobode, zavedanje nacionalnih identitet, razvoj znanja o določenih značilnostih kulture, zgodovine in jezika manjšin ter razumevanje naravnih in družbenih odnosov. V aktu je prav tako določen nov način izobraževanja učencev kateri potrebujejo poseben način učenja, priprava posebnega pouka za otroke iz socialno ogroženih družin in kateri imajo težave s komunikacijo.

Podatki kažejo, da je kar med 60% do 95% populacije v "posebnih" šolah predstavlja romski otroci in kar od 40% do 50% romskih otrok, ki pričnejo s šolanjem je v prvih letih preusmerjenih v "posebne" šole ter kar 50 % vseh romski otrok pridobi potrebno izobrazbo "posebne" šole. "Posebne" šole so prvotno namenjene mentalno zaostalim otrokom in s tem so romski otroci izločeni od ostale skupnosti. Veliko oviro vključevanja romskih otrok v izobraževalni sistem predstavlja tudi dejstvo, da mnogo romskih otrok ne pozna češkega jezika in češke kulture.³¹ V zadnjih letih je opaziti povečanje število mladih, ki se šolajo v srednjih šolah in na fakultetah. Potrebno je poudariti nov koncept integracije romske skupnosti v družbo in realizacijo različnih vladnih programov glede te problematike kot na primer program za podporo romskim učencem v srednjih šolah in univerzah, ustanovitev 14 koordinatorjev na regionalni ravni po celotni Češki, romski pedagoški pomočniki...

Romi in njihovo politično predstavninstvo na Češkem

Takoj po žametni revoluciji novembra leta 1989, ki je zrušila komunistični režim, se je pričelo pomembno obdobje za politični aktivizem romske skupnosti. Po tej revoluciji se je pomembno spremenil položaj romske manjšine. Romi so prvič pridobili priznan status nacionalne manjšine, skupaj z ostalimi posebnimi pravicami, ki pripadajo pripadnikom nacionalne manjšine. Te pravice so: pravica do lastne kulture, pravica do izobraževanja v

³¹Glej poročilo Raziskovalnega direktorata za imigrante in azilante, dostopno na <http://www.eumap.org/library/static/libr0/s/z/ceq7wib.html>, dne 3.7.2007.

materinem jeziku, pravica do uporabe materinega jezika v vseh uradnih ustanovah, pravica do širjenja in sprejemanja informacij v materinem jeziku, pravica do združevanja, temelječa na nacionalnem načelu, pravica do predstavnikov, da sodelujejo in razrešujejo zadeve, ki vplivajo nanje.

Pričele so nastajati romske organizacije in društva, ki so bila prej prepovedana. Na prvih svobodnih volitvah je prva romska politična stranka, imenovana Romska državljanska iniciativa (angl. Romani Civic Initiative) postavila kandidate za parlament Češkoslovaške federacije. Različne politične stranke so poslale v parlament enajst romskih predstavnikov. Ministrstvo za notranje zadeve je na začetku leta 1994 registriralo več kot 30 romskih društev, eno politično gibanje in dve politični stranki. Med najbolj vplivne štejemo Demokratično federacijo Romov (angl. Democratic Federation of Roma), Romsko državljansko iniciativo (ROI) in Državljsko društvo za romsko kulturo in tisk (ang. Civic Association for Romani Culture and Press).

Politična zastopanost romske manjšine na Madžarskem

Na Madžarskem po popisu prebivalstva leta 2001 živi 190.046 Romov, po najbolj skromnih ocenah strokovnjakov okoli 500.000–600.000, prevladujoča ocena pa je celo 800.000–1.000.000. Na Madžarskem živijo že več stoletij razpršeno po celi državi, približno 70% Romov govori le madžarščino, priznani pa sta dve obliki romskega jezika (beás in lovári). 90% jih ne zna poimenovati niti enega romskega političnega aktivista ali romske stranke, čeprav približno 4.000 Romov opravlja naloge javnega pomena na lokalni ravni (v lokalnih romskih manjšinskih samoupravah, štirje so bili leta 2002 celo župani).

Madžarska nima posebnega zakona o romski manjšini. Romska manjšina je obravnavana skupaj z drugimi manjšinami v skupnem manjšinskem zakonu – *Zakonu št. LXXVII iz leta 1993 o nacionalnih in etničnih manjšinah*, ki prvič priznava romsko skupnost za etnično manjšino in poleg individualnih pravic Romom zagotavlja tudi kolektivne pravice. Kot določa ta zakon, je etnična manjšina vsaka etnična skupina, ki že najmanj stoletje živi na madžarskem in pomeni številčno manjšino med državljani države, njeni člani so madžarski državljani, od preostalega prebivalstva pa se razlikujejo po svojem lastnem jeziku, kulturi in tradiciji, ob tem pa izkazujejo medsebojno pripadnost zaradi ohranitve teh različnosti (Kállai in Törzsök, 2004).

Zakon o nacionalnih in etničnih manjšinah omogoča tudi oblikovanje manjšinskih lokalnih in državnih samouprav. Njihova glavna naloga je varstvo in predstavljanje interesov manjšin. Zakon določa, da ima vsaka manjšina pravico ustanoviti manjšinsko občinsko vlado ali neposredno oziroma posredno oblikovano lokalno manjšinsko samoupravo v mestih ali okrožjih glavnega mesta, prav tako pa tudi nacionalno manjšinsko samoupravo. Tako je do leta 2003 nastalo 998 romskih lokalnih manjšinskih samouprav. Na državni ravni deluje *Nacionalna romska manjšinska samouprava* (53 sedežev), ki daje nasvete vladi in parlamentu glede romske problematike. Za položaj Romov sta pomembna dva sklepa vlade, in sicer Sklep vlade št. 1121/1995 (7.XII.), s katerim je bil ustanovljen Javni sklad za Rome, njegova naloga pa je zagotovitev enakih možnosti za Rome, in Sklep vlade št. 1120/1995 (7.XII.), s

katerim je bil oblikovan Koordinacijski svet za romska vprašanja, ki naj bi usklajeval delo ministrstev in drugih državnih organov na tem področju.³²

Za romsko problematiko je na državni ravni pristojen državni sekretar na Uradu predsednika vlade, ki mu je podrejen Urad za romske zadeve. Za usklajevanje vladnih nalog na področju vključevanja Romov v družbo skrbi Direkcija za romska vprašanja pri Ministrstvu za mladino, socialne zadeve, družino in enake možnosti. Kot posvetovalni organ pa se z romsko problematiko ukvarja tudi Svet za romska vprašanja, ki mu predseduje predsednik vlade, njegovi člani pa so neodvisni, priznani strokovnjaki romskega in neromskega porekla. Pri Ministrstvu za šolstvo je bil ustanovljen tudi Integracijski urad za zapostavljene in romske otroke, pri Ministrstvu za nacionalno kulturno dediščino pa deluje ministrski pooblaščenec za romske kulturne zadeve. Za izboljšanje položaja Romov pa se zavzema tudi ombudsman za narodnostne in etnične manjšine. Leta 2003 je bil imenovan tudi minister brez listnice za enake možnosti, ki med drugim izvaja vladne ukrepe za spodbujanje vključevanja Romov v družbo in izboljšanje življenjskih razmer romske manjšine. Začela pa se je uresničevati tudi zamisel iz programa vlade o imenovanju referentov na nekaterih ministrstvih za izvajanje vladne politike na področju vključevanja Romov (npr. na Ministrstvu za šolstvo, Ministrstvu za zdravstvo, Ministrstvu za delo...).

Romi v madžarskem parlamentu nimajo zagotovljenega sedeža, so pa bili na zadnjih volitvah v parlament na listah različnih strank izvoljeni štirje poslanci romskega porekla. Drugačna izvolitev v parlament je skoraj nemogoča, saj je za vložitev kandidature potrebna podpora 10.000 volivcev, za pridobitev mandata pa je potrebno okoli 300.000 glasov. Manjšine so premalo številčne in preslabo organizirane, da bi jim to uspelo (Schafft, 2006). Položaj Romov urejata tudi temeljna dokumenta Sveta Evrope na področju varstva manjšin. Madžarska je namreč ratificirala Okvirno konvencijo Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin in Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih, vendar pa v dodanem protokolu mednje ni uvrstila tudi Romščine. Zakon o nacionalnih in etničnih manjšinah pa po drugi strani med jezike, ki jih uporabljajo manjšine, uvršča tudi Romščino. Manjšinam daje pravico spodbujati oblikovanje potrebnih pogojev za predšolsko, osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko izobraževanje v materinem jeziku manjšine ali dvojezično. Na Madžarskem ni šol, ki bi jih obiskovali izključno otroci romskega porekla, obstaja pa več sto homogenih romskih razredov, za katere je značilna nižja izobraževalna raven, vendar pa sprememba Zakona o šolstvu zahteva njihovo ukinitve. Romskim otrokom pri šolanju s štipendiranjem pomaga Javni sklad za madžarske Rome. Romski jezik in kultura sta učni predmet v nekaterih srednjih šolah.

Za financiranje romske kulturne dejavnosti skrbi Sklad za romsko kulturo. Romi na Madžarskem imajo tudi štiri romske časopise (mesečnike), ki se financirajo predvsem iz sredstev Sklada za narodne in etnične manjšine. Gre sicer za časopise, ki so pisani pretežno v madžarščini s povzetki v romščini. Obstaja tudi romski radio Radio C s 24-urno frekvenco, medtem ko nacionalna televizija tedensko predvaja 25-minutno oddajo, nacionalni radio pa eno urno tedensko oddajo za Rome. Redno predvajanje programov narodnih in etničnih manjšin na javni televiziji in radiu zagotavlja Zakon o nacionalnih in etničnih manjšinah.

³² Glej: Project on ethnic relations, http://www.per-usa.org/self_gov.htm, dostop dne 12.3.2007.

Manjšinska samouprava na Madžarskem

Manjšinski zakon iz leta 1993 pravi, da imajo manjšine pravico tvoriti lokalne in državne samouprave. Manjšinska samouprava je organ, ki predstavlja interese nacionalnih in/ali etničnih manjšin na lokalnem oziroma državnem nivoju. Lokalna manjšinska samouprava ima pravico sodelovati z lokalnimi oblastmi in vplivati na odločitve na področju izobraževanja in kulture ter pravico do ustanovitve manjšinskih medijev. Odločitve lokalne oblasti, ki se tičejo manjšine, izobraževanja, jezika, kulture, mora obravnavati tudi manjšinska samouprava in se z njimi strinjati. Ima namreč pravico veta na te odločitve (Kállai in Törzsök, 2004).

Volitve v lokalno manjšinsko samoupravo potekajo na isti dan kot lokalne volitve. Mandatna doba izvoljenih je štiri leta. Do nedavnega je lahko vsak volivec v danem okraju volil za kandidate tamkajšnje manjšine. Po škandalu leta 2002 v mestu Jászládány³³ pa smejo svoje predstavnike voliti le člani skupnosti, ki so se registrirali kot pripadniki manjšine. Pri registraciji morajo dokazati, da so pripadniki manjšine. Za uveljavljanje pasivne volilne pravice (pravice biti izvoljen), mora oseba predložiti pisno zahtevo in podporo vsaj petih volivcev. Določeno je tudi najmanjše število kandidatov za veljavne volitve: 3 kandidati v naseljih z manj kot 1300 prebivalci in 5 v naseljih z več prebivalci.

Romi so od sprejema manjšinskega zakona med vsemi manjšinami ustanovili največ lokalnih manjšinskih samouprav. Do leta 2003 jih je nastalo 998. Manjšinske samouprave financira država iz proračuna, nekaj sredstev pa pridobijo tudi iz lokalnega proračuna. Večja kot je skupnost v občini, več denarja dobi. Za finančna sredstva pa je možno zaprositi tudi na Državnem skladu za manjšine. Za financiranje romske manjšinske samouprave skrbi tudi Sklad za romsko kulturo.

Sestava nacionalne manjšinske samouprave se oblikuje na podlagi volilnega zbora, ki sledi sestavi lokalnih manjšinskih samouprav. Te imenujejo elektorje v nacionalno manjšinsko samoupravo. Vsaka madžarska občina je tako zastopana v teh strukturah. Nacionalna Romska samouprava³⁴ (od tu dalje NRS) ima 22 pisarn v 20 občinah. NRS mora služiti kot koordinacijsko telo in nuditi avtoriteto za lokalne podružnice. NRS ima 53 članov, ki dajejo predloge in priporočila vladi in parlamentu v zvezi z zakonodajo, ki se nanaša na Rome.

Evaluacije³⁵ delovanja romskih manjšinskih samouprav in njihov odnos do institucij lokalne samouprave v državi so pokazale, da so romske lokalne samouprave precej aktivne. Skoraj 80% analiziranih romskih lokalnih samouprav je Romom v občini zagotavlja socialno podporo, 60% jih zagotavlja podporo na področju kulture, izobraževanja in kmetijstva, skoraj 45% jih je imelo organiziran lokalni medijski program (tiskani in elektronski), približno 42% pa jih je sodelovalo v različnih lokalnih razvojnih pobudah na področju ekonomije.

³³ Glej European Roma Rights Centre, www.errc.org.

³⁴ Angl. National Gipsy Self-Government.

³⁵ Raziskava je bila opravljena na Univerzi St. Istvan v Godollu na Madžarskem, zajela je 420 romskih lokalnih samouprav.

Tabela 14: Odnosi med romsko manjšinsko samoupravo in Krajevnimi sveti

	Zelo se ne strinjam				Zelo se strinjam
	1	2	3	4	5
Zadeve, ki so jih izrazile samouprave romskih manjšin so naredile krajevni svet bolj solidaren do potreb romske manjšine (N=226)	17,3	18,1	30,0	17,3	17,3
Odnosi med Romsko manjšinsko samoupravo in krajevnim svetom so v glavnem dobri, med seboj pa tudi sodelujejo (N=232)	12,5	13,4	32,15	21,4	20,55
Romska manjšinska samouprava se lahko zanese na krajevni svet za nasvet, tehnično pomoč in informacije (N=228)	17,5	9,6	21,9	21,5	29,4
Romska manjšinska samouprava se lahko zanese na krajevni svet za finančno in materialno pomoč (N=229)	22,3	15,7	19,2	16,25	26,6
Krajevni svet je večinoma zainteresiran za mnenje Romske manjšinske samouprave (N=227)	23,3	15,0	25,6	18,9	17,2
Romska manjšinska samouprava ima pomembno vlogo pri lokalnih politikah in odločanju (N=228)	26,3	14,9	26,8	14,9	17,1

Vir: Schafft (2004), dostopno na <http://www.hungarianquarterly.com/no155/091.html>, dne 15.5.2007.

Analiza odnosa romskih lokalnih samouprav in krajevnih svetov v občinah (glej tabelo 14) pa nakazuje na srednje močno povezanost obeh lokalnih institucij, pri čemer je raziskava (Schafft, 2004) nakazala, da je vloga romskih manjšinskih samouprav preveč usmerjena v posvetovalno vlogo ter da bi ji bilo potrebno omogočiti večji vpliv na sprejemanje politik lokalnega javnega pomena (še posebej na tistih področjih, ki zadevajo romsko populacijo v občini).

Politična zastopanost romske manjšine na Poljskem

Romska skupnost je na Poljskem obravnavana kot etnična manjšina, ki ima glede na nacionalno zakonodajo in mednarodne dokumente, ki jih je Poljska podpisala, tudi svoje posebne pravice (med katerimi je tudi pravica do državne pomoči). Poljska vlada je za rešitev oziroma naslovitev romske problematike izdelala program, ki se je izvajal med leti 2001 in 2003 in sicer v Malopolski provinci (kot poskusni oziroma pilotni program). Poglavitni cilj programa je bil, da bi se Romi, ki živijo v Malopolski provinci začeli vključevati v družbeno življenje, in da bi se zmanjšale razlike, ki Rome oddaljuje od ostale populacije. Izenačitev razmer na področju izobraževanja, zaposlovanja, zdravstva, higiene, stanovanjskih razmer in sposobnosti sodelovanja v poljski politični sferi (Marushiakova in Popov, 2004).

Izobraževanje

Izobraževanje je predstavljalo najpomembnejši element programa, saj stanje na tem področju pogojuje tudi možnosti napredovanja in izboljšanja situacije romske skupnosti na drugih področjih (zaposlovanj, ekonomske razmere...). Izkušnje, ki jih je prinesel vladni program za romsko skupnost v Malopolski provinci med leti 2001 in 2003 so hkrati z mnenji učiteljev, ki delujejo z romskimi otroci, pokazale, da romskim otrokom primanjkuje osnovnega znanja in

socializacije, ki jih zagotavlja predšolska vzgoja. Še en ukrep, ki bi Romom pomagal na področju šolstva je to, da se romski otroci učijo in obiskujejo iste razrede kot ostali učenci. Model integriranih razredov, v katerih romskim otrokom in mladim pomagajo učitelji in romski asistenti, je zelo zaželen. Z uvajanjem novih načinov pomoči šolam, ki učijo romske otroke, bi se morale stvari dodobra izboljšati (Marushiakova in Popov, 2004).

Učitelji naj bi poznali metodologijo dela z kulturno različnimi skupinami. Še posebej naj bi se posvečali romskim otrokom, obravnavali bi jih kot tuje govoreče oziroma kot dvojezične otroke. Učiteljeva naloga je nadzor nad otrokovim napredkom, pomoč v obliki dodatnih lekcij, pomoč pri domači nalogi ter konstanten stik z otrokovo družino. Romski asistenti, ki uživajo zaupanje lokalnih romskih skupnosti, naj bi pomagali vsem romskim učencem predvsem na področju sporazumevanja v šolskem okolju, pomagali bi pri graditvi ugleda šole in prednosti izobraževanja, hkrati bi nudili tudi čustveno podporo romskim otrokom; učiteljem bi pomagali pri identifikaciji potreb in posebnih problemov v primeru določenih učencev in njihova naloga bi bila tudi pomoč in posredovanje v primeru konfliktnih situacij. Eden glavnih ciljev romskega asistenta je, da gradi in neguje dobre odnose med starši in šolo, da učitelje obvešča kako se njihovi učenci obnašajo v šoli in nenazadnje, da skrbi za udeležbo učencev pri samem pouku.

Pilotni program je na področju šolstva predvidel tudi naslednje aktivnosti:

- sofinanciranje predšolske vzgoje za romske otroke;
- financiranje učbenikov, šolskih potrebščin in učnih pripomočkov;
- financiranje prevoza otrok v šolo in tudi iz šole domov;
- financiranje šolske prehrane;
- financiranje zavarovanja učencev;
- uvedba dodatnih lekcij, ki omogočajo učencem, da se lotijo učnih zaostankov;
- omogočanje, da otroci delajo domačo nalogo v šoli, pod nadzorom učitelja;
- spodbujanje otrok k sodelovanju na tekmovanjih izobraževalne in športne narave;
- pomoč mladim pri razvijanju njihovih umetniških sposobnosti;
- organizacija predavanj namenjenim romski kulturi in tradiciji;
- izvajanje tečajev izobraževalne integracije;
- organizacija poletnih integriranih počitnic in aktivnosti tako za poljske, kot tudi romske otroke;
- omogočanje udeležbe romskim otrokom na poletnih in zimskih šolah v naravi;
- organizacija sestankov staršev, kjer bi govorili o šolskih dolžnostih;
- organizacija psihološke in pedagoške pomoči za starše in otroke;
- organizacija izobraževalnih programov za odrasle Rome;
- organizacija jezikovnih tečajev za mlade in odrasle;
- uvedba sistema štipendij za romske univerzitetne študente;
- uvedba sistema štipendij za umetniško nadarjene romske otroke in mlade;
- sestava učbenikov in programov učenja romskega jezika;
- sestava učbenikov o romski zgodovini in kulturi (Legislation on line, 2001).

Analiza rezultatov vladnega programa Pilot

Omenjeni vladni program je evaluirala Evropska komisija proti rasizmu in nestrpnosti (nadalje ECRI) in analizirala rezultate in pričakovanja. Program, ki je bil sestavljen v sodelovanju z romsko skupnostjo in sprejet februarja 2001, je bil namenjen le Romom, ki

živijo na Malopolski provinci, zlasti skupini Bergitka, ki je najrevnejša na Poljskem. Poročilo je zaznalo očiten napredek na področjih izobraževanja, zdravstva in kulture. Najbolj opazen je bil povečan odstotek prisotnih romskih otrok v osnovnih šolah. Čeprav je bil ECRI zadovoljen z rezultati Pilot programa, se zavedajo, da to še z daleč ne zadostuje za rešitev romske problematike. Predstavniki Romov so dodali, da kljub temu, da je bil program idejno dobro zasnovan in kar je pomembno, izdelan v sodelovanju z njimi, pa je bila sama izvedba manj uspešna.

Neuspešnost vidijo predvsem v:

- pomanjkanju sredstev, zlasti finančnih za izpeljevanje zastavljenih programov;
- dejanskem napredku v storitvah, ki jih je ponujal program, zlasti na področju srednješolske izobrazbe in višjih nivojev izobraževanja, možnosti zaposlitve in izobraževanja starejših;
- premalo posvetovanja z Romi s strani vlade in lokalnih skupnosti glede razporejanja s sredstvi in izpeljave programa;
- neinformiranje lokalnega prebivalstva o programu (Legislation on line, 2001).

Januarja 2004 so poljske oblasti začele izvajati dolgoročni *Nacionalni program za Romsko skupnost na Poljskem*. Težnje programa slonijo na izkušnjah iz pilotnega programa, izdelan pa je bil po konzultaciji z romsko skupnostjo. Cilji programa so: izboljšanje bivanjskih in higienskih pogojev, znižati nezaposlenost, zagotoviti njihovo varnost in preprečiti rasistične napade, nadaljevati njihovo kulturo in ohraniti njihovo etnično identiteto. ECRI je po izkušnjah s pilotnim programom poudaril pomembnost sodelovanja z romsko skupnostjo pred dejansko izvedbo nacionalnega programa.

Politična zastopanost romske manjšine v Sloveniji

Pravni položaj romske skupnosti v Sloveniji se je pričel urejati leta 1989. Tedaj je bila z ustavnimi amandmaji sprejeta določba, naj se pravni položaj Romov uredi z zakonom. Tako so bili postavljeni pravni temelji za ureditev in zaščitne ukrepe, hkrati pa je to pomenilo, da romske skupnosti, predvsem zaradi svoje specifičnosti, ne bo moč enačiti z ureditvijo in zaščito obeh ustavno priznanih manjšin, italijanske in madžarske (Poročevalec DZ, št.18, 1995). Nadalje se je pravni status romske skupnosti urejal tudi v Ustavi RS. Ker je eno izmed temeljnih načel sodobnega varstva človekovih pravic in svoboščin tudi prepoved diskriminacije in ker načelo enakosti pred zakonom vsebujejo vsi pomembnejši mednarodni dokumenti, ki segajo na področje varstva in zagotavljanja človekovih pravic, so tudi v Ustavi RS zapisani temelji za spoštovanje človekovih pravic. Za varstvo manjšin so še posebej pomembni 15³⁶, 22³⁷, 49³⁸ in 57³⁹ člen. Pri analiziranju zakonske normativne ureditve statusa Romov v pravnem redu Republike Slovenije najprej lahko ugotovimo, da je pravna osnova

³⁶ 15. člen Ustave RS določa, da sta zagotovljeni sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve.

³⁷ 22. člen Ustave RS določa, da je vsakomur zagotovljeno enako varstvo njegovih pravic v postopku pred sodiščem in drugimi državnimi organi, pred organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih.

³⁸ 49. člen Ustave RS določa, da je vsakomur pod enakimi pogoji zagotovljena dostopnost do vsakega delovnega mesta.

³⁹ 57. člen Ustave RS določa, da je izobraževanje svobodno, osnovnošolsko izobraževanje obvezno in se financira iz javnih sredstev ter da država ustvarja možnosti, da si državljanji lahko pridobijo ustrezno izobrazbo.

za urejanje položaja Romov zapisana že v Ustavi RS in to v 65. členu, ki določa: »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon«. ⁴⁰ Odločevalci so tako prepustili urejanje položaja in posebnih pravic romske skupnosti v Sloveniji posebnemu zakonu. S tem so bili postavljeni pravni temelji za zaščitne ukrepe, hkrati pa nakazano dejstvo, da Romov zaradi njihove specifičnosti ni mogoče enačiti s položajem italijanske in madžarske narodne skupnosti v RS. Italijanska in madžarska manjšina imata tam, kjer avtohtono živita, po veljavni zakonodaji obvezno enega izmed podžupanov, pa tudi posebne predstavnike – svetnike v občinskem svetu, ki jih izvolita sami. Pripadniki te skupnosti uživajo posebno dvojno volilno pravico (splošno in posebno) da tako na lokalnem kot tudi na državnem nivoju po večinskem sistemu izvolijo predstavnika – poslanca v Državni zbor Republike Slovenije. ⁴¹

Posebno varstvo, ki ga zakonodajalec zagotavlja romski skupnosti, se imenuje t.i. »pozitivna diskriminacija«, kar pomeni, da pri urejanju posebnega položaja in posebnih pravic romske skupnosti zakonodajalec ni omejen z načelom enakosti. Tako določba 65. člena vsebuje pooblastilo zakonodajalcu, da romski skupnosti, ki živi v Sloveniji, kot posebni etnični skupnosti, z zakonom zagotovi poleg splošnih še posebne pravice. Niso pa v Ustavi RS Romi določeni kot avtohtona manjšina, kar po večinsko sprejetem mnenju strokovnjakov sicer so, poleg tega pa nimajo tudi položaja narodne manjšine, temveč status posebne etnične skupnosti ali manjšine, ki ima posebne etnične značilnosti (lastni jezik, kulturo, druge etnične posebnosti). Prav zaradi teh t.i. posebnih etničnih značilnosti so se odločevalci odločili za ločeno (od obeh, italijanske in madžarske manjšine) ureditev v t.i. romskem zakonu.

Iz ustavodajnega pravnega vidika ostaja odprto vprašanje, ali je s parcialnim urejanjem posebnih pravic romske etnične skupnosti uresničen namen ustavodajalca, da se z zakonom ne določijo le posebne pravice romske etnične skupnosti, temveč se določi tudi njen položaj; pri tem mislimo na obseg določitve območja, kjer se te pravice priznavajo ter drugi pogoji, ki morajo biti ob priznanju posebnih pravic izpolnjeni (Šturm, 2002).

Ustavno sodišče Republike Slovenije je v odločbi z dne 22. marca 2001 ob obravnavi pobude za oceno ustavnosti statuta občine Novo mesto ugotovilo, da je Zakon o lokalni samoupravi ⁴² v neskladju z Ustavo RS. Neskladje izhaja iz nedoločenih kriterijev za uresničevanje 5. odstavka 39. člena Zakona o lokalni samoupravi, ki v sistem lokalne samouprave v Sloveniji vpeljuje posebnega predstavnika romske skupnosti na lokalni ravni – romskega svetnika. Določba istega odstavka 39. člena Zakona o lokalni samoupravi ⁴³ omenjenega zakona pravi: *»Na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, imajo Romi v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika.«*

Ob sodelovanju pristojnih državnih organov z lokalnimi oblastmi in strokovnih posvetovanj Urada Vlade RS za narodnosti z Inštitutom za narodnostna vprašanja in Uradom za lokalno samoupravo (v okviru MNZ) in glede na napotila Ustavnega sodišča, na osnovi katerih naj bi

⁴⁰ Ustava Republike Slovenije, Ljubljana, 1991.

⁴¹ 3. Odstavek 80. člena Ustave RS.

⁴² Ur. l. RS, št. 70/2000.

⁴³ Ur. l. RS št. 73/1993.

romska skupnost imela zagotovljeno politično participacijo na občinski ravni, je prišlo do odprave neustavnosti omenjenega zakona. Tako je v 101a. členu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalni samoupravi (Ur.l.RS, št. 51/2002) določeno: »Občine Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovniki, Grosuplje, Kočevje, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče so dolžne zagotoviti pravico do enega romskega predstavnika v občinskem svetu do rednih volitev v letu 2002«. Zakonodajalec se je odločil naštetih dvajseti občin, za katere je iz strokovnih podlag ugotovil, da izpolnjujejo pogoje in kriterije ter jih je Ustavno sodišče primeroma navedlo v svoji odločbi iz leta 2001.

Državni zbor Republike Slovenije je na 115. seji 2. decembra 1993 ob obravnavi predloga Zakona o samoupravnih narodnih skupnostih sprejel sklep, naj vlada pripravi tudi zakon o zaščiti romske skupnosti v Republiki Sloveniji. Odbor Državnega zbora RS za notranjo politiko in zakonodajo je dne 12. oktobra 1995 sprejel naslednji sklep: »Za ureditev vprašanj, ki so vitalnega pomena za ureditev položaja Romov v Republiki Sloveniji, zaenkrat ni potreben globalni zakon, temveč naj se uredi materija – ob upoštevanju enakopravnosti – v področni zakonodaji v skladu s predlogi Vlade Republike Slovenije z drugimi ukrepi«. Leta 1995 je Vlada RS zavzela stališče, da bi bilo zaščito romske etnične skupnosti smotrno urejati v področnih zakonih. Do leta 2007 se je implementacija 65. člena Ustave RS tako še vedno uveljavljala preko področne zakonodaje, zaščita romske skupnosti je bila vgrajena v devet področnih zakonov:

1. Zakon o lokalni samoupravi (Ur.l.RS, št.72/93, ..., 51/02);
2. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah (Ur.l.RS, št.51/2002);
3. Zakon o evidenci volilne pravice (Ur.l.RS, št.52/2002);
4. Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur.l.RS, št.14/03);
5. Zakon o vrtcih (Ur.l.Rs, št.12/96, ..., 44/00);
6. Zakon o osnovni šoli (Ur.l.RS, št.12/96, ..., 59/2001);
7. Zakon o medijih (Ur.l.RS, št.35/2001);
8. Zakon o knjižničarstvu (Ur.l.RS, št.87/2001);
9. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Ur.l.RS, št.96/2002).

13. 4. 2007 pa je bil v Uradnem listu RS objavljen poseben zakon za zaščito Romske skupnosti, t.i. Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZRomS-1). Zakon sicer skopo ureja nekatera področja, pomembna za romsko populacijo, vendar je zakonodajalec tako zadostil ustavnim določbam. Zakon zagotavlja romski skupnosti poleg pravic in obveznosti, ki pripadajo vsem državljanom oziroma državljanke Republike Slovenije, še posebne pravice. Kljub krovnemu zakonu nekatere določbe v področnih zakonih še vedno veljajo.

Slovenija je ob pričetku pogajanj za polnopravno članstvo v Evropski uniji pričela z ratifikacijo pomembnih mednarodnih dokumentov, z namenom uskladitve določenih področij z mednarodnim pravom. Eno izmed področij uskladitve je tudi varstvo manjšin, ki v narodno pestrem območju Evropske unije predstavlja pomemben del sodelovanja med članicami EU in zagotavljanja osnovnih človekovih pravic narodnih manjšin. V skladu s tem si Republika Slovenija na mednarodnem področju prizadeva uresničevati vsebino mednarodnih konvencij in dokumentov, ki zadevajo Rome. V večini so to dokumenti, ki se nanašajo na varstvo vseh narodnih manjšin v državi, torej tudi za romsko avtohtono manjšino. Republika Slovenija je ratificirala naslednje mednarodne dokumente:

KRŠKO	278	28247	0,98	31
GROSUPLJE	119	15436	0,77	22
BELTINCI	90	8723	1,03	18
TREBNJE	228	18556	1,23	25
KUZMA	130	1812	7,17	8
DOBROVNIK	50	1430	3,50	11

Vir: Urad za narodnosti Vlade Republike Slovenije in Urad za lokalno samoupravo pri Ministrstvu za notranje zadeve.

Romska avtohtona manjšina predstavlja v Sloveniji posebno skupino prebivalcev, tako po socialno-ekonomskih kot tudi po zgodovinsko-tradicionalnih kriterijih. Republika Slovenija je z namenom zaščititi to manjšino uvedla nekatere oblike pozitivne diskriminacije, ki bi omogočile romski skupnosti enakopravnejše zastopanje njenih interesov, tako na lokalni kot na nacionalni ravni. Slovenija je v sledenju »evropskih« trendov pri zaščiti manjšin na samem vrhu⁴⁴ in je v zakonodajo uvedla prvine, ki omogočajo vnos raznih mehanizmov, ki omogočajo manjšinam ustrezno zastopnost na lokalni in nacionalni ravni. Tako Ustava Republike Slovenije v 65. členu priznava romski skupnosti posebno pravico; Zakon o lokalni samoupravi določa, da imajo na območjih, kjer živijo Romi in tvorijo neko skupnost na lokalni ravni, le-ti v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika – romskega svetnika. Novembra 2002 so bili po spremembi občinskih statutov in v skladu z zakonodajo predstavniki romske skupnosti izvoljeni v 15 občinah, kasneje pa še v štirih občinah (izjema je občina Grosuplje, kjer do danes nimajo izvoljenega romskega svetnika).

⁴⁴ V primerjavi z ostalimi državami Evropske unije – primeri: Avstrija (zastopnost romske skupnosti ni zagotovljena z zakonom, lahko nastopajo le v okviru političnih strank ali preko samostojnih list oziroma preko samostojne politične stranke); Italija (ustavno so zaščitene vse jezikovne manjšine, vendar Romi nimajo posebnega pravnega statusa); Nemčija (Romom se priznava enakopravnost z večinskim prebivalstvom ter olajšana prisotnost v parlamentu, kar pa ne pomeni, da gre za zajamčeno pravico); Češka (narodne manjšine nimajo v zakonu vnaprej zagotovljenega poslanskega mesta), itd.

6.

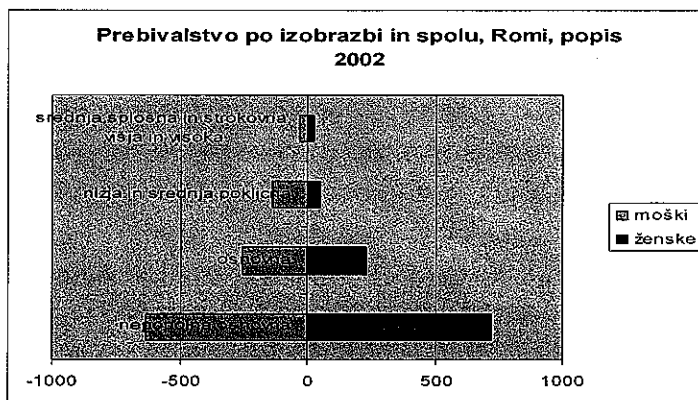
EVALVACIJA STANJA V SLOVENIJI

Številne mednarodne raziskave ugotavljanja stanja o romski populaciji v osnovnem in srednjem šolstvu med opazovane enote (države) niso umestile Slovenije. Eden izmed razlogov je ravno relativno nizek odstotek romske populacije v državi. Kljub temu Slovenija oblikuje aktivno politiko na vseh področjih vključevanja romske manjšine v nacionalni šolski sistem (Glej Strategijo vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 2004). Aktivna vladna politika na tem področju predvideva tudi sprotni monitoring vpeljanih praks. V skladu s temi izhodišči se v analizi osredotočamo na evaluacijo javne politike »romski pomočnik/ romska pomočnica«, to je dodatni pedagoški delavec, ki v razredih z višjim deležem romskih učencev pomaga premostiti razlike med kulturama in jezikom, kot tudi zagotoviti dodatno pomoč učencem pri sprejemanju šolske institucije in vzpostavljati dialog med domačim in šolskim okoljem. Omenjen mehanizem je pozitivno ocenjen in izpostavljen v številnih mednarodnih analizah (UNDP/ILO, ERRC...), vprašanje pa je kako deluje v praksi in kakšni so možni nastavki za izboljšave.

6.1. ROMI V SLOVENSKEM OSNOVNOŠOLSKEM SISTEMU

Glede na podatke iz Statističnega popisa prebivalcev Republike Slovenije v letu 2002 (glej graf 6), zaključujemo, da je odstotek Romov v Sloveniji z nedokončano osnovnošolsko izobrazbo zaskrbljujoče nizek. Razlogi za tako visok delež podizobraženih Romov so po vsej verjetnosti podobni razlogom, ki so jih navedli anketirani Romi v drugih državah v obeh omenjenih mednarodnih raziskavah. Zaradi pomanjkanja enotne primerljive raziskave v Sloveniji poskušamo raziskati vzroke parcialno preko posameznih študij. Eden izmed navedenih izpostavljenih razlogov je bil neustrezno domače okolje oziroma asistenca pri učenju v domačem okolju. Kot navaja Tancer (1999) o raziskavi (raziskava je bila izvedena leta 1991), ki je zajela Rome v Sloveniji so razmere v domačem okolju pri Romih izrazito slabše, kot pri ostali populaciji. Navaja, da je le 28% učencev romskega porekla v Pomurju živelo v dobrih razmerah, 44% v zadovoljivih in 27,5% v slabih razmerah. Svojo sobo jih je imelo zgolj 18%, svojo posteljo pa 64,5%. V raziskavi je bilo ugotovljeno (prav tam), da je imelo primerne delovne pogoje le 26,5% romskih učencev, 39,4% zadovoljive in 33,6% neprimerne.

Graf 6: Delež dosežene izobrazbe pri Romih po spolu

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, 2002.

Druga navedena ovira pri doseganju višje stopnje dokončanega šolanja Romov je vpisovanje romskih otrok v tako imenovane *osnovne šole s prilagojenim programom* (OŠPP). Takšno ločevanje romskih učencev, ki dejansko nimajo motenj v duševnem razvoju ima negativne posledice. V Sloveniji je osnovne šole v letu 2002/2003 po dostopnih podatkih obiskovalo 1.349 romskih učencev, 1.223 v rednih osnovnih šolah (glej *Tabelo 16*), 126 pa v OŠPP. V tem letu je bil delež vseh otrok v OŠPP 1,48 %, medtem ko je bil delež romskih otrok v OŠPP občutno višji, 9,3 %. Delež romskih učencev v šolah s prilagojenimi programi je primerljiv z deležem na Madžarskem, Češkem in Slovaškem.

Po navedbah *Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji* iz leta 2004 je nerešen problem tudi izobraževanje otrok tistih Romov, ki v Sloveniji nimajo urejenega legalnega statusa in njihovo število ni znano. Verjetno vsaj del teh otrok ne obiskuje osnovnih šol, saj se njihovi starši bojijo, da bi jih to izdalo in bi jih z družinami izgnali iz države. Poznamo pa tudi primere, ko osnovne šole omogočijo njihov vpis in izobraževanje v rednih šolskih programih (prav tam).

Na nacionalni ravni pa Slovenija, za razliko od nekaterih drugih evropskih držav, posebej obravnava in šolam priznava ugodnosti za vzgojo in izobraževanje romskih učencev: za individualno ali skupinsko delo z romskimi učenci v šolskem procesu namenja dodatna finančna sredstva, ima ugodnejše normative za oddelke z Romi, posebej financira prehrano, učbenike, ekskurzije in podobno, za vse pedagoške vrste študija država študentom romske pripadnosti odobri štipendijo, financirala pa je tudi nastanek prvega delovnega zvezka za poučevanje romskega jezika. V okviru Zavoda Republike Slovenije za šolstvo deluje študijska skupina učiteljev, ki poučujejo romske učence.

Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji iz leta 2004 izpostavlja nekatere možne rešitve:

- zgodnje vključevanje v vzgojno-izobraževalni sistem: vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo v vrtcih vsaj dve leti pred pričetkom osnovne šole, tj. najpozneje s štirimi leti; namen vključevanja v vrtce je predvsem učenje jezika (tako slovenskega kot romskega) ter socializacija v vzgojno-izobraževalni instituciji, ki posreduje izkušnje in vzorce, ki otroku omogočajo lažji vstop in vključevanje v osnovno šolo
- romski pomočnik: neznanje slovenskega jezika ter neuspešno vključevanje otrok lahko odpravljamo oziroma ublažimo tudi z uvedbo romskega pomočnika, ki bo otrokom pomagal prebroditi čustveno in jezikovno bariero in bo predstavljal neke vrste most med vrtcem oziroma šolo ter romsko skupnostjo
- vsebinsko prilagajanje programov: v osnovni šoli uvedba pouka romskega jezika na fakultativni ravni, učenje slovenskega jezika, identifikacija ciljev (npr. multikulturalnosti) oziroma standardov znanja v učnih načrtih, ki se dosežejo z vsebinami romske kulture, zgodovine in identitete
- stalno strokovno spopolnjevanje in doizobraževalni programi za strokovne delavce
- posebne oblike organizacije in materialni pogoji: vsaj ohranitev zdaj veljavnih normativov; še naprej finančna podpora oziroma pomoč Ministrstva RS za šolstvo, znanost in šport
- ne segregacija, praviloma ne homogeni oddelki; uporabiti zakonsko že predpisane oblike individualizacije, notranje in fleksibilne diferenciacije, nivojskega pouka
- različne oblike učne pomoči

- vzpostavljanje zaupanja v šolo in odpravljanje predsodkov (poseben načrt šole, s katerim določijo aktivnosti komuniciranja in sodelovanja s starši otrok Romov, in načrt zaznavanja in kontinuiranega odpravljanja stereotipov in predsodkov, ki se pri večinski populaciji pojavljajo v razmerju do učencev Romov)
- romski učenci kot etnična skupina niso učenci s posebnimi potrebami (učenčeva šolska neuspešnost, ki izvira iz neznanja jezika ali specifičnosti romske kulture, ne more biti osnova za usmerjanje otrok v programe z nižjim izobrazbenim standardom).

Kljub relativno majhnem številu pripadnikov romske manjšine v Sloveniji obstajajo ali so obstajale vsaj štiri oblike vključevanja romskih učencev v osnovno šolo. To so *homogeni oddelki*, ki so jih oblikovali predvsem na začetku šolanja in kamor so vpisovali večje število romskih otrok, pri čemer ti niso ali pa so zelo neredno obiskovali pripravo na šolo. Potem *delno homogeni oddelki*, kjer so učenci v homogenem oddelku le pri slovenskem jeziku, matematiki in spoznavanju narave in družbe, pri preostalih predmetih so vključeni med druge sošolce. Učitelj v takem oddelku lahko prilagaja delo romski populaciji in ga hkrati individualizira. Tretja oblika so *heterogeni oddelki*, ki jih je (bilo) največ. Romski otroci so tako vsakodnevno med svojimi neromskimi vrstniki, učitelj pa ima seveda manj možnosti za individualizacijo, še posebej v številčno močnejšem oddelku (če pri tem nima asistenta ali še enega učitelja v razredu in če pri pouku prevladujejo zgolj tradicionalni pristopi - od učitelja k učencu, vsi enako in ob istem času ipd.). Omeniti pa je treba še t. i. *skupinsko delo*, kjer ni bilo formalno oblikovanih oddelkov, marveč so romske otroke iz različnih oddelkov združevali v posebne skupine pri slovenskem jeziku, matematiki in spoznavanju narave in družbe, to pa je prispevalo k večji uspešnosti in motivaciji za obiskovanje šole. Res pa je, da jim je hkrati onemogočalo učiti se od sošolcev. Cilj je, da si romski učenci v manjših skupinah, med sebi enakimi, pridobijo osnove za celovito funkcioniranje v vzgojno-izobraževalnem procesu, pozneje pa se jih zaradi uspešnejše socializacije postopno vključuje med ostale učence (Škof, 1991: 100–106).

Tabela 16: Število romskih učencev v osnovnih šolah v šolskem letu 2002/2003

OBCINA	ŠOLA	ŠTEVILO UČENCEV
Beltinci	OŠ Beltinci	20
Brežice	OŠ Cerklje ob Krki	14
Cankova	OŠ Cankova	29
Celje	OŠ Lava Celje	2
Črenšovci	OŠ Franceta Prešerna Črenšovci	25
Črnomelj	OŠ Mirana Jarca Črnomelj	46
Črnomelj	OŠ Vinica	6
Črnomelj	OŠ Loka Črnomelj	27
Dobrovnik	Dvojezična OŠ Dobrovnik	2
Grad	OŠ Grad	4
Grosuplje	OŠ Brinje Grosuplje - OŠPP	1
Grosuplje	OŠ Louisa Adamiča Grosuplje	21
Grosuplje	- Šmarje Sap pri OŠ Louisa Adamiča Grosuplje	2
Hoče - Slivnica	OŠ Dušana Flisa Hoče	5
Hrastnik	OŠ N.H. Rajka Hrastnik	2
Ivančna Gorica	OŠ Stična	1
Ivančna Gorica	- Zagradec pri OŠ Stična	2
Jesenice	OŠ Koroška Bela Jesenice	1
Jesenice	OŠ Toneta Čufarja Jesenice	1
Kočevje	OŠ Zbora odposlancev Kočevje	35
Kočevje	OŠ Ob Rinži Kočevje	9
Kočevje	OŠ Stara Cerkev	12

Kočevje	- Željne pri OŠ Stara Cerkev	18
Križevci	OŠ Križevci	3
Krško	OŠ Raka	3
Krško	OŠ Leskovec pri Krškem	70
Kuzma	OŠ Kuzma	12
Lendava - Lendva	Dvojezična OŠ 1 Lendava	10
Lendava - Lendva	- Dvojezična OŠ Genterovci	8
Ljubljana	OŠ Savsko naselje	16
Ljubljana	- Kašelj pri OŠ Polje	1
Ljubljana	OŠ Zalog	6
Ljubljana	OŠ Trnovo	1
Ljubljana	OŠ Livada Ljubljana	6
Ljubljana	OŠ Kolezija	1
Ljubljana	OŠ Božidarja Jakca Ljubljana	2
Maribor	OŠ bratov Polančičev Maribor	5
Maribor	OŠ Ivana Cankarja Maribor	10
Maribor	- Košaki pri OŠ Ivana Cankarja Maribor	3
Maribor	OŠ Prežihovega Voranca Maribor	17
Maribor	OŠ Bojana Ilcha Maribor	1
Maribor	OŠ Angela Besednjaka Maribor	1
Maribor	OŠ Franceta Prešerna Maribor	5
Maribor	- Stane Lenardon Razvanje pri OŠ Franceta Prešerna Mb.	2
Maribor	OŠ Maksa Durjave Maribor	26
Maribor	OŠ Janka Padežnika Maribor	37
Maribor	OŠ Borisa Kidriča Maribor	16
Maribor	OŠ Draga Kobala Maribor	11
Maribor	- Brezje pri OŠ Draga Kobala Maribor	7
Maribor	OŠ Martina Konšaka Maribor	24
Maribor	OŠ Toneta Čufarja Maribor	4
Maribor	OŠ Slave Klavore Maribor	12
Maribor	OŠ Franca Rozmana - Staneta Maribor	11
Maribor	OŠ "Borcev za severno mejo" Maribor	15
Maribor	OŠ Tabor II Maribor	7
Maribor	OŠ Tabor I Maribor	6
Metlika	OŠ Podzemelj	14
Metlika	OŠ Metlika	39
Murska Sobota	- Dokležovje pri OŠ Bakovci	5
Murska Sobota	OŠ Bakovci	1
Murska Sobota	OŠ I Murska Sobota	33
Murska Sobota	OŠ III Murska Sobota	41
Murska Sobota	OŠ II Murska Sobota	34
Novo mesto	OŠ Otočec	3
Novo mesto	OŠ Stopiče	3
Novo mesto	OŠ Šmihel Novo mesto	29
Novo mesto	- Birčna vas pri OŠ Šmihel Novo mesto	2
Novo mesto	OŠ Grm Novo mesto	9
Novo mesto	OŠ Bršljin Novo mesto	83
Pivka	OŠ Košana	4
Puonci	OŠ Puonci	28
Puonci	- Bodonci pri OŠ Puonci	11
Puonci	- Mačkovci pri OŠ Puonci	5
Ribnica	OŠ dr. Franceta Prešerna Ribnica	21
Rogašovci	OŠ Sveti Jurij Rogošovci	32
Rogašovci	- Pertoča pri OŠ Sv. Jurij Rogošovci	5
Rogašovci	- Serdica pri OŠ Sv. Jurij Rogošovci	14
Ruše	OŠ Janka Glazerja Ruše	4
Semič	OŠ Belokranjskega odreda Semič	35
Šalovci	OŠ Šalovci	1
Šentjernej	OŠ Šentjernej	24
Škocjan	OŠ Frana Metelka Škocjan	34
Tišina	OŠ Tišina	27
Tolmin	- Podmelec pri OŠ Dušana Muniha Most na Soči	2

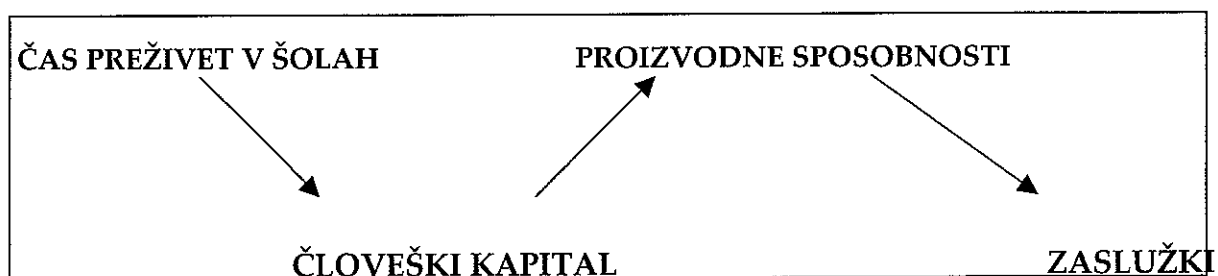
Trbovlje	OŠ Tončke Čeč Trbovlje	1
Trbovlje	OŠ Tončke Čeč Trbovlje - OŠPP	1
Trebnje	OŠ Trebnje	22
Trebnje	OŠ Veliki Gaber	5
Turnišče	OŠ Turnišče	4
Velenje	OŠ Livada Velenje	2
Vrhnika	- Bevke pri OŠ Log - Dragomer	1
		0
Celje	OŠ Glazija Celje	3
Črnomelj	OŠ Milke Šobar - Nataše Črnomelj	19
Hrastnik	OŠ Vitka Pavliča Hrastnik	1
Jesenice	OŠ Poldeta Stražišarja Jesenice	4
Kočevje	OŠ Ljuba Šercerja Kočevje	17
Lendava	Dvojezična OŠ Lendava II	19
Ljubljana	Zavod za usposabljanje Janeza Levca Ljubljana	10
Maribor	OŠ Gustava Šiliha Maribor	21
Murska Sobota	OŠ IV. Murska Sobota	25
Novo mesto	OŠ Dragotina Ketteja Novo mesto	5
Radovljica	OŠ Antona Janše Radovljica	2
SKUPAJ		1349

Vir: Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport, 2003.

6.2. ANALITIČNA IZHODIŠČA ZA ANALIZO TRENUTNEGA STANJA

Pri pripravi načrta za analizo trenutnega stanja oziroma vrednotenja vpeljanega mehanizma romski pomočnik/romska pomočnica v slovenske osnovne šole izhajamo iz *teorije človeškega kapitala*, ki pojasnjuje vzročnost med izobrazbo slehernega posameznika v družbi in blagostanjem družbe. Teoretik s področja človeškega kapitala Schultz (1960, v Bevc, 1991), dojema vlaganja v kakovost izobraževanja in usposabljanja prebivalstva kot tisti parameter, ki določa nadaljnjo uspešnost te družbe oziroma njene blaginje. V kolikor njegova teoretična izhodišča poenostavimo, gre preprosto za to, da je posameznik z višjo izobrazbo (z več človeškega kapitala) produktivnejši in prejme višji zaslužek od tistega z manj izobrazbe (shema 1).

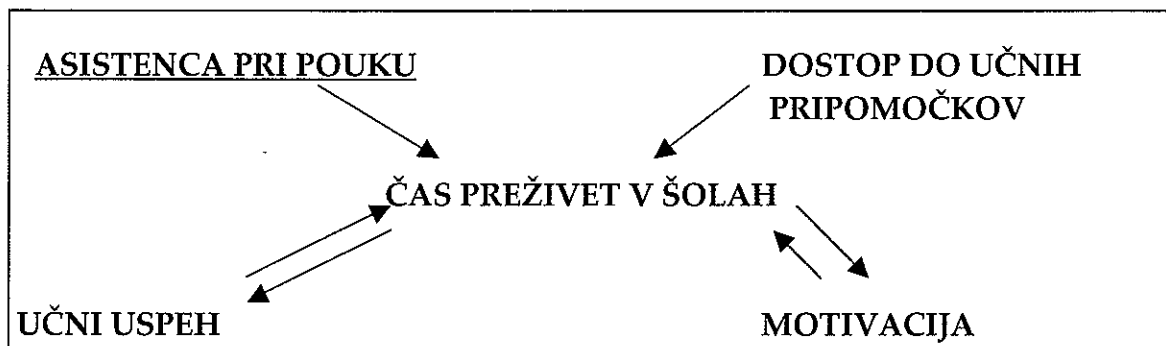
Shema 1: Model človeškega kapitala po Schultzu

Vir:Bevc, 1991.

Ker je odvisnost stopnje človeškega kapitala neposredno povezana z časom preživetim v šolah, nam le-ta služi za izhodišče našega analitičnega načrta. Ob tem pa čas preživet v šolah povezujemo tudi z drugimi faktorji.

Shema 2: Faktorji, ki vplivajo na čas preživet v šolah

Za namen raziskave se osredotočimo na faktor *asistenca pri pouku*, ki vpliva na čas preživet v šolah. Asistenco pri pouku nudijo pedagoški delavci, pri Romih dodatno tudi romski pomočniki/pomočnice.

6.3. ROMSKI POMOČNIKI IN POMOČNICE V SLOVENIJI

Usmeritve nacionalne javne politike izobraževanja Romov v osnovnošolskem sistemu so predvidele tudi implementacijo mehanizma romski pomočnik/pomočnica, ki v šoli opravlja svoje delo na nivoju oddelka, šole ter romske skupnosti. Glede na mednarodne raziskave in ocene se predvideva, da neznanje slovenskega jezika ter neuspešno integracijo otrok lahko odpravljamo oziroma ublažimo tudi z uvedbo romskega pomočnika, ki bo otrokom lahko pomagal pri vključevanju v institucijo. Na ravni oddelka dela romski pomočnik skupaj v timu z vzgojiteljico, pomočnico vzgojiteljice ali učiteljico in učiteljico v podaljšanem bivanju. V timu sodeluje pri načrtovanju dela in pri analizi opravljenega dela. Na osnovi dogovorov v timu se vključuje v vse dejavnosti, ki potekajo v oddelku. Pomaga otrokom pri premagovanju jezikovnih barrier, prevaja otrokom, vzgojiteljici oziroma učiteljici, pa tudi staršem. Po navodilih vzgojiteljice oziroma učiteljice pomaga otrokom v procesu učenja. S pomočjo vzgojiteljice oziroma učiteljice skrbi, da so v oddelku prisotni elementi romske kulture, ter spodbuja dvojezično kulturo v oddelku. Zagotavlja, da vzgojiteljica oziroma učiteljica dobi informacije, ki jim jih romski starši želijo sporočiti.

Na ravni šole se vključuje v vsa strokovna in druga srečanja, kamor se vključuje vzgojiteljica oziroma učiteljica oddelka in kjer obravnavajo dogajanja v njegovem oddelku, npr. roditeljski sestanki, timski sestanki, konference in podobno. Predstavlja vez med romsko skupnostjo in starši ter vrtcem in šolo. Posreduje informacije vzgojiteljici, učiteljici oziroma vodstvu šole, ki so z vidika medsebojnega sodelovanja in organizacije dela v šoli potrebne (npr. kako poteka prevoz otrok v šolo, kako se otroci zjutraj zbirajo, ali obstajajo zdravstveni problemi v skupnosti ipd.). Vključuje se v vsa izobraževanja, ki zadevajo delo v oddelku. Na ravni romske skupnosti se vključuje v dejavnosti v romski skupnosti, ki so namenjene izboljšanju odnosov med romsko skupnostjo in šolo. Organizira dejavnosti v romski skupnosti, s katerimi bo povišal obisk vrtca oziroma šole. Starše obvešča o vsakodnevnih dogajanjih v vrtcu in šoli, prebira pisne informacije iz vrtca in šole, deli informacije med starše, redno posreduje, če otroci ne prihajajo v vrtec in šolo. Zbira mnenja in predloge staršev. Pomaga staršem pri komuniciranju z vzgojiteljico oziroma učiteljico ter vodstvom vrtca ali šole. Tesno sodeluje s predstavniki romskih in drugih organizacij, ki so s svojimi programi aktivne v skupnosti.

Romski pomočnik povezuje aktivnosti v šoli z življenjem v romski skupnosti. Poskrbeti mora za vsakodnevno prisotnost romske kulture in jezika na nivoju šole (ne le ob proslavah), pri tem mu morajo pomagati vsi učitelji na šoli. Analizira potrebe romske skupnosti glede izobraževanja otrok in mladine in svoja opažanja posreduje šoli, ki na tej osnovi skupaj z njim podrobneje prouči problematiko in pripravi konkretne ukrepe. Romski pomočnik pomaga vzpostavljati odnose z romskimi starši, pomaga staršem pri komunikaciji z učitelji in vodstvom šole pa tudi z drugimi starši. Po potrebi prenaša nujne informacije med starši in šolo. Skrbi, da starši prejmejo pisne informacije s strani šole in jim jih po potrebi prevaja. Romski pomočnik pomaga posameznim otrokom in mladostnikom, ko imajo v šoli ali doma težave. Otroka napoti k osebi na šoli, ki mu lahko strokovno pomaga. Romski pomočnik tesno sodeluje z romskimi in neromskimi organizacijami in posamezniki, ki izvajajo različne programe v romski skupnosti. Skrbi za njihovo povezovanje in za vključevanje otrok in mladostnikov vanje. S pomočjo strokovnih delavcev na šoli zbira informacije o možnosti izobraževanja in zaposlovanja v okolju in jih posreduje romski skupnosti. (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 2004)

Za analizo implementiranega mehanizma romski pomočnik/pomočnica smo v raziskavi predvideli izvedbo metode strukturiranega družboslovnega vprašalnika (glej poglavje 1. metodološki in hipotetični okvir raziskave) med romskimi pomočniki/pomočnicami v Sloveniji. Pri načrtovanju vzorčenja enot celotne populacije romskih pomočnikov in pomočnic v Sloveniji smo zaradi relativno majhnega vzorca opazovane populacije v raziskavo vključili vse enote populacije (*n=vsii romski pomočniki in pomočnice v Sloveniji*). Težavno pa je identificiranje vseh enot, saj v Sloveniji trenutno ne obstaja enotni register romskih pomočnikov/pomočnic. Slednje je po vsej verjetnosti posledica tega, da se enotni poklicni standard še ne izvaja, kot tudi tega, da so ti pedagoški delavci financirani iz lokalnih občinskih proračunov.

Glede na do sedaj zbrane podatke, ki sta nam jih posredovala Zavod Republike Slovenije za šolstvo Murska Sobota ter Pomurski zavod za izobraževanje in raziskave Murska Sobota lahko identificiramo 14 romskih pomočnikov in pomočnic iz severo-vzhodne regije. Glede na razpršenost ostalih romskih skupnosti ter manjšega povprečnega števila romskih učencev v osnovnih šolah pa bomo ostale podatke poskušali zbrati pri posameznih šolah, ki imajo zgoščeno število romskih učencev.

Tabela 17: Seznam romskih pomočnikov/pomočnic v Pomurju

zap. št.	ZAVOD	NASLOV	IME, PRIIMEK ROMSKEGA POMOČNIKA
1.	OŠ I MURSKA SOBOTA	Ul. Štefana Kovača 32, MURSKA SOBOTA	BOŠTJAN BARANJA
2	OŠ II MURSKA SOBOTA	Cankarjeva ulica 91, MURSKA SOBOTA	MARTINA HORVAT
3.	OŠ III MURSKA SOBOTA	Trstenjakova ulica 73, MURSKA SOBOTA	MATEJA BAJIČ, NATAŠA HORVAT
4.	OŠ TIŠINA	Tišina 4/b, TIŠINA	ALEKSANDRA KOVAČ- šola, ANETA ULAGA-enota vrtca
5.	OŠ CANKOVA	Cankova 27, CANKOVA	JANKO FORJAN

6.	OŠ KUZMA	Kuzma 20, KUZMA	DUBRAVKA RADONJIČ
7.	OŠ PUCONCI	Puconci 178, PUCONCI	LENKO BARANJA, ŽARKO BARANJA
8.	OŠ SVETI JURIJ	Sveti Jurij 13, ROGAŠOVCI	SAŠO PEROVIČ
9.	DVOJEZIČNA OSNOVNA ŠOLA 1 LENDAVA	Kranjčeva ulica 44, LENDAVA	SILVIJA HORVAT
10.	VRTEC MURSKA SOBOTA	Talanyijeva 6, MURSKA SOBOTA	PETRA HORVAT
11.	OŠ IV MURSKA SOBOTA		KRISTJAN CENER

Vir: Zavod Republike Slovenije za šolstvo Murska Sobota in Pomurski zavod za izobraževanje in raziskave Murska Sobota.

Eden izmed ciljev raziskave je evaluacija delovanja romskih pomočnikov/pomočnic v slovenskem osnovnošolskem sistemu. Z opazovano populacijo bomo tako izvedli strukturiran družboslovni vprašalnik, ki nam bo služil tudi, kot analitično orodje s katerim bomo zajeli tudi mnenja drugih neposredno vpletenih akterjev; to so pedagoški delavci, ki skupaj z romskim pomočnikom/pomočnico učijo v razredu in vodstveni delavci – ravnatelji. Izhodiščni vprašalnik za romske pomočnike (glej prilogo) bomo za obravnavo drugih akterjev prilagodili v tej smeri, da bomo lahko opazovali zaznavanje istega problema s stališča vseh treh akterjev. Tak odziv nameravamo doseči z enakimi, diametralno nasprotnimi ali dopolnjujočimi se vprašanji. Vprašalnik za romske pomočnike/pomočnice so sestavljeni iz šestih vsebinskih sklopov.

V prvem sklopu pridobivamo splošne demografske podatke, pri čemer nas še posebej zanima starost anketirancev, saj predvidevamo, da je opazovana populacija relativno mlada. V drugem sklopu ugotavljamo odnos do trenutno veljavnega kurikula, še posebej do tistega dela kurikula, ki se pri romskih učencih kaže za bolj problematičnega. Cilj tega sklopa je pridobiti (*bottom-up*) podatke »od spodaj navzgor«, ki bi lahko imeli v praksi močne učinke. Nadalje nas bo zanimal odnos do delovnega mesta/kariere romskega pomočnika, saj lahko tako zabeležimo karierno mobilnost tega profila, kot tudi seznanjenost s spremembami, ki jih prinaša poklicna kvalifikacija za romskega pomočnika/pomočnico. Dojemanje lastnega poklica nakazuje tudi na ugled poklica med lokalnim prebivalstvom in na razmere v delovnem okolju ter morebitno pomanjkanje resursov, ki so v Katalogu standardov znanj za poklicno kvalifikacijo zajeti, kot predpogoj za delovanje tega profila. V tem segmentu se analiza tesno navezuje na trenutno oblikovanje enotnega poklicnega profila in pripravlja bazo za nadaljnje vrednotenje trenutno zaposlenih na tem delovnem mestu ter njihovo pripravljenost pri ohranjanju poklicnega profila. V četrtem sklopu želimo ugotoviti kakšno je stanje sodelovanja z ostalimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi (so)delavci, kar se vsebinsko navezuje na predhodni sklop, vendar je od njega ločen, da anketiranci ne bi neposredno povezovali formalnega in neformalnega delovnega okolja.

Zadnja dva sklopa (ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa z romskimi učenci in ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa s starši romskih učencev) sta vsebinsko povezana z že opravljenimi mednarodnimi raziskavami in priporočili. Cilj zadnjih dveh sklopov je ugotavljanje kako romski pomočniki/pomočnice zaznavajo odnose s populacijo romskih

učencev in njihovih staršev. Poseben poudarek je na zaznavanju neformalnih odnosov in medsebojnega razumevanja. Vsa vprašanja pa se tematsko navezujejo temeljni cilj raziskave.

Katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik / romska pomočnica

Na Centru za poklicno izobraževanje (CPI) je pod koordinacijo Barbare Velkov in Bojane Sever delovna skupina⁴⁵ zadolžena za oblikovanje Kataloga standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik / romska pomočnica (Katalog) Katalog pripravila in dala v objavo Uradnemu listu RS. Katalog je v procesu objave v Uradnem listu RS.

V Katalogu so navedena potrebna strokovna znanja in spretnosti ter posebni pogoji, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki želi pridobiti poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/romska pomočnica. Poleg tega so navedeni tudi posebni pogoji, ki jih mora izpolnjevati oseba, ki želi pridobiti poklicno kvalifikacijo, to je najmanj dokončana osnovna šola in 6 mesečne izkušnje pri delu s pripadniki romske skupnosti in ustno in pisno obvladovanje slovenskega in ustno obvladovanje romskega jezika/dialekta. Njihovo znanje in spretnosti se preverjajo teoretično in praktično z zagovorom pri čemer se teoretično preverjanje se izvaja v slovenskem, praktično pa v romskem po potrebi pa tudi slovenskem jeziku. Pri preverjanju bo potrebno upoštevati funkcionalno pismenost kandidata, verbalna komunikacija v slovenskem in romskem jeziku/dialektu z odraslimi in otroki in neverbalna komunikacija, poznavanje položaja in potreb pripadnikov romske skupnosti, zavzemanje in spodbujanje vrednot sožitja in multikulturalnosti. V Katalogu so kot ključna dela navedena: sodelovanje pri delu z otroki v vrtcu, sodelovanje pri delu z otroki v osnovni šoli, sodelovanje z romskimi starši in skrbniki otrok, pri čemer mora romski pomočnik uporabiti naslednja znanja in spretnosti.

(sodelovanje pri delu z otroki v vrtcu)

- ugotavlja potrebe otrok v zvezi z njihovim vključevanjem v okolje in jim pri tem pomaga
- pomaga otrokom pri učenju in preseganju jezikovnih ovir
- pomaga strokovnim delavcem pri iskanju didaktičnih gradiv v romskem jeziku/dialektu
- sodeluje s strokovnimi delavci vrtca pri razreševanju vzgojnih problemov romskih otrok v vrtcu
- sodeluje pri navajanju otrok na skrb za samega sebe
- sodeluje in spodbuja otroke za aktivno vključevanje v delavnice, sodelovanju na prireditvah, igrah in drugih dejavnostih vrtca
- sodeluje pri izdelavi vabil za roditeljske sestanke
- spodbuja in skrbi za dvojezično označevanje gradiv, sredstev, opreme in prostora
- vnaša elemente romske kulture in romske kulturne ustvarjalnosti v proces dela v oddelku

⁴⁵ Delovno skupino so sestavljali: Meta Gašperšič (Razvojno-izobraževalni center NM), Jasna Ignjatič (OŠ Bršljin), Irena Fišter (OŠ Bršljin), dr. Natalija Komljanec (Zavod RS za šolstvo), mag. Marta Novak (Zavod RS za šolstvo, OE NM), Alenka Pavlovec (MŠŠ), dr. Vera Klopčič (Inštitut za narodnostna vprašanja), Mitja Bulič, dr. Tatjana Vonta (Pedagoški Inštitut), dr. Suzana Čurin (Ministrstvo za kulturo), mag. Irena Hlača (OŠ Šmihel), Nada Krašovec-Klančar (CSD Metlika), Alan Jurakovič (Pomurski zavod za izobraževanje in raziskave Murska Sobota), Goran Serec (RRA Mura), Petar Brezić (SPTŠ Murska Sobota), Ludvik Sukič (SPTŠ Murska Sobota), Jožef Škalič (OŠ Kuzma), Drago Šiftar (Mestna občina Murka Sobota), mag. Nada Žagar (ZIK Črnomelj), Anton Hudorovac (R.S. Črnomelj), Danica Ošljaj (MDDSZ), Maja Vižin (Urad vlade RS za narodnosti), Tjaša Plohl (Urad vlade RS za narodnosti).

- spremlja otroke na sprehodih, odhodih na avtobus in raznih dejavnostih vrtca
- komunicira v slovenskem in romskem jeziku/dialektu
- obvlada različne oblike komuniciranja in jih ustrezno uporablja
- pozna osnove osebne higijene in nege ter deluje urejeno
- pozna vzgojna sredstva
- pozna osnovna didaktična in druga učna gradiva in pripomočke
- pozna načine ureditve prostora za različne učne dejavnosti
- pozna elemente romske kulture
- pri delu zna upoštevati interese in potrebe otrok
- neposredno sodeluje pri pouku otrok v dogovoru s strokovnimi delavci šole

(sodelovanje pri delu z otroki v osnovni šoli)

- pomaga učencem pri odpravljanju jezikovnih težav
- pomaga učencem pri domačih nalogah v podaljšanem bivanju in drugih oblikah bivanja v šoli ugotavlja potrebe otrok v zvezi z njihovim vključevanjem v okolje in jim pri tem pomaga
- skrbi za vključevanje in aktivno sodelovanje romskih učencev pri pouku
- spodbuja dvojezično kulturo v oddelku
- sodeluje pri izdelavi vabil za roditeljske sestanke v romskem jeziku/dialektu
- vnaša elemente romske kulture in romske kulturne ustvarjalnosti v proces dela oddelka
- skrbi in spodbuja dvojezično označevanje gradiv, sredstev, opreme in prostora
- sodeluje in spodbuja otroke za aktivno vključevanje v delavnice, sodelovanju na prireditvah, igrah in drugih dejavnostih vrtca
- sodeluje pri pripravi in organiziranju počitniških dejavnosti v okviru šole
- pripravi in ponudi prostočasne aktivnosti v romskem naselju
- razvija učne delovne navade in utrjuje osvojeno znanje otrok
- navaja na smotrno uporabo materialov in čuvanje lastnine (npr. razvija skrb in odgovornost do šolskih potrebščin in pripomočkov za delo)
- komunicira v slovenskem in romskem jeziku/dialektu
- obvlada različne oblike komuniciranja in jih ustrezno uporablja
- pozna osnove izobraževalnega sistema
- pozna vzgojna sredstva
- pozna osnovna didaktična in druga učna gradiva in pripomočke
- pozna načine ureditve prostora za različne učne dejavnosti
- pozna različne oblike dejavnosti, ki se izvajajo v okviru šole
- obvlada različne načine pomoči otrokom z jezikovnimi težavami
- pozna značilnosti romskih otrok, ki izhajajo iz tradicionalne kulture in načina življenja
- pozna osnove osebne higijene in nege ter deluje urejeno

(sodelovanje z romskimi starši in skrbniki otrok)

- pomaga staršem oz. skrbnikom pri komunikaciji s strokovnimi delavci šole ali vrtca
- komunicira s starši oz. skrbniki v slovenskem in romskem jeziku/dialektu
- spodbuja romske starše oz. skrbnike za čim večje sodelovanje s šolo/vrtcem
- motivira otroke in starše oz. skrbnike za reden obisk otrok vrtca/šole in predstavlja pomen vzgoje in izobraževanja za nadaljnje življenje in pridobitev poklica
- motivira starše oz. skrbnike, da se redno udeležujejo roditeljskih sestankov in drugih aktivnosti vrtca

- sodeluje pri pripravi srečanj in vključevanju staršev oz. skrbnikov v organizacijo prostočasnih in počitniških dejavnosti šole/vrtca
- seznanja starše oz. skrbnike s šolskim oz. dnevnim redom šole/vrtca na njim ustrezen način
- seznanja starše o dogajanjih v šoli in jim posreduje informacije, potrebne z vidika medsebojnega sodelovanja
- zbira mnenja in predloge staršev oz. skrbnikov in jih posreduje strokovnim delavcem šole/vrtca
- zagotavlja, da strokovni delavci šole/vrtca dobijo vse potrebne informacije, ki jih romski starši oz. skrbniki želijo sporočiti in obratno
- sodeluje pri dejavnostih s področja vzgoje in izobraževanja, ki se izvajajo v romskih naseljih
- poudarja pomen zdravega načina življenja
- poudarja pomen domačega učenja za napredek otrok pri šolskem delu
- po potrebi nudi pomoč staršem oz. skrbnikom in otrokom pri vključevanju v aktivnosti CSD, lokalnih skupnosti in drugih organizacij
- obvlada pisno in ustno komunikacijo v slovenskem in romskem jeziku/dialektu
- pozna načine sodelovanja s starši
- pozna načine motiviranja za učenje
- pozna pomen vseživljenjskega učenja
- pozna pomen prostočasnih aktivnosti
- pozna in razume načela zdravega življenja

Ker tuje raziskave opozarjajo na nekatere negativne posledice uvajanja dvojezičnosti za manjšine, ki so še posebej socialno ogrožene, menimo, da je potrebna posebna instrukcija pri vsebinah spodbujanje dvojezične kulture v oddelku in dvojezično označevanje gradiv, sredstev, opreme in prostora. Takšna dejavnost ščiti romski jezik in s tem romsko kulturo, vendar pretirano poudarjanje tega in podajanje vsebin izključno v romskem jeziku vodi prej v segregacijo, kot integracijo romske manjšine. Romski jezik oziroma njegova aktivna raba mora biti poudarjen, kot drugi jezik pri tem pa naj gre posebna pozornost dodatnem pouku slovenskega jezika, kjer je to potrebno.

7.

NASLAVLJANJE ROMSKE PROBLEMATIKE V TUJIH ŠOLSКИH SISTEMIH

Čeprav je v skladu z mednarodnim pravom enak dostop do izobraževanja zagotovljen vsem, se v praksi to načelo pogosto krši, kar še posebej občutijo manjšine in marginalizirane skupine, katerim je ta dostop zaradi določenih faktorjev (ekonomski, pomanjkanje kadrov,...) težje zagotavljati. Predvsem je pravica do izobraževanja v materinem jeziku kratena romski manjšini v Evropi in po svetu. Tudi v državah, kjer so Romi priznani kot nacionalna manjšina (v Srbiji, na Slovaškem), jim je pravica do šolanja v materinem jeziku omogočena le izjemoma.

Izobraževanje je nujno za integracijo Romov v širšo družbeno skupnost. Šolanje omogoči romskim otrokom, da se naučijo uradnega jezika države, v kateri živijo in se srečajo z večinsko kulturo. Poleg tega izobrazba Romom zagotavlja boljši položaj na trgu delovne sile in posledično ugodnejši družbeni status. Obenem šolanje skupaj z romskimi otroki predstavlja dodatno izkušnjo tudi za neromske otroke. Posamezniki, ki nimajo neposrednega stika z romskim prebivalstvom, pogosto podležejo različnim predsodkom predvsem zaradi pomanjkanja relevantnih informacij. Zato vključevanje romskih otrok v nacionalni program šolanja pripomore tudi k boljšemu informiranju neromov o Romih in njihovi kulturi ter ustvarja pogoje za razvoj multikulturnega okolja. Slednje je mogoče doseči le, če so odpravljene temeljne ovire (predvsem segregacija romskih otrok), ki onemogočajo enak dostop do izobraževanja.

Pri analizi dobrih praks bomo najprej opredelili ključne ovire, s katerimi se v izobraževalnem procesu srečujejo Romi v izbranih evropskih državah ter priporočila za njihovo odpravo. Nato bomo dobre prakse in programe, ki so se v praksi izkazali za uspešne pri zagotavljanju boljših pogojev za izobraževanje Romov v Evropi razčlenili in kvalitativno obdelali ter jih kategorizirali. Najprej bomo navedli in opisali nekaj najbolj razširjenih modelov dobrih praks, ki se bolj ali manj uspešno izvajajo v večih državah, nato pa se bomo osredotočili na nekatere specifične dobre prakse v izbranih državah. Podatki so večinoma omejeni na države vzhodne in srednje Evrope, saj je na tem območju delež romske populacije najvišji.

7.1. PROBLEMATIKA IZOBRAŽEVANJA ROMOV

Rasna diskriminacija je v Evropi prepovedana s številnimi mednarodnimi pogodbami in ustavnimi določili, ki priznavajo enake pravice za vse, tudi na področju izobraževanja. Med ključne dokumente, ki prepovedujejo rasno diskriminacijo in segregacijo, spadajo Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, *Protokol št.12* k Evropski konvenciji o človekovih pravicah. Posebna prepoved rasne diskriminacije v izobraževanju je zagotovljena tudi s Konvencijo proti diskriminaciji v izobraževanju, sprejeto s strani UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) leta 1960. Prav tako so z mednarodnim pravom in številnimi dokumenti različnih organizacij, kot na primer Organizacije Združenih narodov (v nadaljevanju OZN), Evropske Unije (v nadaljevanju EU), Sveta Evrope (v nadaljevanju SE), Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (v

nadaljevanju OVSE), ščitene tudi pravice manjšin,⁴⁶ predvsem pravice do lastne identitete, kulture in jezika (Klopčič, 2004: 8; Project on ethnic relations, 1999).

Kljub temu pa v številnih državah prihaja do kršenja omenjenih pravic, še posebej v primeru romske populacije.⁴⁷ Vzrok za takšno stanje lahko iščemo tudi v tem, da v vseh državah Romi niso priznani kot etnična manjšina, zato zanje ne veljajo posebne pravice, ki jih države sicer priznavajo manjšinam (tak primer je tudi Slovenija). Vzporedno pa se pogosto poudarja tudi (ne)angažiranost samih romskih skupnosti. Predvsem romski voditelji (predstavniki) naj bi spodbujali Rome k izrabi vseh danih možnosti za izboljšanje svojega položaja, še posebej preko izobraževanja in usposabljanja. Soodvisnost politično aktivne in participativne romske skupnosti in uspešnost nekaterih šolskih reform in strategij, ki smo jo že poudarjali v naši raziskavi je torej eminentna. Ob tem velja omeniti, da večina držav vzhodne in srednje Evrope podatkov o diskriminaciji in segregaciji Romov v izobraževanju ne zbira sistematično, zato so uradni podatki pogosto nepopolni, na kar opozarjajo tudi nekatere organizacije.⁴⁸ Obstajajo zanesljivi podatki iz nekaterih programov, vendar v državah ne poteka centralna koordinacija vseh programov, zato je težko pridobiti realno oceno stanja na področju izobraževanja Romov. Najbolj zanesljive podatke so tako zbrale nekatere mednarodne organizacije v svojih poročilih.⁴⁹

7.2. OVIRE PRI IZOBRAŽEVANJU

Različne ovire romski populaciji onemogočajo enak dostop do izobraževanja, kar se kaže v razlikah med stopnjama izobrazbe med romsko in večinsko populacijo in njenemu položaju na trgu dela. Težave izvirajo deloma iz same kulture romske populacije, deloma iz neprilagojenih izobraževalnih politik in pristopov, deloma pa so rezultat prevladujočih stereotipov in predsodkov. Ključne ovire pri uspešnem vključevanju Romov v nacionalni izobraževalni sistem so po mnenju Kirilove in Repaireve (2003):

- revščina ;
- izolacija romskih skupnosti;
- podzastopnost Romov v izobraževalnih institucijah;
- kulturne in jezikovne ovire;
- pomanjkanje spodbude s strani staršev;
- standard izobraževanja;
- učni pripomočki;
- posebne šole za romske otroke;
- segregacija romskih otrok v šolskem sistemu.

Revščina predstavlja glavno oviro za dostop do izobraževanja. Romske družine si pogosto ne morejo privoščiti nakupa šolskih potrebščin. Slabe življenjske razmere romskim otrokom ne omogočajo pisanja domačih nalog, pri čemer jih prav tako ne morejo pomagati pogosto

⁴⁶ Že leta 1950 je Svet Evrope sprejel Pogodbo o človekovih pravicah, ki med drugim vsebuje tudi določbe o prepovedi diskriminacije manjšin. Leta 1992 je Generalna skupščina OZN sprejela deklaracijo za pravice ljudi, ki pripadajo nacionalnim, etničnim, jezikovnim in verskim manjšinam.

⁴⁷ Številne kršitve dokumentira in navaja European Roma Rights Centre v svojih posebnih in letnih poročilih (glej www.errc.org).

⁴⁸ Ena izmed njih je tudi Open Society Institute, <http://www.soros.org/>.

⁴⁹ OVSE, ERRC (European Roma Rights Centre), Zavod za odprto družbo...

nepismeni starši. Zaradi nezmožnosti plačevanja prevoza morajo romski otroci pogosto obiskovati lokalne segregirane šole, namesto da bi se vozili v bolj oddaljene običajne šole.

Starši se tako pogosto ne zavedajo pomena izobraževanja, zato posledično premalo sodelujejo pri izobraževanju svojih otrok. Zaradi finančnih razlogov svoje otroke že zelo zgodaj navajajo na delo, saj je njihova glavna skrb zadovoljiti osnovne finančne potrebe.

Veliko težavo predstavlja tudi *neznanje uradnega jezika* v državi, kjer živijo Romi (predvsem v državah vzhodne in srednje Evrope). Tako romski otroci ob vstopu v šolo le slabo obvladajo uradni jezik (deloma je to tudi posledica nizke stopnje vključenosti romskih otrok v sistem predšolske vzgoje), kar jim onemogoča napredovanje pri pouku. Zaradi jezikovnih težav so romski otroci že na začetku svoje izobraževalne poti v slabšem položaju in bodo zato bolj verjetno prej zapustili šolanje kot otroci večinske populacije.

Velik problem predstavlja tudi *pomanjkanje učnih pripomočkov*, predvsem učbenikov, v romskem jeziku. Učbeniki v romskem jeziku so tudi eden od načinov ohranjanja romske kulturne dediščine. S tem je romskim otrokom onemogočeno učenje v materinem jeziku.

Dostop romskih otrok do izobrazbe je neposredno odvisen od *standarda izobraževanja*, ki jim je ponujen. Pogosto se namreč dogaja, da so zahtevani standardi pri izobraževanju romskih otrok nižji kot pri ostalih otrocih. K nižanju izobraževalnih standardov v veliki meri pripomorejo pomanjkanje motivacije pri učiteljih za delo z romskimi otroki, pomanjkanje strokovnega usposabljanja za učitelje in njihovi predsodki do romskih otrok.

Še bolj izrazit je *problem segregacije*, ki nastaja tako v standardnih kot posebnih šolah. Tako je v t.i. posebnih šolah, ki so namenjene otrokom z motnjami v razvoju, nadpovprečen delež romskih otrok (točne deleže smo navedli v poglavju *Podatki o segregaciji Romov v izobraževanju v Evropi*). Gre za šole, v katerih so izobraževalni standardi prilagojeni zmanjšani sposobnosti otrok. Na Slovaškem je med učenci v posebnih šolah 15% romskih otrok, na Češkem in Madžarskem pa ta delež znaša več kot 50% (European Roma Rights Center, 2003).

Ponekod so posebne šole nastale posebej za romske otroke. Tako na primer na Češkem in Slovaškem, kjer je odstotek romskih otrok, ki obiskujejo posebne šole najvišji, teritorialna razporeditev posebnih šol sovpada z velikostjo romske skupnosti v posamezni administrativni enoti. Na območjih z velikim deležem romske populacije so nastale t. i. romske geto šole. Nekatere izmed njih so nastale zaradi demografskih sprememb, predvsem odseljavanja neromskega prebivalstva iz zaostalih območij in posledičnega izpisa neromskih otrok iz šol na teh območjih.

Segregacija romskih otrok obstaja tudi v običajnih šolah. Nastajajo posebni razredi samo za romske otroke, ki so tako ločeni od ostalih otrok. Vzroki za takšno segregacijo so različni. Lahko gre za posledico pritiska neromskih staršev, ki ne želijo, da bi njihovi otroci obiskovali pouk skupaj z romskimi otroki. Pogoste so tudi izrabe manjšinske politike izobraževanja, ki omogoča pripadnikom manjšin možnost dodatnega učenja o lastni kulturi, zgodovini ter jeziku. Tako nastajajo ločeni romski razredi, ki so odraz rasne diskriminacije in ne manjšinskega izobraževanja (primer Madžarske).

Večina šol, ki jih večinsko obiskujejo romski otroci, se sooča s težko finančno situacijo. Pogosto so oddaljene od mest, so prezasedene, v njih so zaposleni neustrezno usposobljeni učitelji, primanjkuje jim potrebnih učnih potrebščin in pripomočkov, posledično pa je kakovost poučevanja nizka, prav tako zahtevani standardi. Po drugi strani pa posebne šole nudijo tudi ugodnosti kot so brezplačni učbeniki in prehrana, kar je za nekatere romske otroke in njihove starše ključnega pomena, saj si sicer zaradi pomanjkanja finančnih sredstev šolanja sploh ne bi mogli privoščiti.

7.3. PRIPOROČILA ZA ODPRAVO OVIR IZOBRAŽEVANJA ROMOV

Priporočila za izboljšanje na področju izobraževanja Romov so razvile predvsem različne mednarodne organizacije, ki se sistematično ukvarjajo z zbiranjem podatkov o Romih v različnih izobraževalnih sistemih.⁵⁰ Glavni cilj večine programov za izboljšanje izobraževanja Romov je zagotoviti enake možnosti izobraževanja. Glede na deprivilegiran položaj romskih otrok bi nacionalne vlade morale sprejeti posebne ukrepe pozitivne diskriminacije, ki bi mladim Romom omogočile izrabo možnosti izobraževanja. Posebna pomoč in ustrezne informacije bi morale biti ponujene tudi romskim staršem, ki bi lahko na podlagi celostnih informacij izbrali šolo za svoje otroke.

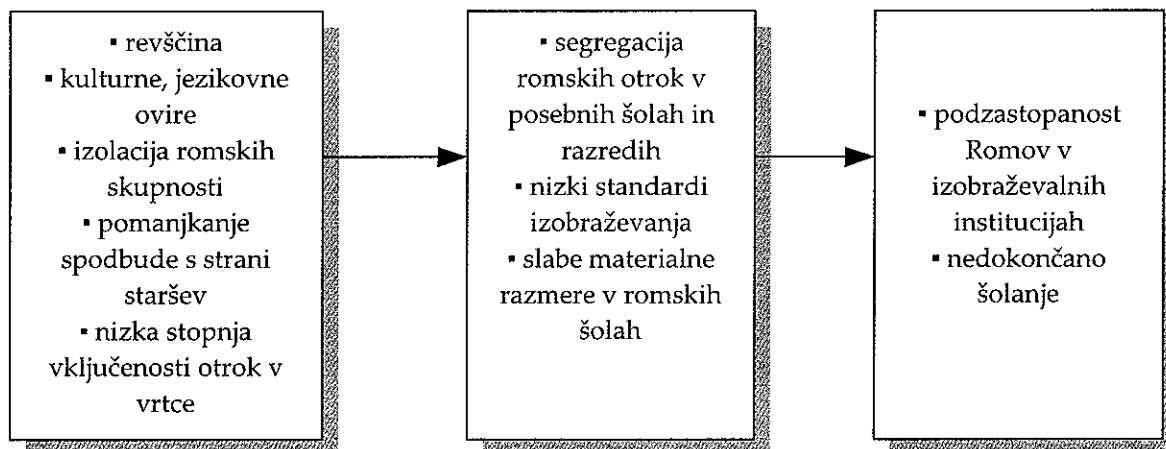
Ključnega pomena je čimprejšnja vključitev romskih otrok v sistem izobraževanja, zato bi morali biti vrtci dostopni vsem romskim otrokom. Na ta način bi se otroci lažje pripravili na vstop v osnovno šolo, prej bi prišli v stik z uradnim matične države, prav tako pa bi bil njihov zaostanek za drugimi otroki ob vstopu v šolo bistveno manjši. V šolah je potrebno romskim otrokom nuditi dodatno učno pomoč, če jo potrebujejo (npr. zaradi neznanja jezika), za kar pa so potrebni ustrezno izobraženi učitelji, dobrodošla pa je tudi pomoč posebnih romskih pomočnikov. Hkrati pa je potrebno Romom zagotoviti možnost učenja romskega jezika, ki je za mnoge med njimi materin jezik, ter učenja o njihovi kulturi in zgodovini. Ker standardni učni načrti vsebujejo le malo ali nič romskih vsebin, se romski otroci v šolah počutijo izključeno. Prav zato si mnoge nevladne organizacije in romska društva prizadevajo ob finančni pomoči EU in SE izdati knjige in učbenike z romsko vsebino.

Posebna priporočila so namenjena odpravi segregacije v šolah. Odpraviti bi bilo potrebno ločene romske razrede in romske geto šole ter jih nadomestiti z integriranimi, ki bodo tudi finančno dostopne romskim otrokom. Ob tem imajo še posebej pomembno vlogo romski pomočniki in svetovalci, ki bi morali v vsaki šoli pomagati romskim otrokom premostiti jezikovne in druge socialne težave. Izobraževanje Romov za poklic romskega pomočnika bi moral biti podprt tudi s štipendijskimi skladi, saj si mnogi mladi Romi sami sicer takšnega šolanja ne bi mogli privoščiti. Države bi morale zagotoviti tudi brezplačne učbenike in prehrano za romske otroke iz finančno šibkih družin, saj je to edini način kako jih zadržati v izobraževalnem sistemu.

⁵⁰ Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe: A survey of patterns of segregated education of Roma in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Romania, and Slovakia. (2003). European Roma Rights Center. Dostopno na <http://www.errc.org/db/00/04/m00000004.pdf> (20. julij 2007). Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area (2000). Dostopno na http://www1.osce.org/documents/hcnm/2000/03/241_en.pdf (18. julij 2007).

Omenjene cilje pa je mogoče doseči samo s partnerskim odnosom med romskimi in neromskimi nevladnimi organizacijami, izobraževalnimi institucijami ter pristojnimi oblastimi.

Shema 3: Ovine romskih otrok na izobraževalni poti

Kljub številnim problemom pa so se na področju izobraževanja Romov oblikovali tudi primeri dobrih praks, katerim se bomo posvetili v nadaljevanju. Evropske države in različne organizacije temu področju namenjajo veliko pozornosti, saj je izobraževanje videno kot ključen del socializacije in integracije Romov v širšo skupnost (glej shemo 3), hkrati pa integracija ne pomeni izgube njihove lastne identitete in kulture.

Vse države, ki jih obravnavamo v nadaljevanju (gre predvsem za države vzhodne in srednje Evrope, saj je v teh državah delež romske populacije najvišji), imajo na državni ravni sprejete različne strategije in akcijske načrte za izboljšanje položaja Romov, nekatere države pa so sprejele tudi posebne dokumente, ki se ukvarjajo z izobraževanjem Romov (npr. Romunija, Srbija). Težava je v tem, da se sprejete strategije pogosto izvajajo samo delno ali pa sploh ne (kot npr. v Romuniji, Bolgariji), problem pa je tudi njihova pomanjkljiva evaluacija.⁵¹ Vse več je tudi regionalnih projektov, v nekaterih državah pa so tudi občine sprejele posebne lokalne strategije za izboljšanje dostopa Romov do izobrazbe (Srbija). Tudi v državah, kjer so Romi priznani kot nacionalna manjšina (Srbija, Slovaška) in imajo torej nekatere ustavno zagotovljene pravice (npr. pravica do učenja materinega jezika), države ne omogočajo dejanskega izvajanja teh pravic.

Nosilci velikega števila programov in projektov so tudi nevladne organizacije in različna romska društva, tako na nacionalni kot lokalni ravni (v Bolgariji, na Poljskem). V programe izobraževanja Romov so ponekod vključene tudi univerze in druge izobraževalne institucije. Kot najbolj uspešni so se izkazali prav projekti pod okriljem nevladnih organizacij ter tisti, ki so nastali od spodaj navzgor, na podlagi iniciative lokalnega prebivalstva. Pri velikem številu programov in projektov je problem (poleg izvajanja) predstavljalo predvsem njihovo financiranje (še posebej je to očitno pri projektih in programih nevladnih organizacij). Večina

⁵¹ Podrobneje glej *Equal Access to Quality Education for Roma*, Volume 1 (2007). Open Society Institute. Dostopno na http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/equal_20070329/roma_20070329.pdf

programov je bila tako financirana iz večih virov hkrati, predvsem iz proračuna, zasebnih virov in virov iz EU. V nadaljevanju sledi najprej opis najbolj razširjenih dobrih praks, ki se izvajajo v večini obravnavanih držav, nato pa sledi opis bolj specifičnih dobrih praks po posameznih državah.

7.4 MEDNARODNI PROJEKTI

Posebno pozornost je romski problematiki posvetil tudi Open Society Institut,⁵² katerega program EU Monitorig and Advicacy Program (EUMAP) je namenjen spremljanju stanja na področju človekovih pravic in pravne države. V okviru programa poteka od leta 2005 podprogram Desetletje za vključenost Romov 2005–2015.⁵³ Gre za precedenčni mednarodni boj proti diskriminaciji Romov, katerega glavni cilj je pospešiti socialno vključenost Romov ter izboljšati njihovo ekonomsko stanje. Program poleg Zavoda za odprto družno podpirajo tudi Svetovna banka, EU ter devet držav vzhodne in srednje Evrope. Eno izmed ključnih področij programa je tudi priprava serije dokumentov o enakovrednem dostopu Romov do kvalitetne izobrazbe.⁵⁴ V začetku leta 2007 je tako izšlo prvo poročilo o izobraževanju Romov v Bolgariji, Srbiji, Romuniji in na Madžarskem, v prihodnje pa bodo izšla poročila tudi o stanju v drugih državah srednje in vzhodne Evrope. Prav tako je predvidena ustanovitev *Romskega izobraževalnega sklada*, katerega namen je zagotoviti trajnost iniciativ za izboljšanje izobraževalnega statusa in rezultatov romske populacije ter priskrbeti dodatni finančni vir za programe, namenjene spodbujanju enakega dostopa do izobrazbe. Na področju izobraževanja Romov je med številnimi organizacijami še posebej aktiven SE, pod okriljem katerega že od 80. let naprej potekajo različni projekti za izboljšanje možnosti izobraževanja za romske otroke. SE organizira različne seminarje in posvete na temo izobraževanja Romov, kjer si evropski strokovnjaki in ljudje, ki sodelujejo z Romi, izmenjujejo izkušnje in dobre prakse. Poleg tega pod vodstvom SE potekajo številna usposabljanja (o romski kulturi in zgodovini, o uporabi učnih metod...). Organizacija pripravlja tudi priročnik za romske pomočnike in svetovalce, ki bo vseboval vse potrebne praktične napotke in izobraževalne module za uspešnejše delo romskih pomočnikov.

⁵² Zavod za odprto družbo.

⁵³ Angl. Decade for Roma Inclusion 2005–2015.

⁵⁴ Angl. Equal access to quality education for Roma.

8.

PRIMERI SPLOŠNIH DOBRIH PRAKS

Kot izredno uspešen mehanizem »dobre prakse« pri naslavljanju romske problematike v šolstvu se je izkazal institut romskega pomočnika oziroma svetovalca. Naloge romskega pomočnika so določene različno glede na posamezno državo, večinoma pa gre pri njegovem delu za premostitev komunikacijske vrzeli (tako jezikovne kot kulturne) med romskimi učenci in njihovimi starši na eni ter učitelji in drugimi učenci na drugi strani. Njihova vključenost v izobraževalni proces prav tako zmanjšuje odtujenost romskih otrok in jim pomaga pri prilagajanju novemu okolju. Romski pomočnik je največkrat Rom, za opravljanje poklica pa mora opraviti usposabljanje (na Portugalskem na primer traja 2 leti). Na Madžarskem, v Romuniji in Srbiji je za opravljanje ustreznega usposabljanja predpisana predhodno zaključena srednja šola. Podoben je tudi institut romskega svetovalca, ki predstavlja povezavo med šolo in romsko skupnostjo ter pomaga pri reševanju nesoglasij, ki nastanejo med obema. Obe instituciji sta ponekod združeni v eni osebi. Na Hrvaškem pa romskim pomočnikom občasno pomagajo tudi prevajalci. Omenjeni dve instituciji poznajo na šolah v Bolgariji, Španiji, Franciji, Srbiji, Romuniji, na Finskem, Slovaškem, Madžarskem, Hrvaškem in tudi v Sloveniji (Kirilova in Repaire, 2003; Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area, 2000).

Eden od načinov preprečevanja izključenosti Romov je vpeljava multikulturnega učnega načrta, saj izključenost romskih otrok ni samo posledica rasne diskriminacije, ampak tudi odsotnosti njihovega jezika in kulture iz procesa izobraževanja. Romske vsebine so bile v nekaterih državah (Makedonija) vpeljane v nacionalne kurikule na pobudo Romov samih, razvoj učbenikov in drugega gradiva z romskimi vsebinami pa sta podprla tudi EU in SE.⁵⁵ Spodbujanje multikulturnosti je mogoče tudi preko učenja romskega jezika v šolah, ki poteka v obliki izbirnih predmetov ali izvenšolskih dejavnosti. Na Finskem se romski jezik poučuje v osnovni šoli od leta 1989, v srednjih pa od leta 1995 naprej. V Bolgariji od leta 2003 teče projekt učenja romskega jezika na univerzi, predvsem z namenom usposobiti romske učitelje s specifičnim znanjem romskega jezika in kulture.

Eden najbolj razvitih sistemov poučevanja romskega jezika obstaja v Romuniji. Ministrstvo za izobraževanje je v sodelovanju z romskimi nevladnimi organizacijami in drugimi neromskimi skupinami razvilo več programov učenja romskega jezika na vseh izobraževalnih stopnjah.

Na posameznih šolah v Slovaškem, v Romuniji, Bolgariji obstajajo tudi posebni programi za nadarjene romske otroke, katerih namen je izobraziti romske strokovnjake, ki bodo na eni strani predani svoji skupnosti, na drugi strani pa bodo sposobni reorganizirati in reintegrirati svojo skupnost v širšo družbeno skupnost. Eden izmed prvih takih programov je leta 1994 zaživel na gimnaziji Gandhi v mestu Pecs na Madžarskem,⁵⁶ po zgledu katere je bilo ustanovljenih še nekaj podobnih institucij. Z enakimi cilji delujejo tudi različni štipendijski programi, ki želijo olajšati izobraževanje nadarjenim Romom. Štipendije so namenjene predvsem izobraževanju romskih pomočnikov.

⁵⁵ Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area (2000).

⁵⁶ Glej Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area (2000).

Razširjeni so tudi programi za Rome, ki niso dokončali osnovnošolskega ali srednješolskega šolanja in nimajo poklicnih kvalifikacij. Gre za t.i. programe *Druga priložnost*. Namen omenjenih programov je spodbuditi mlade Rome, da končajo primarno izobraževanje ter si pridobijo ustrezne poklicne kvalifikacije, s tem pa tudi boljše zaposlitvene možnosti. Taki programi se izvajajo na Madžarskem, v Romuniji, Srbiji, Črni Gori, podobno pa so na Poljskem organizirani tečaji za nepismene odrasle Rome.

Posamezni programi so namenjeni tudi nomadskim romskim otrokom, ki se neprestano selijo in torej ne obiskujejo pouka redno. Med najstarejše sodi francoski projekt organizacije ASET (Association d'Aide à la Scolarisation des Enfants Tsiganes), ki je že leta 1982 uvedla prvo mobilno šolsko enoto. Postopoma je zgradila mrežo mobilnih učilnic. Trenutno deluje 30 učilnic, v katerih se vsako leto šola približno 4000 romskih otrok iz nomadskih družin. Mobilne učilnice ter učitelji, ki tam poučujejo, so plačani deloma iz javnih sredstev in deloma iz zasebnih skladov. Glavni cilj programa je promovirati šolanje med romskimi otroki in premagovati vrzeli med šolo in romskimi družinami. Podoben program je potekal tudi na Poljskem, vendar ni bil tako uspešen kot v Franciji, saj so bili razredi z nomadskimi romskimi otroki izrazito segregirani in veliki večini otrok ni uspelo nadaljevati šolanja. Med Madžarskimi strokovnjaki so se pojavile tudi ideje o vzpostavitvi instituta izobraževalnega ombudsmana, ki bi nadziral položaj romskih otrok v osnovnih šolah. Omenjena funkcija zaenkrat še ni vzpostavljena.⁵⁷

8.1. PRIMERI DOBRIH PRAK PO POSAMEZNIH DRŽAVAH

POLJSKA

Na Poljskem se z izobraževanjem Romov poleg države ukvarjajo tudi nekatera romska društva, ki so razvila predvsem praktičen pristop k izobraževanju. Omenjena društva še posebej poudarjajo pomen izobraževanja za romsko skupnost, kot ključne cilje pa so si zadala obdržati romske otroke v šolah, izboljšati njihovo znanje poljskega jezika in jim zagotoviti nadaljevanje izobraževanja. Pod vodstvom omenjenih društev uspešno potekajo številni izobraževalni programi (Mirga, 2001: 11):

- vključevanje romskih otrok v sistem predšolske vzgoje z namenom izboljšanja njihovih učnih sposobnosti še pred vstopom v šolo;
- dodatna učna pomoč za tiste romske otroke, ki jo potrebujejo;
- urejena prehrana za romske učence;
- brezplačne šolske potrebščine;
- poletne šole.

Leta 2001 je poljska vlada sprejela pilotni program, namenjen izboljšanju položaja Romov. Prioriteta programa je izobraževanje, za zagotovitev izvajanja izobraževalnih ciljev pa je bila ustanovljena medresorna skupina. Ključni cilji njenega dela so (Mirga, 2001: 13):

- zaposlovanje romskih pomočnikov;
- financiranje enoletnega programa za romske otroke, preden vstopijo v šolo;
- zagotavljanje dodatne učne pomoči pri določenih predmetih;

⁵⁷ Glej The Roma in Hungary: Government policies, minority expectations and the international community (1999). Project on ethnic relations. Dostopno na <http://www.perusa.org/Reports/Romahg.pdf> (25. junij 2007).

- zagotavljanje brezplačnih šolskih potrebščin;
- izvajanje izobraževanja za ravnatelje, učitelje, romske asistente.

ČEŠKA

Poseben nacionalni program za romske otroke je oblikovala tudi Češka. Gre za t.i. *prilagojen program*, ki je namenjen otrokom s posebnimi učnimi potrebami, ki ne nameravajo nadeljevati šolanja na zahtevnejših, na primer gimnazijskih programih. Gre torej za prilagojen standardni učni načrt pri predmetih, kot so češki jezik, matematika, fizika, kemija, naravoslovje, tuji jeziki, itd. Ostali predmeti, kot so športna, družinska, glasbena vzgoja ter praktični pouk ostajajo nespremenjeni. Program vsebuje tudi pouk z romsko vsebino.

BOLGARIJA

V Bolgariji sta bila sprejeta dva vladna programa za odpravo segregacije v šolah, ki pa se še ne izvajata. Programa predvidevata fizično desegregacijo z odpiranjem novih integriranih šol in zapiranjem romskih šol, organizacijo potrebnega prevoza za šolarje ter ustanovitev centra za izobraževalno integracijo učencev in študentov pripadnikov manjšin. Bolj uspešno poteka desegregacija romskih otrok pod okriljem različnih nevladnih organizacij. V njihove projekte je bilo v šolskem letu 2004/2005 uspešno vključenih več kot 2000 romskih otrok, ki jim je bil zagotovljen prevoz do običajnih šol, dodatna učna pomoč in različne izvenšolske dejavnosti. Evaluacija projekta je pokazala boljši učni uspeh romskih otrok v integriranih razredih kljub slabemu ekonomskemu stanju njihovih družin. V bolgarskih javnih šolah je bilo v šolskem letu 2005/2006 zaposlenih 107 romskih pomočnikov. Njihova vloga se razlikuje glede na to, ali delujejo v okviru projektov nevladnih organizacij ali pa so zaposleni preko občinskih oblasti. V prvem primeru je vloga pomočnika bolj socialna kot pedagoška, saj deluje kot posrednik med šolo in romsko skupnostjo, v drugem pa so njegove naloge predvsem pomoč učiteljem pri izbiri učnih metod in pripomočkov pri izvedbi pouka, sodelovanje s starši, pomoč romskim otrokom pri učenju bolgarskega jezika, ipd.

V zadnjih letih šolski učni načrt vsebuje vedno več poglavij o manjšinah. V šolah se uporablja vse več učbenikov z religiozno in etnično raznoliko vsebino, čeprav le redki med njimi obravnavajo manjšinsko kulturo v širšem obsegu. V nekaterih priročnikih za učitelje so dodatne informacije o romskih navadah (romske pesmi, ipd).

Romska nevladna organizacija Amalipe je izdala učbenik o romski kulturi in zgodovini, ki se uporablja pri poučevanju izbirnih predmetov. V 20 bolgarskih šolah so organizirani tudi tečaji romske kulture in zgodovine. Pred nekaj leti je civilno-družbeno društvo Romska fundacija organiziralo poletni pripravljalni tečaj bolgarščine za 6-letne romske otroke. Društvo je spremljalo napredek otrok tudi po njihovem vstopu v šolo. Prav tako je fundacija finančno omogočila nekaj romskim družinam, da so njihovi otroci obiskovali vrtec, v zameno pa so jih romske družine pomagale pri čiščenju okolice (Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area, 2000).

Več programov je organiziranih tudi za učitelje s šol z večjim deležem romskih otrok, ki so namenjeni usposabljanju na področju multikulturalnosti in posebne učne pomoči. Leta 2003 je bil na univerzi Veliko Turnovo ustanovljen nov univerzitetni program Osnovnošolska pedagogika z romski jezikom, ki je namenjen izobraževanju osnovnošolskih učiteljev z znanjem romskega jezika. Večina od vpisanih študentov je Romov (Open Society Institute,

2007). V Bolgariji je bila leta 1996 ustanovljena fundacija Roma-Lom, katere dolgoročni cilj je socialna integracija predstavnikov manjšin v družbo. Fundacija deluje kot posrednik med družinami in institucijami predvsem na področju izobraževanja, zaposlovanja in razvoja človeških virov. Pri svojem delu sodeluje z lokalnimi institucijami in lokalnimi ter regionalnimi nevladnimi organizacijami.

MADŽARSKA

Tudi na Madžarskem od leta 2003 poteka vladni program za odpravo segregacije in vzpostavitev integriranega izobraževanja, v katerega je bilo leta 2004 vključenih 16.300 učencev. Zgledni primer šole, ki posebno pozornost namenja predvsem nadarjenim romskim učencem, je gimnazija Gandhi v mestu Pecs. Omenjena gimnazija sicer pripravlja dijake na študij po najvišjih standardih, kljub temu pa omogoča tudi učenje dveh romskih jezikov. Šola namenja posebno pozornost dobrim odnosom s starši romskih otrok ter otrokom zagotavlja brezplačen prevoz. Za večino romskih otrok je to edina možnost za nadaljevanje šolanja na sekundarni ravni. Na omenjeni gimnaziji imajo otroci možnost učenja lastnega jezika in kulture vzporedno s standardnim kurikulumom. Čeprav je romskih otrok na šoli približno 50%, se vsi učenci učijo o romski etnografiji. Delež romskih otrok, ki predčasno zapustijo šolo, je tako manj kot 10%. Poleg izobraževanja Romov pa omenjena gimnazija s svojim delom prispeva tudi k informiranju širše družbe o romski kulturi, zaradi česar je mesto Pecs dobilo UNESCO-vo nagrado za multikulturalizem. Po zgledu gimnazije Gandhi so nastale še druge institucije s ciljem izboljšati sekundarno izobraževanje Romov, večinoma na podlagi lokalne ljudske pobude (od spodaj navzgor), saj javni izobraževalni sistem ni zadovoljil vseh lokalnih potreb. Eden takih programov je podporni program za nadarjene dijake (Stalner, 2005), ki izhajajo iz zaostalih območij in manjših vasi. Poleg zagotavljanja njihove finančne varnosti in dostopa do izobraževanja, program razvija tudi ustrezne izobraževalne metode, prilagojene specifičnim lokalnim razmeram.

Z namenom zmanjšati delež Romov, ki ne dokončajo šolanja ter izboljšati njihove izobraževalne dosežke, so bile leta 2004 ustanovljene študijske čitalnice,⁵⁸ katerih namen je zagotoviti dodatno pomoč romskim otrokom v višjih razredih osnovne šole ter v srednji šoli. Trenutno po celi državi deluje 50 čitalnic. Na področjih z velikim deležen romske populacije deluje tudi program *Digitalna srednja šola*, ki s pomočjo informacijske tehnologije omogoča mladim Romom z nedokončano srednjo šolo pridobitev poklicne kvalifikacije. V šolskem letu 2003/2004 je bilo v omenjeni program vpisanih 120 učencev.

Od leta 2003 naprej na Madžarskem deluje Nacionalna mreža izobraževalne integracije. Gre za mrežo izobraževalnih institucij in drugih organizacij, ki si prizadevajo doseči izobraževalno integracijo romskih otrok. Namen programa je zmanjšati segregacijo v šolah, spodbujati nadaljnje izobraževanje Romov in s tem izboljšati njihov položaj na trgu delovne sile. V okviru programa so na posameznih šolah zaposleni razvojni učitelji,⁵⁹ ki med ali po pouku nudijo pomoč otrokom s posebnimi učnimi potrebami. Podobno pomoč romskim otrokom v zadnjih dveh razredih nudi tudi t.i. *mentorski program*. Učitelji-mentorji po pouku nudijo učencem učno pomoč z namenom, da bi le-ti lažje nadaljevali svoje šolanje na sekundarni

⁵⁸ Angl. Study Halls.

⁵⁹ Angl. Developmental teacher.

stopnji. Učitelji dobijo mesečni dodatek k plači glede na število učencev, ki jim nudijo mentorsko pomoč (Project on ethnic relations, 1999).

V nekaterih madžarskih vrtcih, osnovnih in srednjih šolah je otrokom omogočeno učenje romskega jezika, čeprav je število otrok, ki to možnost izkoristijo majhno.⁶⁰ Vzrok temu je tudi pomanjkanje ustrezno izobraženih učiteljev, ki govorijo romski jezik. Več otrok (več kot 46.000) je bilo vključenih v sistem romskega manjšinskega izobraževanja brez pouka romskega jezika. Glede na veliko nepoznavanje romske kulture med prebivalci Madžarske, nastajajo posebni načrti, s katerimi bi ljudem predstavili bolj realistično sliko o Romih z namenom zmanjšati diskriminacijo Romov in ustanoviti mrežo za preprečevanje konfliktov.⁶¹

ROMUNIJA

V Romuniji potekajo različni programi za izboljšanje stanja na področju izobraževanja Romov. Med uspešnejše sodi program *Druga priložnost*, katerega cilj je preprečiti socialno in poklicno izključenost mladih Romov iz revnih družin, ki niso dokončali obveznega šolanja. Program je bil poskusno vpeljan leta 2000 na 11 šolah, leta 2003 pa se je razširil na nacionalno raven. Kar nekaj uspešnih programov je financiranih s strani EU oziroma programa Phare. Gre predvsem za partnerske projekte romskih skupnosti in javnih institucij na različnih področjih, med drugim tudi na področju izobraževanja. Cilji izobraževalnih programov so bili usmerjeni v izboljšanje izobraževalnih pogojev, promocijo enakih možnosti izobraževanja, zagotovitev nadaljevanja izobraževanja tistim, ki niso končali obveznega šolanja, izboljšanje šolskih pogojev za otroke iz neugodnih življenjskih razmer in podobno. Vanje so bili vključeni vsi, ki so udeleženi v procesu izobraževanja – ravnatelji, učitelji, starši in šolski svetovalci. Skozi projekte se je tako oblikovala široka mreža usposobljenih mentorjev, zato so se sčasoma usposabljanja lahko začela izvajala decentralizirano.

V osnovnih šolah je učencem dana možnost obiskovanja pouka romskega jezika (4 ure tedensko) in pouka o romski zgodovini in tradiciji (1 ura tedensko). Romski jezik se poučuje tudi kot materin jezik, število učencev, ki se učijo romskega jezika, pa narašča. Prav tako narašča število romskih učiteljev.⁶² Pripadniki manjšin imajo pouk materinega jezika in literature od 8 do 4 ure na teden, odvisno od razreda, ki ga obiskujejo.

Na eni izmed romunskih šol v mestu Maguri eksperimentalno poteka večji del pouka v romskem jeziku. Za te predmete so zagotovljeni tudi učbeniki in ostale potrebščine v romskem jeziku. Uspešno je tudi delo romskih pomočnikov in svetovalcev, še posebej je njihova vloga pomembna pri izvajanju izobraževalnih programov, financiranih iz programa Phare. Naloge romskih svetovalcev zajemajo poleg pomoči romskim otrokom ter njihovim družinam tudi zbiranje podatkov o romskih otrokih, pomoč pri zagotavljanju, da so vsi šoloobvezni otroci vpisani v prvi razred, identifikacija nadarjenih učencev, informiranje romske skupnosti, in podobno.

⁶⁰ V šolskem letu 2004/2005 je pouk romskega jezika obiskovalo 274 predšolskih otrok, 1014 osnovnošolcev in 299 gimnazijcev.

⁶¹ Glej *The Roma in Hungary: Government policies, minority expectations and the international community* (1999). Project on ethnic relations. Dostopno na <http://www.per-usa.org/Reports/Romahg.pdf> (25. junij 2007).

⁶² V šolskem letu 2005/2006 je bilo v Romuniji 490 (0,18%) romskih učiteljev.

Organizirano je tudi štipendiranje uspešnih romskih študentov. Iz različnih nevladnih finančnih virov so financirane štipendije za mlade Rome, ki se izobražujejo za učitelje romskega jezika. V letih od 2002 do 2005 pa je UNICEF zagotovil sredstva za 90-170 štipendij letno za romske študente, ki študirajo na daljavo na univerzi v Bukarešti. Od leta 1993 vlada spodbuja univerzitetno izobraževanje mladih Romov tako, da je zanje rezerviranih nekaj vpisnih mest na univerzi v Bukarešti. Sprva so bila vpisna mesta rezervirana samo na fakulteti za socialno delo, sčasoma pa se je program razširil in danes zajema že 150-200 študentov z različnih strokovnih področij (Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area, 2000).

Uspešno poteka tudi program integracije otrok iz posebnih v običajne šole. V šolskem letu 2005/2006 je bilo v ta program uspešno vključenih več kot 14.000 otrok. Posebne šole bi tako ostale samo za otroke s posebnimi učnimi potrebami, ostali otroci pa bi bili vključeni v običajne šole in druge izobraževalne programe (npr. *Druga priložnost*) (Open Society Institute, 2007).

S podporo *Zavoda za odprto družbo* je eden izmed bukareških vrtcev razvil inovativen program za romske otroke in njihove starše. Ključna značilnost programa je aktivna vključenost staršev v vzgojo in izobraževanje otrok. Starši pomagajo vzgojiteljem nadzirati otroke v učilnicah, prav tako vrtec vsebuje posebno sobo za starše. Pomemben del programa je učenje romunskega jezika, prav tako poteka tudi pouk romske kulture, pri katerem sodelujejo tudi starši otrok (npr. romski ljudski glasbeniki predstavljajo romske pesmi). Vrtec vsak dan ponuja vrsto aktivnosti, otroci pa se sami odločijo, katere bodo obiskovali. Vsak otrok je obravnavan individualno.

SRBIJA

Projekti za dokončanje osnovne ali srednje šole za mlade Rome potekajo tudi v Srbiji. Enega izmed uspešnejših projektov, v katerega je vključenih 259 mladih Romov, izvaja Inštitut za pedagogiko in izobraževanje odraslih v Beogradu. Projekt vključuje tudi zaposlovalno agencijo, ki mladim zagotavlja potrebne informacije o potrebah na trgu delovne sile, na podlagi česar mladi lažje izberejo vrsto nadaljnjega izobraževanja in si s tem zagotovijo boljše zaposlitvene možnosti.

Tudi v srbskih šolah so zaposleni romski svetovalci in pomočniki. Imajo pomembno vlogo pri pedagoškem delu, sodelujejo z drugimi učitelji in z romskimi starši. Romi imajo kot nacionalna manjšina v Srbiji pravico do pouka romskega jezika, kar pa je zaenkrat omogočeno samo v Vojvodini. Tam je bilo ob pomoči nevladnih organizacij izšolanih 21 učiteljev, ki poučujejo romski jezik in kulturo kot izbirni predmet v šolah po 4 ure tedensko.

Za najrevnejše romske otroke so brezplačno na voljo šolske potrebščine in potrebni učbeniki, ki jih zagotovijo nevladne organizacije ali lokalne oblasti. Za učitelje je akreditiranih pet seminarjev in usposabljanj na temo izobraževanja Romov, ki se tičejo predvsem novih metod in prijemov pri izobraževanju romskih otrok. Poleg teh seminarjev obstaja več tečajev pod okriljem nevladnih organizacij (Open Society Institute, 2007)

SLOVAŠKA

Na Slovaškem je učencem omogočeno učenje romskega jezika kot izbirnega predmeta ali kot izvenšolska dejavnost, prav tako je ponekod omogočen pouk v romskem jeziku (saj so Romi na Slovaškem priznani kot nacionalna manjšina). Na podlagi pozitivnih izkušenj iz drugih držav ter s pomočjo nevladnih organizacij je tudi v slovaških šolah leta 2004 uspešno zaživel institut romskega pomočnika. Daljšo tradicijo imajo pripravljalni tečaji za romske otroke pred vstopom v osnovno šolo, ki so bili poskusno uvedeni že v zgodnjih 90. letih. V okviru programa Phare je leta 2001 nastal Romski izobraževalni center v Prešovu, ki organizira aktivnosti za učitelje romskih otrok, pripravlja metodološke dokumente ter pospešuje promoviranje integriranega izobraževanja. Prav tako so na Slovaškem razvili tesno sodelovanje med izobraževalnimi institucijami in lokalnim aktivizmom. Uspešen primer je delovanje *Zveze za podporo in izobraževanje romskih otrok* v slovaški vasi Čankovce. Učitelji v šoli so se povezali s starši iz *Društva staršev* z namenom izboljšati šolsko opremo in pogoje za pedagoško delo ter doseči reden obisk pouka romskih otrok. Podobno tudi drugod po državi obstajajo partnerski odnosi med šolami in različnimi nevladnimi organizacijami, ki za otroke organizirajo izvenšolske dejavnosti ter tako zagotavljajo predvsem neformalno znanje (Stalner, 2005).

HRVAŠKA

Pod vodstvom SE in *Zavoda za odprto družbo* je tudi na Hrvaškem od leta 2004 do 2005 potekal projekt izvenšolske pomoči za romske otroke. Projekt se je izvajal na dveh stopnjah; prva je bila namenjena otrokom od 1. do 4. razreda, druga pa otrokom od 5. do 8. razreda. Njegov splošni namen je bil izenačiti možnosti romskih otrok za doseganje dobrih učnih dosežkov. Ključni cilj druge stopnje projekta pa je bil zmanjšati osip romskih otrok iz šole in jim na ta način omogočiti doseg ustreznega socialnega statusa. Projekt je zajemal naslednje aktivnosti: pomoč mentorjev pri določenih predmetih (matematika, kemija, tuji jeziki, hrvaščina); didaktične, računalniške igre; obiski kulturnih in zabavnih prereditev; kreativne delavnice; izlete in brezplačno prehrano. Program je bil namenjen tudi neromskim otrokom iz socialno depriviligiranih družin, vendar je bila več kot polovica sodelujočih otrok romskega porekla. Poleg izobraževanja Romov pa ima projekt tudi širše pozitivne učinke. Predvsem zagotavlja nova delovna mesta za učitelje/mentorje, hkrati pa ustvarja partnerstvo med lokalno skupnostjo, izobraževalnimi institucijami ter romskimi in neromskimi nevladnimi organizacijami (Council of Europe, 2005).

8.2. KATEGORIZACIJA UKREPOV ZA IZBOLJŠANJE STANJA NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA ROMOV

Za dokazovanje povezanosti med stopnjo politične participacije romske manjšine in uspešnostjo izobraževalnih politik za Rome bi potrebovali standardizirane evaluacije vseh ukrepov in politik s tega področja. Glede na raznolikost izobraževalnih sistemov v izbranih državah je vrednotenje in kvantitativna primerjava uspešnosti posameznih izobraževalnih elementov dobrih praks praktično nemogoče. Parcialnost že opravljenih evaluacij posameznih mehanizmov ter pristranost študij (pri katerih so v večini primerov naročniki državne institucije) pa še dodatno onemogočata dokazovanje povezanosti stopnje politične participacije in uspešnosti izobraževalnega sistema. Kljub temu lahko kategoriziramo nekatere ukrepe, tako imenovane dobre prakse, ki se pojavljajo v obravnavanih državah (glej tabelo 18).

Tabela 18: Kategorizacija ukrepov za izboljšanje stanja na področju izobraževanja Romov

VRSTA UKREPA	DRŽAVE, V KATERIH SE UKREP IZVAJA
Romski pomočnik/svetovalec/koordinator	Poljska, Bolgarija, Romunija, Srbija, Slovaška
Vpeljava romskih vsebin v nacionalni učni načrt	Madžarska, Romunija, Makedonija, Bolgarija
Možnost učenja romskega jezika, kulture in zgodovine	Srbija, Slovaška, Romunija, Bolgarija, Madžarska
Pouk v romskem jeziku	Slovaška, Romunija
Usposabljanje učiteljev za delo z romskimi otroki	Slovaška, Poljska, Bolgarija, Romunija, Srbija
Programi za nadarjene romske učence, štipendiranje	Madžarska, Črna Gora, Slovaška, Romunija
Dodatna učna pomoč za romske otroke	Poljska, Bolgarija, Madžarska, Hrvaška
Programi, namenjeni Romom, ki nimajo dokončane osnovne ali srednje šole	Romunija, Hrvaška, Madžarska, Srbija, Poljska, Slovaška
Mobilne učilnice za otroke nomadskih družin	Francija
Zagotovitev brezplačnih šolskih potrebščin, prehrane, prevoza	Poljska, Bolgarija, Srbija, Hrvaška
Sodelovanje med šolo, starši, skupnostjo, nevladnimi organizacijami	Romunija, Slovaška, Bolgarija, Madžarska, Hrvaška
Desegregacija (integracije romskih otrok v standardne šole, zapiranje romskih geto šol)	Bolgarija, Madžarska, Romunija
Izvenšolske dejavnosti	Hrvaška, Poljska, Slovaška
Vključenost romskih otrok v sistem predšolske vzgoje	Poljska, Bolgarija, Slovaška
Univerzitetni programi za izobraževanje Romov	Bolgarija, Romunija
Posredovanje informacij o Romih širši družbi	Madžarska

Določeni elementi dobre prakse, ki se v takšni ali rahlo modificirani obliki pojavljajo v obravnavanih državah dokazujejo, da so na področju izobraževanja romske skupnosti najbolj aktivne Romunija, Madžarska in Bolgarija. Glede na politično reprezentiranost romske skupnosti v teh državah lahko zaključimo, da razen Madžarske na elemente dobrih praks ne vpliva politična aktivnost Romov, temveč samo število romske populacije v državi. Večje kot je število pripadnikov romske manjšine v državi, večja je verjetnost, da bo država uvedla elemente dobre prakse oziroma pozitivne diskriminacije. Ob tem pa je potrebno poudariti, da ni ključni element pri proučevanju povezanosti politične participacije in elementi dobrih praks število uvedenih elementov pozitivne diskriminacije temveč uspešnost le-teh.

8.3 IZHODIŠČA ZA APLIKACIJO T.I. DOBRIH PRAKS V SLOVENSKI ŠOLSKI SISTEM

Številni primeri dobrih praks kažejo, da so problemi v zvezi z izobraževanjem romskih otrok rešljivi. Ključnega pomena je, da so v napore za izboljšanje pogojev izobraževanja Romov vključeni vsi tako Romi sami kot ustrezne izobraževalne institucije, lokalne oblasti in različne vladne ter nevladne organizacije. Le-tako je možno s pomočjo izobraževanja omogočiti socializacijo in integracijo Romov v širšo družbo. Predvsem programi in projekti, ki so nastali na podlagi lokalnih pobud in pod vodstvom nevladnih organizacij, so se izkazali kot izredno uspešni. Na drugi strani je praksa pokazala, da samo sprejetje vladnih strategij in akcijskih načrtov ni dovolj za premagovanje problemov, saj je glavna težava vladnih strategij prav njihovo neizvajanje. Pri večini projektov je bila glavna ovira za širšo implementacijo pomanjkanje finančnih sredstev, kar predstavlja tudi eno izmed glavnih težav pri uvajanju dobrih praks na področju romske problematike. Večina analiziranih držav izvaja podobne

projekte na področju izboljšanja pogojev izobraževanja in dostopa do izobraževanja za romske otroke. Med najbolj pogostimi ukrepi so zaposlitev romskega pomočnika oziroma svetovalca, izobraževanje za učitelje, ki poučujejo romske otroke, dodatna učna pomoč, omogočanje učenja romskega jezika ter različni načini sodelovanja med starši, šolo in širšo skupnostjo. V posameznih državah pa se izvajajo tudi specifični programi, ki so prilagojeni lokalnim potrebam in razmeram. Od vseh naštetih kategorij za uvedbo izboljšav na področju izobraževanja Romov (glej tabelo 18) je v slovenski izobraževalni sistem integriranih kar nekaj. Najpomembnejši je mehanizem romskega pomočnika in koordinatorskega, ki v praksi sicer že deluje, čeprav bo kategorizacija in institucionalizacija delovnega profila pričela potekati šele v kratkem (program smo natančno že analizirali v poročilu), nekateri učitelji se že doizobražujejo na področju prilagojenega podajanja učne snovi romskim otrokom,⁶³ slovenski šolski in socialni sistem predvidevata posebne fonde za finančno deprivilegirane otroke, kamor sodijo tudi romski otroci, tako da se sofinancira ali celo v celoti financira prehrana, prevoz in šolske potrebščine, ponekod pa tudi že potekajo (na primer v krajevni skupnosti Pušča v Murski Soboti) različne poletne šole in delavnice kjer se romski otroci udeležujejo izvenšolskih aktivnosti.

Glede na navedene ukrepe, ki se izvajajo v omenjenih obravnavanih državah bi bilo smotrno razvijati nadaljnje ukrepe pozitivne diskriminacije na podlagi dobrih praks:

- Vpeljava t.i. »romskih vsebin« v nacionalni učni načrt (s tem bi povečali zavedanje večinske populacije o kulturi in tradiciji Romske manjšine v Sloveniji)
- Omogočiti učencem v osnovnih in srednjih šolah, da si iz nabora izbirnih vsebin lahko izberejo tudi vsebine na temo romskega jezika, kulture ali zgodovine
- Izdelati enovit program identifikacije nadarjenih romskih učencev ter njihovo konstanto štipendiranje
- Izdelava dodatnih učnih pripomočkov za pomoč pri pouku romskih otrok
- Izdelava strategije o postopni popolni integraciji romskih učencev v šolski sistem in uvedba nadzora nad izvajanjem strategije.

Glede na to, da je v Sloveniji mehanizem predstavnika romske skupnosti v proces odločanja na lokalni ravni institucionaliziran in implementiran je smotrni razmislek o nadaljnjem povezovanju romskih svetnikov in oblikovalcev strategij za vključenost Romov v izobraževalni sistem. Ob tem pa je nujna evaluacija vpeljanega mehanizma romski pomočnik in romski koordinator, s katero bo možno oceniti napredke in pomanjkljivosti, ki so nastali po vpeljavi mehanizma ter predlagati možne aplikacije za maksimiziranje učinkovitosti delovanja romskega pomočnika/koordinatorskega skupaj z ostalimi omenjenimi aktivnostmi.

⁶³Glej Vonta, Tatjana (2006): Za uspešno integracijo romskih otrok v šolo je odlično komaj dovolj dobro. *Šolsko polje*, letn. 17, št. 5/6, str. 3–28.

9.

ANALIZA DELOVANJA MEHANIZMA ROMSKI POMOČNIK V SLOVENIJI

9.1. OBLIKA IN TESTIRANJE RAZISKOVALNEGA INSTRUMENTA

Empirični del raziskovalnega projekta predstavlja izvedba raziskave s pomočjo anketnega vprašalnika a) s pedagoškimi delavci – romskimi pomočniki (zaradi nestandardiziranega delovnega mesta z nazivom romski pomočnik smo pri komunikaciji z ciljnimi skupinami uporabljali tudi termin *učitelji izredne pomoči učencem Romom*), b) njihovimi pedagoškimi sodelavci ter c) z vodilnimi oziroma vodstvenimi delavci (ravnatelji) v osnovnih šolah, kjer so romski pomočniki trenutno zaposleni.⁶⁴ Vsebinski sklopi v anketnih vprašalnikih so naslednji:

1. Za romske pomočnike:

- splošni demografski podatki,
- odnos do trenutno veljavnega kurikula,
- odnos do delovnega mesta/kariere romskega pomočnika,
- ugotavljanje stanja sodelovanja z ostalimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi (so)delavci,
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa z romskimi učenci,
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa s starši romskih učencev.

2. Za pedagoške sodelavce:

- splošni demografski podatki,
- odnos do trenutno veljavnega kurikula,
- ugotavljanje stanja sodelovanja z romskimi pomočniki,
- ugotavljanje stanja odnosa do romskih učencev in staršev romskih učencev.

3. Za vodstvene delavce:

- splošni demografski podatki,
- odnos do trenutno veljavnega kurikula,
- ugotavljanje stanja sodelovanja z romskimi pomočniki.

Glavni cilj anketiranja ciljnih populacij je bil ocena trenutnega stanja pedagoške pomoči v razredih, kjer je del populacije romske narodnosti. Tako imenovani *učitelji izredne pomoči učencem Romom* oziroma *romski pomočniki* namreč že dlje časa delujejo kot dodatna kvaliteta pri izboljševanju stanja na področju osnovnošolskega izobraževanja Romov. Glede na to, da delovno mesto romskega pomočnika ni standardizirano, smo lahko le predvidevali, kakšen je opis nalog dela romskih pomočnikov v praksi, pri čemer smo si pomagali s *Katalogom standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/ romska pomočnica*, ki je bil v času poteka raziskave tudi dokončno sprejet in objavljen v Uradnem listu RS 31/2007, z dne 6. 4. 2007. Glede na opise nalog v Katalogu smo ocenjevali tudi

⁶⁴ Sumarniki rezultatov vseh treh anketnih raziskav so v prilogah.

percepcijo poklica romskega pomočnika s strani oseb, ki so trenutno zaposlene kot učitelji izredne pomoči učencem Romom, kako ta poklic sprejemajo pedagoški sodelavci in kako vodstveni delavci. Tako nam rezultati analize ponujajo poleg evaluacije trenutnega stanja delovanja romskih pomočnikov tudi potenciala, ki jih tovrsten mehanizem prinaša v slovenski izobraževalni prostor.

9.1.1. Oblikovanje vzorca ciljnih populacij

Oblikovanje vzorca ciljnih populacije se je izkazalo za zahtevno in problematično opravilo, predvsem zaradi dejstva, da poklic *romski pomočnik* ni standardiziran poklic, kar pomeni, da nobena institucija ne vodi evidence oseb, zaposlenih na delovnem mestu s tem opisom. Ker smo ob preliminarnih (testnih) intervjujih izvedeli, da so romski pomočniki zaposleni tudi ali predvsem preko javnih del (kasneje je raziskava dejansko pokazala, da je večina romskih pomočnikov zaposlenih preko javnih del), smo želeli od Zavoda za zaposlovanje RS pridobiti podatke o številu tovrstnih zaposlitev in institucije (šole), kjer so ti posamezniki zaposleni. Pristojni na Zavodu za zaposlovanje RS so nam odgovorili, da ne hranijo podatkov o nacionalni pripadnosti, saj 68b. člen Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (Ur.l. RS, št. 107/2006) določa, da Zavod RS za zaposlovanje vodi evidenco brezposelnih oseb, ki vsebuje naslednje podatke:

- ime in priimek,
- datum rojstva,
- spol,
- EMŠO,
- davčna številka,
- naslov prebivališča,
- številko transakcijskega računa,
- o prijavi in začetku vodenja v evidenci,
- o prenehanju vodenja v evidenci,
- o razlogu prenehanja vodenja v evidenci,
- o izobrazbi, dodatnem znanju in usposobljenosti,
- o delovnih izkušnjah,
- o zmožnosti za delo,
- o omejitvah pri zaposlovanju,
- o javljanju na zavodu, napotitvah, izpolnjevanju drugih obveznosti osebe,
- o pravicah iz zavarovanja za primer brezposelnosti,
- o dejavnostih, ki se izvajajo pri pooblaščenih organizacijah,
- o terjatvah vračil in načinu vračanja neupravičeno izplačanih sredstev,
- o vračanju neupravičeno izplačanih sredstev in
- o pritožbah.

Kljub temu, da smo pristojne naknadno obvestili, da poklic *romskega pomočnika* ni vezan na nacionalno pripadnost in da bi potrebovali le število zaposlitev preko javnih del na delovna mesta z omenjenim nazivom, so nam zatrdili, da tudi takšnih podatkov ne hranijo. Korespondenca med Zavodom za zaposlovanje in projektno skupino je na vpogled pri nosilcu projekta.

Seznam šol, ki zaposlujejo romske pomočnike na območju Prekmurja, smo pridobili od Območne enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo Murska sobota. Nadalje smo

kontaktirali vse šole v Sloveniji (vključno s tistimi iz Prekmurske regije), ki imajo evidentiranih več kot 10 romskih učencev. Tiste, ki so potrdile, da imajo zaposlene romske pomočnike, smo obvestili o raziskavi ter jih zaprosili za osebne podatke (ime in priimek) vodstvenega delavca, romskega pomočnika oz. pomočnikov ter pedagoških delavcev, ki neposredno sodelujejo z romskimi pomočniki. Po prejetju podatkov smo oblikovali bazo ter na vse pridobljene naslove poslali uvodno pismo, v katerem smo natančno navedli namen in cilje raziskave, anketnik ter priložili kuverto z znamko in povratnim naslovom.

9.1.2. Glavni zajem podatkov

Da bi pridobili tudi podatke, ki posegajo v občutljive medosebne odnose na delovnem mestu, smo vsem anketiranim zagotovili popolno anonimnost. Anketne vprašalnike smo razposlali samo na tiste šole, za katere smo preliminarno ugotovili, da imajo romske pomočnike. Anketne vprašalnike smo naslovili neposredno na anketiranca, vendar so osebni podatki zaradi varovanja anonimnosti anketiranih v hrampi pri raziskovalni skupini projekta. Navajamo pa seznam šol, v katerih smo izvedli zajem podatkov (glej tabelo 19).

Tabela 19: Seznam šol, kjer je bil izveden zajem podatkov

šola / vrnjeni vprašalniki	ravnatelj	romski pomočnik	pedagoški (so)delavec
OŠ SVETI JURIJ, ROGAŠOVCI	x	x	
OŠ PUCONCI, PUCONCI	x	x	x
OŠ KUZMA, KUZMA	x		
OŠ CANKOVA, CANKOVA		x	x
OŠ TIŠINA, TIŠINA	x		x
OŠ III. MURSKA SOBOTA, MURSKA SOBOTA	x	1 od 2*	2 od 2
OŠ II. MURSKA SOBOTA, MURSKA SOBOTA	x	x	x
OŠ I. MURSKA SOBOTA, MURSKA SOBOTA		1 od 2	2 od 2
OŠ LESKOVEC PRI KRŠKEM, LESKOVEC PRI KRŠKEM			x
OŠ PODZEMELJ, GRADAC	x	x	x
OŠ BRŠLJIN, NOVO MESTO	x	2 od 3	3 od 3
OŠ ŠENTJERNEJ, ŠENTJERNEJ		2 od 3	1 od 3
OŠ ŠMIHEL, ŠMIHEL	x	x	x
OŠ ČRNOMELJ, ČRNOMELJ	x	x	x

* V kolikor je na posamezni šoli zaposlenih več romskih pomočnikov, potem so bili vprašalniki naslovljeni na vse, obenem pa smo število le-teh izenačili s številom pedagoških sodelavcev na šoli. V tabeli je označeno (x), koliko vprašalnikov od števila poslanih vprašalnikov smo dobili vrnjenih.

Vprašalniki so bili razposlani štirinajstim ravnateljem, od tega jih je deset vprašalnik vrnilo (sem sta všteta tudi oba ravnatelja testnih šol), to je 71,4% realizacija vzorca. Vprašalniki so bili razposlani dvajsetim romskim pomočnikom, od tega jih je sedemnajst vprašalnik vrnilo (sem sta všteta tudi oba romska pomočnika testnih šol), kar pomeni 85% realizacija vzorca. Vprašalniki so bili razposlani dvajsetim pedagoškimi (so)delavcem, od tega jih je trinajst vprašalnik vrnilo (sem sta všteta tudi oba pedagoška (so)delavca testnih šol), to je 65% realizacija vzorca. Glede na že tako majhno število romskih pomočnikov, smo v raziskavi

poskušali zajeti celotno populacijo romskih pomočnikov, zato je v tem primeru vzorec identičen celotni populaciji.

9.2. PRELIMINARNA ANALIZA IN OSNOVNA IZHODIŠČA ZA METODOLOŠKO ANALIZO

Na podlagi izdelanih sumarnikov lahko preliminarno sprejmemo nekatere zaključke. Odgovore pod točko *drugo* in *razdelke za ostala opazanja* bomo nadalje dodali v podrobni analizi.

Sklop A, *Odnos do trenutno veljavnega kurikula*, je bil namenoma zasnovan tako, da so nanj lahko odgovarjale vse tri opazovane populacije. Identična vprašanja v sklopu A nam omogočajo neposredno primerjavo mnenj vseh treh skupin akterjev. Ugotovimo lahko, da so **vsi** pedagoški (so)delavci mnenja, da so trenutni veljavni kurikuli prezahtevni za večino romskih učencev, medtem ko **skoraj polovica** romskih pomočnikov in **nekaj manj kot polovica** ravnateljev meni, da so veljavni kurikuli ravno prav zahtevni za romske učence. Slednje nakazuje, da imajo različne skupine zaradi narave njihovega stika z romskimi učenci, različno predstavo o zmožnostih romskih učencev. Podobna struktura odgovorov se kaže pri mnenjih o prilagojenosti učnih vsebin, ki so po mnenju večine pedagoških (so)delavcev bolj prilagojene neromskim učencem, nasprotno pa obe drugi opazovani skupini menita, da so učni načrti prilagojeni tako romskim kot neromskim učencem.

Na osnovi zbranih podatkov je razvidno, da pedagoški (so)delavci nimajo na voljo dodatnega časa, ki bi ga lahko posvetili romskim učencem (90,9%). Manjšinski delež pedagoških (so)delavcev (46,2%) in ravnateljev (30%) vidi dodatno kvaliteto v podajanju učne snovi v prevodih veljavnih učbenikov v romščino ali drugo gradivo v romskem jeziku (nobeden izmed anketiranih romskih pomočnikov ne vidi potrebe po tej vrsti pripomočkov). Vse opazovane skupine se strinjajo, da bi za učinkovitejše podajanje učne snovi potrebovali več osebja. Vse opazovane skupine menijo, da bi morali imeti romski učenci dodatne ure e pouka slovenščine, vendar so obenem menja, da bi kakršneoli dodatne ure pomenile zanje hkrati tudi preveliko obremenitev.

Nadalje smo v *sklopu B* romske pomočnike spraševali o tem kakšen odnos imajo do svojega delovnega mesta oziroma kariere. Ugotovili smo, da je le en romski pomočnik zaposlen na tem delovnem mestu več kot 5 let, štirje med 5 in 3 leti ter po 6 med 1 in 3 leti in manj kot 1 leto. To lahko nakazuje na to (1) da je romski pomočnik relativno novonastalo delovno mesto oziroma, (2) da osebe zaposlene na takšnem delovnem mestu hitro poiščejo drugo zaposlitev. Potrebno je poudariti, da si velika večina romskih pomočnikov sicer želi ostati na tem delovnem mestu tudi v prihodnje (94,1%), nekaterim pa služi le kot odskočna deska za nadaljnjo kariero.

Večina (93,8%) romskih pomočnikov je zaposlena za določen čas, skoraj vsi bi si želeli pridobiti zaposlitev za nedoločen čas. Z vprašalnikom smo želeli zajeti tudi poznavanje Kataloga standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/ romska pomočnica s strani romskih pomočnikov, ki smo jih tudi vprašali, ali bi bili pripravljene pridobiti poklicni naziv romski pomočnik/pomočnica. Ugotovili smo, da jih skoraj 70% pozna katalog in pa da si vsi (razen ene osebe) želijo pridobiti ta poklicni naziv.

V okviru načrtovanja kariere romskih pomočnikov smo o trenutnem stanju, o željah in potrebah na tem področju povprašali tudi vodstvene delavce, ki načrtujejo zaposlitveno strukturo v instituciji. Ugotovili smo, da je 87,7% romskih pomočnikov zaposlenih preko javnih del ter da so vsi zaposleni za polni delovni čas. Vodstveni delavci so z delom romskih pomočnikov precej zadovoljni (66,7% - zelo zadovoljni, 33,3% - zadovoljni), nekoliko manj pa so zadovoljni z romskim pomočnikom kot mehanizmom (55,6% - zelo zadovoljni, 33,3% - zadovoljni).

V prihodnje imajo vodstveni delavci željo zaposliti še več romskih pomočnikov (62,5%) ali vsaj ohraniti trenutno število romskih pomočnikov (37,5%), nihče izmed njih pa ne želijo zmanjšanja števila romskih pomočnikov. Slednje nakazuje, da so po mnenju vodstvenih delavcev romski pomočniki pozitiven mehanizem v slovenskem osnovnošolskem sistemu.

Ker romski pomočniki tesneje kot z vodstvenimi delavci sodelujejo s pedagoškimi (so)delavci, nas je podrobneje zanimalo, kakšen medosebni odnos imata obe opazovani skupini. Slednje je še posebej pomembno pri ugotavljanju, ali je mehanizem romskega pomočnika dobro umeščen v sistem izobraževanja in ali igra po mnenju obeh skupin pomembno vlogo v razredu. Na splošno lahko ugotovimo, da romski pomočniki in pedagoški (so)delavci med seboj dobro sodelujejo in si pri delu pomagajo. Pedagoški (so)delavci menijo, da prisotnost romskega pomočnika v razredu ugodno vpliva na vse učence, saj omogoča učitelju, da se lažje posveti vsem učencem ter pomaga pri premostitvi kulturnih in jezikovnih razlik.

Glede časovne prisotnosti romskega pomočnika v razredu prihaja do nekaterih razhajanj v odgovorih. Večina pedagoških (so)delavcev (81,8%) pravi, da je romski pomočnik z njimi v razredu le del pouka, medtem ko je le 47,1% romskih pomočnikov enakega mnenja. Zaskrbljujoče pa je, da 17,6% romskih pomočnikov trdi, da so skupaj z učiteljem v razredu zelo malo časa in da večino časa preživlja z romskimi učenci v ločenem prostoru.

Naknadno nas je zanimalo, kako romski pomočnik vpliva na odnose med učenci in starši romskih otrok. Ugotovili smo, da romski pomočniki do romskih učencev nastopajo bolj v prijateljski in mentorski vlogi, ter da so do učiteljev nekoliko bolj poslušni in ubogljivi. Velika večina romskih pomočnikov (94,1%) spodbuja romske otroke, da govorijo v slovenskem jeziku, pri čemer je potrebno poudariti, da kar 37,5% romskih pomočnikov ne govori romskega jezika (čeprav bi se ga 85,7% od teh želelo naučiti), kar posledično pomeni, da ne morejo komunicirati v romščini. Vloga staršev v izobraževalnem sistemu igra pri romskih učencih še posebej veliko vlogo, zato so tudi rezultati ankete v tem delu toliko bolj negativni. Starši romskih otrok se namreč roditeljskih sestankov in govorilnih ur udeležujejo le redko (če jih povabijo učitelji pridejo v 46,2% primerov; če jih povabijo romski pomočniki pa v 17,6% primerov).

9.3. PODROBNA EMPIRIČNA ANALIZA UVEDBE MEHANIZMA ROMSKI POMOČNIK

9.3.1. Analiza odgovorov romskih pomočnikov

Mnenje o učnih načrtih

Več kot polovica romskih pomočnikov (52,9%) ocenjuje, da so trenutno veljavni učni načrti prezahtevni za romske učence, ostali (47,1%) pa, da so ravno prav zahtevni. Nihče od romskih pomočnikov ne meni, da so učni načrti premalo zahtevni za romske učence. Kljub relativni zahtevnosti učnih načrtov pa več kot polovica (52,9%) romskih pomočnikov ocenjuje, da so vsebine, zajete v učnih načrtih, prilagojene obojim, tako romskim kot tudi neromskim učencem. Nezanemarljiv delež anketiranih (17,6%) po drugi strani meni, da so vsebine v učnih načrtih prilagojene le neromskim učencem, nekaj več (23,5%) pa, da so vsebine neprilagojene tako neromskim kot romskim učencem.

Zanimalo nas je, ali učni načrti v praksi omogočajo uporabo določenih vzvodov oziroma ukrepov pri izvedbi pouka. Romski pomočniki so mnenja, da učni načrti v veliki meri dovoljujejo oziroma omogočajo dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem (tako meni 75% romskih pomočnikov), nekaj manj jih meni (69%), da učni načrti omogočajo posebne didaktične pripomočke za romske učence, ter da je omogočeno motiviranje romskih učencev (62,5%). Zanimljivo je tudi, da jih je mnenja, da učni načrti omogočajo podajanje snovi v romskem jeziku (12,5%). Ravno jezikovne in kulturne razlike med obema skupinama učencev (romskimi in neromskimi) so očitna težava pri neoviranemu vključevanju romskih učencev v učni proces. Sicer skoraj polovica (47,1%) anketiranih meni, da se predpisane učne vsebine *uspešno* razložijo romskim učencem, vendar jih obenem več kot 40% meni, da se zaradi kulturnih razlik predpisane učne vsebine *težje* razložijo romskim učencem kot neromskim.

Rešitve za boljše oziroma bolj učinkovito podajanje snovi velika večina vprašanih vidi v dodatnem osebju (82,4%), 11,8% pa v posebnem kurikulumu, ki bi potekal vzporedno z veljavnim. Nihče od vprašanih ni mnenja, da bi za učinkovitejše podajanje učne snovi potrebovali učno gradivo v romskem jeziku, 41,2% pa jih celo meni, da ne bi potrebovali ničesar, saj da je podajanje učne snovi že sedaj učinkovito. Ob tem pa je zanimivo, da kljub temu, da nihče od anketirancev ni mnenja, da bi potrebovali učno gradivo v romskem jeziku, več kot polovica vprašanih (58,8%) meni, da bi morali imeti romski učenci na voljo dodatne ure slovenskega jezika. Iz tega lahko sklepamo, da učencem poznavanje slovenščine dela težave ter da zaradi tega težje sledijo pouku, vendar so romski pomočniki očitno večinskega mnenja, da jim učno gradivo v romskem jeziku na tem mestu ne bi pomagalo.

Nadalje so pri vprašanju, katere dodatne ure oziroma predmet bi morali imeti romski učenci, romski pomočniki odgovorili, da bi učenci potrebovali dopolnilni pouk pri vseh predmetih (52,9%), dodatne ure oziroma predmet romske kulture in kulturne dediščine (17,6%), hkrati pa nekateri ocenjujejo, da so vendarle romski učenci že tako ali tako preobremenjeni in da bi dodatne ure zanje pomenilo preveliko obremenitev (17,6%).

Zaključimo lahko, da romski pomočniki ocenjujejo učne vsebine kot zadovoljive, vendar nekoliko prezahtevne za romske učence. Delno zaradi kulturnih in jezikovnih pregrad in

zaradi neenakega predznanja romskih učencev bi po mnenju romskih pomočnikov potrebovali dodaten čas za podajanje snovi romskim učencev, dodatno osebje in dodatni pouk slovenščine. Poznavanje slovenščine se kaže kot največja ovira pri osvajanju učnih vsebin.

Odnos z učenci (romskimi in neromskimi)

Naslednji obravnavan sklop o odnosu med romskim pomočnikom in romskimi učenci se vsebinsko še nekoliko navezuje na predhoden sklop o učnih načrtih. Najprej nas je zanimalo, ali romski pomočniki z romskimi učenci razvijajo poseben odnos, ki temelji na globljih medsebojnih vezeh kot tradicionalni odnos učitelj–učenec. Ugotovili smo, da temu ni tako, ter da večina romskih pomočnikov (70,6%) meni, da imajo z romskimi učenci običajen odnos med učiteljem in učencem. Ob tem pa je potrebno poudariti, da kar 41,2 odstotka romskih pomočnikov meni, da je njihov odnos z učenci prijateljski in (enak odstotek) mentorski. Ob tem je mogoče, da so anketiranci pod *običajen odnos* razumeli enak odnos kot do neromskih učencev, nato pa so svoj odgovor še nadgradili z opisom prijateljski in/ali mentorski. Le nekaj anketirancev (11,8%) meni, da se je med njimi in romskimi učenci razvil pokroviteljski odnos. V primerjavi z odnosom, ki ga imajo romski učenci do ostalih učiteljev, so do romskih pomočnikov v nekaterih primerih zadržani (29,4%), v nekaterih primerih neposlušni (17,6%) in neubogljivi (17,6%). Vendar se v večini primerov (58,8%) obnašajo do učiteljev in do romskih pomočnikov enako.

Od romskih pomočnikov smo želeli nadalje izvedeti, kje se po njihovem mnenju skrivajo glavni problemi romskih učencev pri pouku. Glede na pridobljene odgovore je največja težava ravno neenako predznanje in sposobnosti romskih učencev (70,6%), kar jim onemogoča osvajanje prepisanih vsebin. Skoraj polovica anketiranih romskih pomočnikov (47,1%) vidi težavo pri pogosti neudeležbi pri pouku ter v prevelikem obsegu snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v šolskem letu (41,2%). Slaba tretjina (29,4%) romskih pomočnikov je ponovno izpostavila problematiko neprilagojenih učnih načrtov in 17,6% pomanjkljive učne pripomočke. Zgolj 11,8% pa jih meni, da problemov pri pouku ni; nihče izmed anketiranih pa se ni odločil za »neustrezno podajanje učnih vsebin«.

Nadalje nas je zanimalo, kje vidijo romski pomočniki pomembno izboljšanje kvalitete pouka romskih učencev. Kar tri četrtine anketirancev (75%) odločilo za odgovor, da bi se morali romski učenci obvezno in redno udeleževati pouka, ter da bi morali neudeležbo kaznovati.⁶⁵ Polovica anketirancev vidi pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka z doizobraževanjem pedagoških delavcev, ki učijo romske otroke, kamor po vsej verjetnosti pripisujejo tudi sebe (kasneje v analizi se namreč izkaže želja romskih pomočnikov po dodatnem izobraževanju na več področjih povezanih z njihovim delovanjem), 12,5% vidi izboljšanje z uvedbo obšolskih aktivnosti, ki so povezane z romsko kulturo in zgolj eden izmed vprašanih vidi izboljšanje pouka z oblikovanjem dodatnih učnih pripomočkov v romskem jeziku. Pri možnost *drugo* (31,3%) pa so romski pomočniki navajali obvezno vključitev romskih otrok v

⁶⁵ Skozi razgovore z anketiranci smo ugotovili, da je tak mehanizem v preteklosti obstajal, torej, da se je neudeležba romskih otrok pri pouku sankcionirala s pogojevanjem plačila socialnih denarnih pomoči. Kasneje je bilo takšno sankcioniranje ukinjeno, čeprav ga ponekod skozi neformalne tokove (v povezavi s centri za socialno delo) še vedno uporabljajo. Ker so sogovorniki ocenili takšno sankcioniranje, kot zelo pozitivno za udeležbo romskih otrok pri pouku ter s tem tudi pogojen uspeh pri zaključevanju šolanja, bi bilo potrebno nadalje analizirati pravno podlago za takšno ravnanje in pripraviti možnosti za institucionalizacijo le-tega.

predšolsko izobraževanje, povečanje obsega ur pri nekaterih predmetih in hkratno zmanjšanje števila pri nekaterih manj pomembnih predmetih, dodatno pomoč pri pouku in delo v manjših skupinah.

Zaradi pomembnosti poznavanja uradnega jezika za učni uspeh in splošno razumevanje učnega procesa, ki smo ga nazorno prikazali že v predhodnih poglavjih (mednarodne študije, dobre prakse v tujini), nas je v raziskavi še posebej zanimalo kako oziroma v kakšnem jeziku se romski učenci sporazumevajo oziroma kakšen je odnos različnih vpletenih akterjev do intenzivnosti uporabe uradnega jezika. Ugotovili smo, da skoraj vsi anketirani romski pomočniki (94,1%) spodbujajo učence, da govorijo v slovenskem jeziku, eden jih ne spodbuja in prepušča odločitev njim samim, nihče od anketirancev pa jih ne spodbuja, da govorijo v romskem jeziku.

Zaključimo lahko, da romski pomočniki razvijajo z romskimi učenci nekoliko drugačen odnos, ki se od običajnega odnosa učitelj–učenec razlikuje predvsem v večji emocionalni dostopnosti romskih pomočnikov. Slednje ocenjujemo kot pozitivno in menimo (na podlagi izsledkov mednarodnih raziskav), da bi morali tak odnos še poglobljati ter vzpostavljati vez med šolo in romsko skupnostjo skozi pridobljeno zaupanje in medsebojno spoštovanje. (Ne)uspešnost romskih učencev v učnem procesu romski pomočniki pripisujejo neenakemu predznanju romskih učencev ter izostajanju od pouka, ki je očitno pomemben vzrok za nižjo uspešnost romskih učencev.

Odnos s starši (oziroma skrbniki) romskih otrok

Izsledki tujih mednarodnih analiz veliko vlogo v izobraževalnem procesu romskih učencev pripisujejo staršem. Zato nas je zanimalo, kako vlogo staršev vidijo slovenski romski pomočniki in katere vrste interakcij se odvijajo med pomočniki in starši. Ugotovili smo, da imajo romski pomočniki s starši romskih učencev zadovoljiv (52,9%) oziroma dober (41,1%) odnos. Pogostost medsebojnega kontakta je precej različna, 52,9% romskih pomočnikov meni, da s starši kontaktirajo pogosto, 47,1% pa jih meni, da kontaktirajo le redko.

Nadalje nas je zanimalo, kako po mnenju romskih pomočnikov starši dojemajo funkcijo romskega pomočnika. Odgovori so nekoliko presenetili, saj kažejo na izredno pozitiven odnos s strani staršev. Starši romskih učencev bi naj dojemali romskega pomočnika kot nekoga, ki pomaga njihovim otrokom (100%) in vzpostavlja vez med njimi in šolsko institucijo (56,3%). Le eden od anketiranih pomočnikov pa je mnenja, da ga starši vidijo kot odgovornega za uspeh oziroma neuspeh njihovih otrok. Po drugi strani pa smo želeli ugotoviti, kako romski pomočniki dojemajo vlogo staršev pri šolskem uspehu romskih otrok in ugotovili, da jim v veliki večini ne prepisujejo nič večje vloge kot starši neromskih učencev (81,3%).

Interakcija med pomočniki in starši romskih otrok ne poteka redno, saj se starši le v 35,5% primerov *včasih* udeležujejo roditeljskih sestankov in govorilnih ur, v 41,2% primerov *redko* in v 23,5% primerov celo *nikoli*. Slednje je nekoliko zaskrbljujoče, vendar smo s preliminarnimi intervjuji ugotovili, da nekateri romski pomočniki premagujejo to »oviro« s posebnimi vabili na govorilne ure za starše romskih otrok (takih je 17,6%). V slabi polovici primerov (43,8%) starši romskih otrok komunicirajo z učitelji in romskimi pomočniki enako pogosto, v četrtini primerov komunicirajo več z učitelji, v 18,8% pa več komunicirajo več z

romskimi pomočniki. Glede na že omenjeno pomembnost poznavanja in rabe uradnega jezika pri šolskem uspehu nas je zanimalo tudi, kakšen je po mnenju romskih pomočnikov odnos staršev do uporabe uradnega jezika. Kar 70,6% staršev izraža željo, da se romski pomočniki z romskimi učenci pogovarjajo v slovenskem jeziku, 23,5% jih prepušča odločitev romskemu pomočniku samim in le eden pomočnik ima izkušnjo, da starši želijo, da se z njihovimi otroci pogovarja v romščini.

Zaključimo lahko, da se odnos med starši romskih otrok in romskimi pomočniki počasi izgrajuje in da starši do neke mere prepoznavajo mehanizem romskega pomočnika kot nekoga, ki je potreben in ki pomaga njihovim otrokom. Za nadaljnje izgrajevanje medsebojnega odnosa in zaupanja bi bilo potrebno natančneje doreči naloge pomočnikov in jih tudi nazorno predstaviti staršem, kar bi posledično morda vodilo tudi v večjo udeležbo staršev na govornih urah, roditeljskih sestankih in v učnem procesu nasploh.

Sodelovanje z vodstvenimi in s pedagoškimi delavci

Romski pomočniki predstavljajo dodatno pomoč pri izobraževanju in vzgoji romskih učencev, zato je nujno, da dobro sodelujejo z ostalim pedagoškim kadrom (predvsem učitelji). V raziskavi smo ugotovili, da je po mnenju romskih pomočnikov sodelovanje med njimi in učitelji večinoma zelo dobro (75%) in dobro (25%). Vsi anketirani so mnenja, da si pri delu medsebojno pomagajo in izmenjujejo mnenja ter izkušnje, v nekaterih primerih pa se celo neformalno in sproščeno družijo (31,3%). Samo en anketiranec je mnenja, da je odnos hierarhičen. Odnos med romskimi pomočniki in vodilnimi delavci na šoli je večinoma korekten in neproblematičen (76,5%) ter uraden in formalen (47,1%).

Da bi ugotovili, kako so romski pomočniki sprejeti v širši šolski kolektiv, smo jih povprašali tudi o tem, ali se udeležujejo ostalih šolskih aktivnosti, kot so proslave, športni dnevi in podobno. Vsi vprašani so odgovorili, da so na tovrstne prireditve vabljeni in pri njih tudi aktivno sodelujejo. Posebej moramo izpostaviti ugotovitev, da so romski pomočniki le v slabi polovici primerov (47,1%) v razredu skupaj z učitelji ves čas pouka. Glede na načelno usmeritev, da se romskih učencev ne ločuje od ostalih učencev pri učnem procesu, je ta podatek nekoliko zaskrbljujoč; 29,4% vprašanih je v razredu skupaj z učitelji le del pouka, 5,9% le v podaljšanem bivanju; 17,6% je skupaj z učitelji v razredu le redko, saj čas z romskimi učenci preživljajo v ločenem prostoru.

Zaključimo lahko, da so romski pomočniki v šolskem kolektivu dobro sprejeti ter da dobro sodelujejo tako s pedagoškimi (so)delavci kot tudi z vodstvenimi delavci. Zaskrbljujoče pa je dejstvo, da slaba polovica romskih pomočnikov večino časa preživlja z romskimi učenci v ločenih prostorih oziroma le del pouka. Menimo, da bi bilo potrebno institucionalizirati dolžnosti in naloge romskih pomočnikov tudi v smislu prisotnosti pri pouku ter doreči, v kolikšnem odstotku lahko samostojno učijo romske otroke v ločenih prostorih (če sploh).

Odnos do kariere

Glede na relativno majhno populacijo romskih pomočnikov, ki si tekom svojega delovanja v šolskih institucijah pridobivajo dragoceno praktično znanje, je pomembno, da ugotovimo s kakšnim kadrom razpolagamo v smislu nadaljnjega oblikovanja poklica *romski pomočnik* in doizobraževanja obstoječih učiteljev izredne pomoči učencev Romom (kot se uradno imenujejo

romski pomočniki). Vsi anketiranci so trenutno zaposleni na delovnem mestu romski pomočnik oz. učitelj izredne pomoči učencem Romom, kar pomeni, da vodstvo šol za ta namen ne uporablja kadra, ki bi bil zaposlen na drugih delovnih mestih. Večinoma je dosedanja zaposlitev na delovnem mestu romskega pomočnika trajala relativno malo časa; 35,5% jih je zaposlenih manj kot eno leto, 35,5% med enim in tremi leti, 23,5% med tremi in petimi leti in zgolj en pomočnik več kot pet let. Skoraj vsi anketiranci so zaposleni za določen čas (93,8%) in le en za nedoločen čas; vsi razen enega bi se želeli zaposliti za nedoločen čas. V skladu s tem nas je nadalje zanimalo, kako anketiranci dojemajo delovno mesto romskega pomočnika. Skorajda vsi (94,1%) si želijo na tem delovnem mestu ostati tudi v prihodnje, 35,5% pa jih meni, da jim to delovno mesto služi kot odskočna deska za nadaljnjo kariero.

Zaradi sprememb, ki jih prinaša *Katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/romska pomočnica* smo na podlagi vsebine kataloga poskušali ugotoviti, katere v katalogu navedene sposobnosti in znanja imajo osebe, ki so trenutno zaposlene na delovnih mestih romskih pomočnikov. Ugotovili smo, da več kot polovica anketiranih (52,9%) na delovnem mestu uporablja samo slovenski jezik, malo manj kot polovica (47,1%) pa romski in slovenski jezik.⁶⁶ Nepoznavanje ali delno poznavanje romskega jezika oziroma dialekta je, glede na prej omenjeni katalog, za romske pomočnike nesprejemljivo, kar nakazuje, da bi bilo potrebno (1) pričeti z novo strategijo zaposlovanja kadra, ki govori romski jezik ali (2) doizobraziti obstoječe romske pomočnike.⁶⁷ Poleg jezika je v katalogu izpostavljeno tudi specifično znanje oziroma poznavanje položaja in potreb romske skupnosti. Velika večina vprašanih (88,2%) meni, da dobro pozna položaj in potrebe pripadnikov romske skupnosti, 11,8% jih meni, da zadovoljivo pozna položaj, nihče izmed vprašanih pa ni izrazil mnenja, da slabo pozna položaj romske skupnosti. Nadalje smo romske pomočnike neposredno vprašali o poznavanju kataloga in njegove vsebine ter ugotovili, da jih po lastnih zagotovilih 68,8% pozna katalog, 31,3% pa jih s katalogom še ni bilo seznanjenih. Presenetljivo pa je, da si skoraj vsi tisti, ki so s katalogom seznanjeni (92,3%), želijo pridobiti naziv romski pomočnik/romska pomočnica. Slednje nakazuje na močno in stabilno jedro oseb, ki opravljajo delo romskega pomočnika in si želijo to delovno mesto nadgraditi tudi s primernim poklicnim nazivom. Glede na omejeno poznavanje romskega jezika in dejstvo, da je le štiri desetine romskih pomočnikov romske narodnosti, se lahko vprašamo ali je sploh smiselno graditi bazo poklicnih romskih pomočnikov na obstoječi bazi romskih pomočnikov ali pa bi bilo bolje izobraziti in zaposliti romske pomočnike iz vrst romske skupnosti z opravljenim poklicnim izobraževanjem.

Nadalje nas je zanimalo še, kaj romski pomočniki na delovnem mestu pogrešajo. Ugotovimo lahko, da v veliki večini (85,7%) pogrešajo možnost dodatnega izobraževanja, nekaj manj (42,9%) jih pogreša natančna navodila za področje delovanja, 35,7% jih pogreša stimulacijo (tako materialno kot nematerialno) ter dostop do računalnika oziroma pisarne, kjer bi se lahko pripravljali na pouk (14,3%).

⁶⁶ V demografskem sklopu vprašalnika smo ugotovili, da 37,5% romskih pomočnikov ne govori romskega jezika.

⁶⁷ V demografskem sklopu vprašalnika smo ugotovili, da so se romski pomočniki pripravljani doizobraževati na tem področju, saj bi se jih kar 85,7% želeli naučiti romščine, v kolikor bi za to imeli priložnost.

Zaključimo lahko, da se je v sklopu zaposlovanja posameznikov na delovno mesto učitelja izredne pomoči romskim učencem (ali na delovno mesto z enako vsebino in drugačnim nazivom, npr. romski pomočnik) oblikovalo stabilno jedro pomočnikov z željo po tem, da bi na tem delovnem mestu tudi ostali, da bi si pridobili poklicni naziv romskega pomočnika/romske pomočnice. Če analiziramo podatke iz tega sklopa skupaj s podatki iz demografskega sklopa vprašalnika (nepoznavanje romskega jezika; dejstvo, da več kot polovica pomočnikov ni Romov) lahko sklepamo, da si obstoječa skupina romskih pomočnikov morda ne bo mogla v celoti pridobiti poklicnega naziva romski pomočnik/romska pomočnica. Hkrati pa je izrednega pomena, da se to področje poklicno uredi in institucionalizira, saj si večina pomočnikov želi dodatnega izobraževanja in natančnejših navodil (kompetenc) za področje dela. Nenazadnje pa ne smemo pozabiti, da imajo obstoječi romski pomočniki veliko praktičnih izkušenj iz poučevanja romskih učencev, kar bi bilo nujno potrebno upoštevati pri oblikovanju poklica romski pomočnik/romska pomočnica.

Zaznavanje problemov in rešitve

Z namenom, da zaznamo čim širši spekter problematike, s katero se srečujejo romski pomočniki, smo pri vsakem sklopu vprašanj pustili odprto možnost za vpisovanje lastnih opažanj in mnenj. Da bi lažje zajeli specifične situacije, s katerimi se romski pomočniki srečujejo, opažanja in mnenja nismo kategorizirali, ampak jih le navajamo.

Sklop a (odnos do učnih načrtov):

- potrebne so dodatne ure pomoči;
- starši romskih otrok bi morali svoje otroke naučiti slovensko, preden jih vpišejo v šolo;
- ker v devetletki ni ocen, nimajo učenci za motiv ocene;
- menim, da nikakor ne smemo imeti učnega gradiva v romščini, prvič ker enotne romščine ni, ampak obstajajo samo dialekti, saj brez znanja slovenščine nimajo prihodnosti kasneje v življenju.

Sklop b (odnos do kariere):

- morale bi biti organizirane ure, ki so namenjene delavnicam za socializacijo (pravljicne urice, socialne delavnice...);
- učitelji me cenijo, ker veliko naredim za romske otroke;
- menim, da bi lahko položaj romskega pomočnika odgovorni že zdavnaj uredili;
- odnosi so v redu, vendar so odvisni bolj od posameznikove osebnosti kot od položaja;
- sem profesor pedagogike in sociologije ter delam v oddelku za nudenje učne pomoči Romom »Projekt Rom«. Nisem romski pomočnik. Na šoli smo imeli dva, pa sta oba odšla iz osebnih razlogov;
- zelo rada delam kot romska pomočnica in upam, da se bo v prihodnosti kaj spremenilo in da ne bomo zaposleni samo preko javnih del.

Sklop c (odnos do sodelavcev in vodstvenih delavcev):

- romski učenci zaupajo svoje težave bolj meni kot učiteljici, ker se z menoj lahko pogovorijo v romskem jeziku;
- od 8.00 do 11.30 sem vsak dan prisotna pri pouku, kjer nudim romskim učencem pomoč. Od 13.00 do 14.00 pa sem sama z romskimi učenci predvsem v podaljšanjem bivanju, kjer imamo predvsem socializacijo.

Sklop d (odnos do romskih učencev):

- potrebno bi bilo oblikovati vsebinske spremembe učnih načrtov za tiste romske učence, ki ne dosegajo minimalnih ciljev;
- ker delam na »Projektu Rom« že 10 let, sem romskim učencem vse, le mama ne. Če bi bila romski pomočnik, bi verjetno čutila drugačen odnos do učencev, učiteljev, staršev... tako pa razlik ni. Sama namreč nisem romskega porekla;
- da govorim z otroci v romskem jeziku, je posledica želje staršev; besede, ki jih ne razumejo v slovenskem jeziku, razložim v romščini;

Sklop e (odnos do staršev):

- starše je potrebno izobraževati na socialnih in zdravstvenih področjih in jih motivirati za delo – zaposlitev, ker s tem naraste tudi znanje kot vrednota;
- v Prekmurju le redki otroci govorijo romski jezik;
- starši romskih učencev prvega razreda želijo, da se z njihovimi otroci pogovarjam v romskem jeziku;
- opažam, da starši romskih otrok lažje in bolj sproščeno komunicirajo z mano (v primerjavo z učiteljico).

Demografija

Večina romskih pomočnikov je ženskega spola (70,6%), kar glede na spolno strukturo pedagoških poklicev ni presenetljivo. V povprečju so romski pomočniki zelo mladi (27 let) ter imajo dokončano srednjo šolo (64,7%). Presenetljivo je, da je kar 17,6% romskih pomočnikov dokončalo fakulteto. Glede na to, da naj bi romski pomočniki kot taki predstavljali most med šolsko institucijo in romsko skupnostjo in da naj bi v skladu s to predpostavko izhajali iz romske skupnosti ter poznali romski jezik in kulturo (glej *Katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/romska pomočnica*), je presenetljiv podatek, da je kar 60% anketiranih romskih pomočnikov slovenske narodnosti (40% je Romov) in da jih 37,5% ne govori romskega jezika. Na tej točki se poraja vprašanje, na kakšen način potem ti pomočniki pomagajo npr. pri premostitvi jezikovnih ovir. Glede na *Katalog standardov strokovnih znanj in spretnosti* bodo vsi pomočniki, ki si bodo želeli pridobiti naziv romski pomočnik/romska pomočnica, morali znati romsko (oziroma dialekt, ki se uporablja na določenem območju). Na tem mestu je dobrodošel podatek, da bi se kar 85,7% pomočnikov, ki ne govorijo romskega jezika, le-tega želeli naučiti, če bi imeli za to možnost.

9.3.2. Analiza odgovorov pedagoških (so)delavcev

Mnenje o učnih načrtih

Vsi anketirani pedagoški delavci (v našem primeru učitelji) so mnenja, da so trenutno veljavni načrti prezahtevni za večino romskih učencev. Ker so učitelji od vseh treh anketiranih skupin najbolj pristojni za ocenjevanje primernosti učnih načrtov, je tak podatek potrebno obravnavati skrajno resno. Skladno s tem večina učiteljev (66,7%) meni, da so vsebine v učnih načrtih prilagojene le neromskim učencem, četrtnina vprašanih meni, da so vsebine prilagojene tako romskim kot neromskim učencem in le eden izmed vprašanih je mnenja, da so neprilagojene tako romskim kot neromskim učencem. Učitelji večinoma menijo, da se predpisane učne vsebine zaradi kulturnih razlik težje ali celo težko in

neuspešno razložijo romskim učencem⁶⁸, 23,1% pa jih meni, da se učne vsebine uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem.

Zanimalo nas je, kaj učni načrti učiteljem pri delu z romskimi učenci pravzaprav omogočajo. Največ učiteljev meni, da jim učni načrti omogočajo uporabo posebnih didaktičnih pripomočkov za romske učence, skoraj polovica (45,5%) pa, da jim omogočajo motiviranje romskih učencev. Zgolj eden izmed učiteljev meni, da mu je omogočen dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem.

Nadalje smo učitelje vprašali, kaj bi za učinkovitejše podajanje učne snovi za delo z romskimi učenci potrebovali. Velika večina (76,9%) je odgovorila, da bi potrebovali dodatno osebje. Ker smo anketirali le učitelje, ki aktivno sodelujejo z romskimi pomočniki in jim le-ti pomagajo v razredu, se torej poraja vprašanje, ali ta pomoč ni zadostna in ali potrebujejo še več pomoči. Skoraj polovica vprašanih meni, da bi za učinkovitejše podajanje snovi potrebovali učno gradivo v romskem jeziku oziroma natančne prevode veljavnih učbenikov, kar bi učiteljem, ki ne govorijo romsko, močno olajšalo razlago romskim učencem. Tretjina vprašanih (30,8%) meni, da bi za učinkovitejše podajanje snovi potrebovali fleksibilnejši urnik, zanimivo pa nihče izmed vprašanih učiteljev ni mnenja, da je podajanje snovi učinkovito in da ne bi potrebovali ničesar.

Glede na to, da učitelji spremljajo in beležijo znanje ter napredek učencev, nas je zanimalo, katerih specifičnih znanj imajo romski učenci premalo in iz katerega predmeta bi morali imeti na voljo dodatne ure. Največ (skoraj 70%) učiteljev meni, da bi morali imeti na voljo dodatne ure slovenskega jezika, skoraj polovica (46,2%), da bi morali imeti dopolnilni pouk pri vseh predmetih in le 23,1%, da bi morali imeti dodatne ure romske kulture. Ob tem je potrebno izpostaviti, da skoraj tretjina vprašanih (30,8%) meni, da bi bile kakršnekoli dodatne ure za romske učence prevelika obremenitev.

Zaključimo lahko, da so učitelji precej kritični do zahtevnosti učnih načrtov in o primernosti njihovih vsebin za populacijo romskih učencev. Za učinkovitejšo razlago učne snovi pogrešajo prevode učbenikov v romščino in več pedagoške pomoči. Učitelji so mnenja, da romski učenci (zelo) težko sledijo pouku in bi potrebovali predvsem dodatne ure slovenskega jezika. Glede na pomembno vlogo, ko jo imajo učitelji v učnem procesu, je potrebno njihova opažanja upoštevati tudi pri oblikovanju bodočih dobrih praks in politik osnovnošolskega izobraževanja Romov.

Odnos z učenci (romskimi in neromskimi)

Zaradi narave dela učiteljev nas prvenstveno ni toliko zanimal tip odnosa, ki se vzpostavlja med njimi in romskimi učenci, temveč problemi, s katerimi se romski učenci po mnenju učiteljev srečujejo. Za razumevanje odnosa romskih učencev do romskih pomočnikov, nas je zanimalo, kakšen je odnos med romskimi učenci in učitelji. Ugotovili smo, da velika večina (91,7%) učiteljev meni, da je njihov odnos z romskimi učenci običajen odnos (kot ga imajo

⁶⁸ 38,5% učiteljev je odgovorilo, da se predpisane učne vsebine zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem, 30,8% pa da se zaradi kulturnih razlik težko ali neuspešno razložijo romskim učencem (skupaj 69,3% odgovorov).

tudi z drugimi, neromskimi učenci), eden izmed vprašanih pa meni, da ima z njimi prijateljski odnos, dva pa mentorski odnos.

Nadalje smo prosili učitelje, da ocenijo, kako se romski učenci vedejo do njih v primerjavi z vedenjem, ki ga izkazujejo do romskega pomočnika. Polovica vprašanih je mnenja, da se učenci vedejo do njih enako kot do romskega pomočnika, polovica pa, da so do njih bolj ubogljivi. Slednje ponovno potrjuje ugotovitev, da imajo romski učenci do pomočnikov bolj sproščen, poglobljen, prijateljski odnos.

Glavne probleme romskih učencev pri pouku vidijo učitelji v neprilagojenih učnih programih (83,3%), v preobsežni snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v enem šolskem letu (75%), neudeležbi pri pouku (66,7%) ter neenakem predznanju in sposobnostih romskih učencev (66,7%). Trije učitelji menijo, da je vzrok v pomanjkljivih učnih pripomočkih, nihče izmed vprašanih pa ni mnenja, da problemi ne obstajajo.

Nadalje nas je zanimalo, kakšne so potencialne izboljšave pri kvaliteti pouka. Anketiranci so v mnenja (80%), da bi dodatno kvaliteto v pouk vneslo doizobraževanje pedagoških delavcev, ki učijo romske učence, 60% jih meni, da bi država morala nameniti večja finančna sredstva za izvedbo pouka, polovica jih meni, da bi bilo potrebno oblikovati dodatne učne pripomočke v romskem jeziku in le eden je mnenja, da bi morali razvijati obšolske aktivnosti povezane z romsko kulturo. Na koncu nas je zanimalo, kakšno je mnenje učiteljev o rabi materinega jezika v šoli. Velika večina (90,9%) spodbuja romske učence, da govorijo v slovenskem jeziku, eden pa jih ne spodbuja in prepušča odločitev njim samim.

Zaključimo lahko, da učitelji za romske učence predstavljajo večjo avtoriteto kot romski pomočniki. Odnos učiteljev do romskih otrok je po njihovem mnenju enak kot do neromskih otrok. Učitelji so relativno kritični do primernosti nekaterih strateških usmeritev učnega procesa za učence (in s tem tudi za romske učence), predvsem do učnih programov in do količine snovi, ki jo morajo učenci predelati v enem letu. Samokritično ocenjujejo, da bi bilo za pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka (za romske učence) potrebno doizobraziti pedagoške delavce, ki učijo romske učence. Pri tem pa ni jasno ali menijo, doizobraževanja potrebni tudi sami ali so doizobraževanja potrebni predvsem romski pomočniki.

Odnos s starši (oziroma skrbniki) romskih otrok

Ker tuje raziskave nakazujejo na pomen vloge staršev oziroma skrbnikov romskih otrok pri izobraževanju oz. vključevanju v izobraževanje, nas je zanimalo, kakšno je mnenje učiteljev o vlogi staršev romskih otrok, kako pogosto s starši komunicirajo in podobno. Večina učiteljev (66,7%) meni, da bi morali imeti starši romskih otrok enako vlogo pri šolskem (ne)uspehu svojih otrok kot starši neromskih otrok; le četrtnina jih meni, da bi morali imeti starši romskih otrok večjo vlogo pri šolskem (ne)uspehu svojih otrok.

Glede na priporočila dobrih praks iz tujine namreč velja, da naj bi se starši romskih otrok še posebej angažirali pri pomoči svojim otrokom pri domačih nalogah, učenju uradnega jezika in premostitvi stresa ob začetku šolanja. Glede na specifičen način življenja Romov, ki vključuje stalen stik in prisotnost celotne družine, odhod otroka v šolo deluje izrazito stresno

in je poglavitni razlog za nizko udeležbo otrok pri pouku.⁶⁹ Zato je ključno, da starše romskih otrok intenzivneje vključimo v proces šolanja. Anketirani učitelji imajo s starši romskih otrok različno kvaliteten odnos; 36,4% jih meni, da je njihov odnos s starši romskih otrok dober, ravno toliko (36,4%) ocenjuje odnos kot zadovoljiv in 27,3% kot slab. Zabeležili smo tudi precej različne odgovore glede pogostosti kontakta med učitelji in starši; 41,7% pogosto kontaktira s starši romskih otrok, ravno toliko (41,7%) redko in 16,7% učiteljev tega ne počne nikoli. Podobni so odgovori glede udeležbe staršev pri roditeljskih sestankih oziroma govorilnih urah. Le eden učitelj je odgovoril, da starši romskih otrok *redno* hodijo na roditeljske sestanke oziroma govorilne ure, 23,1% jih trdi, da se starši udeležujejo roditeljskih sestankov oziroma govorilnih ur *včasih*, skoraj polovica (46,2%), da *redko* in slaba četrtnina (23,1%), da *nikoli*. Skoraj polovica anketiranih učiteljev pa je odgovorila, da se starši romskih otrok odzivajo samo na povabilo učitelja.

Da bi ugotovili, kakšno vlogo imajo romski pomočniki v očeh učiteljev, smo učitelje vprašali, s kom starši romskih otrok več komunicirajo. Analiza odgovorov učiteljev kaže, da starši več komunicirajo z romskimi pomočniki (36,4%) oziroma z obojimi enako (36,4%).

Zaključimo lahko, da po mnenju učiteljev starši romskih otrok niso zadostno oziroma zadovoljivo vključeni v izobraževalni proces svojih otrok. Kot kaže analiza empiričnih podatkov, vzrok za »izključenost« ni šolska institucija ali pedagoški delavci (ki pogosto vabijo starše romskih otrok, da se udeležujejo sestankov), temveč predvsem starši sami. Zaradi posebno pomembne vloge, ki jo imajo starši romskih otrok pri šolskem (ne)uspehu otrok ter posebnosti »romskega« načina življenja, ki narekuje, da je družina čimbolj medsebojno povezana in prisotna, je nujno, da se uvedejo dodatne dobre prakse na področju komunikacije s starši romskih otrok.

Sodelovanje z romskim(i) pomočnikom(i)

Ker so učitelji tisti, ki z romskimi pomočniki v pedagoškem procesu najtesneje sodelujejo, nas je zanimalo, kako ocenjujejo sodelovanje z njimi. Velika večina učiteljev (76,9%) jih sodeluje z romskim pomočnikom zelo dobro, dva učitelja ocenjujeta sodelovanje kot zadovoljivo in en kot dobro. Nihče izmed vprašanih ni mnenja, da je sodelovanje slabo ali zelo slabo. Večina učiteljev (84,6%) meni, da si med seboj pomagajo pri delu ter izmenjujejo mnenja in izkušnje, dobra tretjina (38,5%) pa meni, da se neformalno in sproščeno družijo. Le eden izmed učiteljev se v odnosu počuti nadrejenega. Splošno zadovoljstvo z delom romskega pomočnika izkazujejo vsi v anketo vključeni učitelji; ob tem je zanimivo, da so učitelji še v nekoliko večji meri zadovoljni z romskim pomočnikom kot mehanizmom. Iz tega lahko sklepamo, da učitelji podpirajo obliko dodatne pomoči romskim učencem celo v večji meri, kot sami romski pomočniki.

Nadalje nas je zanimalo kako (po oceni učiteljev) romski pomočnik vpliva na klimo v razredu in koliko je časovno prisoten v razredu. Ugotovili smo, da velika večina učiteljev (83,3%) meni, da romski pomočnik vpliva na vse učence (tako romske kot neromske) v razredu ugodno, saj se ob dodatni pomoči učitelj lažje posveti vsem učencem. Slaba polovica (41,7%) učiteljev meni, da romski pomočnik vpliva ugodno, ker pomaga pri premostitvi kulturnih in jezikovnih razlik med romskimi in neromskimi učenci. Le eden izmed

⁶⁹ Glej Ann Southerland (1986) *Gypsies: The hidden Americans*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc.

vprašanih je mnenja, da prisotnost romskega pomočnika deluje neugodno, saj se romski učenci bolj navezujejo nanj in se oddaljujejo od skupnega pouka. Časovno je romski pomočnik večinoma (81,8%) prisoten v razredu le del pouka, v nekaterih primerih (18,2%) pa zelo malo časa, saj večino časa preživlja z romskimi učenci v ločenem prostoru.

Zaključimo lahko, da imajo učitelji do dodatne pomoči v obliki romskega pomočnika pozitiven odnos, vendar pogrešajo večjo vlogo pomočnika in časovno daljšo prisotnost pri pouku. Učitelji dojemajo romske pomočnike bolj kot obliko splošne dodatne pomoči in ne toliko kot obliko posebne pomoči, ki je usmerjena zgolj v pomoč romskim otrokom. Tudi učitelji (enako kot romski pomočniki) izpostavljajo nezadostno časovno udeležbo romskih pomočnikov pri pouku.

Zaznavanje problemov in rešitve

Z namenom, da zaznali čim širši spekter mnenj učiteljev smo pri vsakem sklopu vprašani pustili odprto okence za vpisovanje lastnih opažanj.

Sklop a (odnos do učnih načrtov):

- predpisane učne vsebine se zaradi kulturnih razlik, učnega jezika, nezanimanja romskih učencev, velikega izostanka in še česa neuspešno razložijo romskim učencem;
- dodatne ure predvsem pri naravoslovju in matematiki;
- romski otroci so radi pohvaljeni, radi imajo majhne nagrade. Problemi so vključevanje v ostale dejavnosti v okviru pouka (plavalni tečaj, šola v naravi, ekskurzije, ...);
- za romske učence bi morali imeti v prvi triadi na voljo (v sklopu fleksibilnega urnika in morda tudi predmetnika) več časa za spoznavanje slovenskega jezika, saj ga, na žalost, v vrtcu ne spoznajo v zadostni meri za osvajanje šolskih veščin;
- najbolj narobe je to, da romski učenci v prvih treh razredih napredujejo kljub nedoseganju minimalnih standardov – ponavljanja ni, ker starši že vedo, da brez njihovega soglasja ni ponavljanja. Zelo dobro poznajo svoje pravice, le dolžnosti (žal) ne.

Sklop b (sodelovanje z romskim pomočnikom)

- romski pomočnik bi bil potreben pri celotnem pouku. Imam dva romska učenca, romski pomočnik pa je štiri ure na teden z njima, kar je občutno premalo;
- pomočnik bi potreboval prilagojena gradiva in več didaktičnih pripomočkov, slikovnega gradiva;
- neposredno ne sodelujem z romskim pomočnikom, zato ne morem odgovoriti na vsa vprašanja. *Sem pa mnenja, da je to, kako vpliva na učence (tako romske kot neromske) odvisno predvsem od tega, kakšen odnos ima lokalna romska skupnost do ideje romskih pomočnikov;*
- *čas je že, da MŠŠ sistematizira delovno mesto romskega pomočnika (javno delo ni ravno najboljša rešitev). Potrebno je izobraziti tiste, ki bi se želeli zaposliti kot romski pomočniki;*
- bilo bi zelo dobrodošlo, če bi bila romska pomočnica ves čas pouka prisotna. Romi potrebujejo pomoč ves čas – še posebno kadar gre za učno slabši razred in je že veliko dela z neromskimi učenci. Sicer pa menim, da imajo romski učenci v razmerju z neromskimi preveč pomoči – tega ne znajo ceniti, po drugi strani pa bi tudi neromski otroci potrebovali kdaj koga, ki bi jim pomagal še dodatno (po pouku) vsak dan.

Sklop c (sodelovanje z romskimi učenci in njihovimi starši)

- starši romskih otrok z učitelji ne komunicirajo, se ne odzivajo na vabila, obvestila... Romski učenci tudi veliko manjkajo, kar povzroči, da ne morejo nadoknaditi in razumeti snovi, saj jo že v vsakem primeru zaradi jezikovnih razlik težje razumejo;
- obisk staršev je v učnih načrtih premajhen, starši večkrat ne dojamajo smisla šolanja;
- komunikacija med domom in šolo je okrnjena in pomanjkljiva. Starši želijo, da se njihov otrok uči oziroma nauči. Toda starši ne poznajo dovolj šolskega programa;
- starši romskih otrok prihajajo v šolo predvsem k socialni delavki ali pedagoginji, bistveno manj pa k učečim učiteljem (?). Glede uporabe jezika jih večina trdi, da doma komunicirajo v slovenskem jeziku, kar pa ni res, ker njihovi otroci slabo obvladajo slovenski jezik;
- izobraževanje, hišni red v šoli, pisanje domačih nalog in domače učenje ne sodijo v osnovno funkcioniranje romske skupnosti in družine;
- starši nimajo pravega odnosa do šole in šolskega dela – ne zanimajo se za delo v šoli, domače naloge, reden obisk pouka. Po pouku je učencem na voljo romska pomočnica, pri kateri naredijo nalogo. Tudi starši so dobrodošli – rezultat: učenci gredo delat nalogo le takrat, kadar jih fizično privedemo do tega prostora.

Demografija

Demografija učiteljev za namen naše analize ni posebej pomembna, zato samo navajamo podatke. 92,3% anketiranih učiteljev je ženskega spola, 7,7% moškega. Povprečna starost anketiranca je 43,4 leta. Približno polovica (46,2%) vprašanih ima dokončano visoko oziroma višjo šolo, skoraj polovica (46,2%) pa fakulteto.

9.3.3. Analiza odgovorov vodstvenih delavcev

Mnenje o učnih načrtih

Šest desetih ravnateljev ocenjuje, da so trenutno veljavni učni načrti prezahtevni za romske učence, ostali pa menijo, da so trenutno veljavni učni načrti za romske učence ravno prav zahtevni. Nihče od ravnateljev ni mnenja, da so učni načrti za romske učence premalo zahtevni. Kljub temu, da ravnatelji večinoma menijo, da so učni načrti prezahtevni, jih kar 70% ravnateljev meni, da so vsebine v načrtih prilagojene tako romskim kot neromskim otrokom (30% jih meni, da so vsebine prilagojene le neromskim otrokom). Kljub temu, da večinoma ravnatelji niso neposredno udeleženi v učnem procesu, nas je zanimalo, kaj po njihovem mnenju učni načrti v praksi omogočajo. Tako bomo lahko v nadaljevanju primerjali razumevanja in stališča vseh treh opazovanih skupin akterjev. Ugotovili smo, da največji delež (77,8%) ravnateljev meni, da učni načrti v praksi omogočajo motiviranje romskih učencev, 66,7% jih meni, da učni načrti omogočajo posebne didaktične pripomočke za romske učence, 44,4% jih meni, da je omogočen dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem in le en ravnatelj meni, da je omogočeno podajanje snovi v romskem jeziku. Šest desetih ravnateljev meni, da se predpisane učne vsebine zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem, 40% pa da se uspešno razložijo tudi romskim učencem.

Da bi ugotovili, kje ravnatelji vidijo možnosti za učinkovitejše podajanje učne snovi romskim učencem (kar bi nam lahko nakazalo tudi morebitne splošne usmeritve, h katerim se nagiba šolsko vodstvo), smo jih povprašali o nekaterih možnih ukrepih. Največ, kar 80% ravnateljev meni, da bi potrebovali dodatno osebje, tretjina meni, da bi potrebovali učno gradivo v romskem jeziku, petina, da bi morali imeti fleksibilnejši urnik.

Kar 80% vprašanih meni, da bi morali imeti romski učenci na voljo dodatne ure slovenskega jezika. Nadalje so pri vprašanju, katere dodatne ure oziroma predmet bi morali imeti romski učenci, ravnatelji odgovorili, da bi učenci potrebovali dopolnilni pouk pri vseh predmetih (30%), dodatne ure oziroma predmet romske kulture oziroma kulturne dediščine (10%), hkrati pa ocenjujejo, da so vendarle romski učenci že tako ali tako preobremenjeni in da bi dodatne ure zanje pomenile preveliko obremenitev (30%).

Zaključimo lahko, da ravnatelji specifično dojemajo učne procese romskih učencev, ter da veliko vlogo pripisujejo samim pedagoškim delavcem in šoli (za razliko od ostalih anketiranih skupin vidijo večjo težo odgovornosti ravno na šoli kot instituciji). Ob tem, da ocenjujejo učne načrte kot prezahtevne, menijo, da bi potrebovali več osebja, posebnih didaktičnih pripomočkov in dodatne ure slovenskega jezika.

Sodelovanje z romskim(i) pomočnikom/i

Znotraj sklopa B smo poskušali zajeti odnos ravnateljev tako do romskega pomočnika kot osebe kot do mehanizma romskega pomočnika. Za lažje razumevanje smo analizo vprašanj smiselno razdelili v dva dela. V prvem delu prikazujemo odnos ravnateljev do romskih pomočnikov. Ugotavljamo, da je sodelovanje med romskim pomočnikom (oziroma romskimi pomočniki, če je le-teh več na šoli) in ravnateljem v dobri polovici primerov (55,6%) zelo dobro, v tretjini primerov (33,3%) dobro, samo en ravnatelj pa meni, da je sodelovanje zadovoljivo. Nihče izmed vprašanih ni mnenja, da je sodelovanje slabo ali celo zelo slabo. Večina (66,7%) vprašanih bi ta odnos najbolje opisala kot običajen odnos do pomožnega pedagoškega kadra, nekateri (22,2%) pa kot neformalen, sproščen odnos. Nihče izmed vprašanih se v odnosu ne počuti nadrejenega.

V splošnem so ravnatelji z delom romskega pomočnika zelo zadovoljni (66,7%) in zadovoljni (33,3%); nihče ni nezadovoljen. Nekoliko manj pozitivno je zadovoljstvo z romskim pomočnikom kot mehanizmom, saj je zelo zadovoljna z romskim pomočnikom kot mehanizmom dobra kot polovica ravnateljev (55,6%), tretjina (33,3%) jih je zadovoljnih, eden pa je celo nezadovoljen.

Zaključimo lahko, da je sodelovanje med romskim(i) pomočnikom(i) in ravnatelji dobro in neproblematično. Hkrati pa je opaziti, da so ravnatelji nekoliko bolj zadovoljni s samimi zaposlenimi romskimi pomočniki in manj s samim mehanizmom. To nam nakazuje, da obstaja potreba po dodatni definiciji delovnega mesta in tudi poklica, izražena tudi s strani vodstvenih delavcev, ki delo načrtujejo in poskušajo optimizirati.

Načrtovanje in odnos do kariere romskega pomočnika

Poleg mnenj romskih pomočnikov o njihovi kariери, nas je zanimalo mnenje ravnateljev o stanju in načrtovanju zaposlitev romskih pomočnikov. Ugotoviti smo namreč želeli, kakšne so potrebe po tovrstnem kadru in v kakšnih okvirih so trenutno zaposleni. V veliki večini primerov (87,7%) so romski pomočniki zaposleni v okviru javnih del. Eden izmed anketiranih vodstvenih delavcev je odgovoril, da je romski svetnik zaposlen v okviru ministrstva, nihče izmed romskih pomočnikov pa ni zaposlen v okviru občinskega ali šolskega fonda. Vsi romski pomočniki so zaposleni za polni delovni čas in za določen čas. V prihodnje večina vodstvenih delavcev (62,5%) načrtuje zaposliti še več romskih pomočnikov,

37,5% pa namerava obstoječe število zaposlenih pomočnikov ohraniti. Nihče izmed vprašanih se ne zaveza za zmanjšanje števila romskih pomočnikov ali celo za opuščanje samega mehanizma.

Pri testnih intervjujih smo zaznali nekatere težave, ki jih imajo ravnatelji pri zaposlovanju romskih pomočnikov, zato smo jih o morebitnih problemih natančneje povprašali. Polovica anketiranih ima pri zaposlovanju romskih pomočnikov največ težav s pridobivanjem ustreznega kadra, prav tako polovica pa s pridobivanjem finančnih sredstev za zaposlitev te vrste kadra. Petina ima največ težav z zanesljivostjo in predanostjo pridobljenega kadra, le en vprašani pa nima nikakršnih težav pri zaposlovanju romskih pomočnikov.

Zaključimo lahko, da sta po mnenju ravnateljev funkcija in vloga romskih pomočnikov v učnem procesu potrebni in pomembni. Romske pomočnike zaposlujejo za polni delovni čas (hkrati pa za določen čas) in bolj ali manj v okviru javnih del. Tovrstna pomoč pri pedagoškem procesu se jim zdi potrebna, v prihodnje načrtujejo zaposlitve novih pomočnikov, vendar pa se pri tem srečujejo tako s finančnimi ovirami kot s težavnim pridobivanjem ustreznega kadra. Ravno izražena potreba po tovrstnem poklicu in hkratne omejitve so element, ki bi ga bilo potrebno v prihodnje upoštevati: poskušati sistematizirati delovno mesto romskega pomočnika, določiti kvote romskih učencev na oddelek, pri katerih je zaposlitev romskega pomočnika obvezna in standardizirati znanja in kompetence poklica (kar je že storjeno v Katalogu strokovnih znanj in spretnosti).

Zaznavanje problemov in rešitve

Z namenom, da zaznali čim širši spekter mnenj vodstvenih delavcev smo pri vsakem sklopu vprašanj pustili odprto okence za vpisovanje lastnih opažanj.

Sklop a (odnos do učnih načrtov):

- potrebna bi bila obvezna vključitev romskih otrok v vrtec vsaj dve leti pred vstopom v šolo;
- povzetki učnih gradiv naj bi bili v slovenskem in romskem jeziku;
- starši romskih otrok niti ne želijo, da bi bili njihovi otroci obravnavani drugače;
- nujno bi bilo vključevati romske otroke v predšolsko vzgojo;
- zelo pomembno vlogo igra sodelovanje šole s starši. Tu romski pomočnik lahko opravi zelo pomembno delo – predstavlja vez med šolo in starši romskih otrok.

Sklop b (sodelovanje z romskim(i) pomočnikom(i)):

- kjer so v oddelku trije ali več romskih učencev, je nujen romski pomočnik. Ta bi moral imeti najmanj srednjo izobrazbo in osnovno poznavanje romskega besedišča (tečaj). Zaposlitev ne bi smela biti omejena na eno leto, kot je to pri javnih delih, ampak bi bilo to sistematizirano delovno mesto;
- preko javnih del pošiljajo iz zavoda precej neustrezen kader, kar ima za posledico, da imamo trenutno neustrezno pedagoško usmerjen kader. Menim tudi, da je bil katalog za poklicno kvalifikacijo preveč zahtevno postavljen in je preveč odvisen od osebnostnih lastnosti posameznika;
- največje težave imamo s podaljševanjem časa zaposlitve – nedogovorjen način zaposlovanja jemlje voljo še tistim romskim pomočnikom, ki so zares željni dela in

vključevanja v širšo skupnost. Čimprej je potrebno sprejeti poklicni standard in jih zaposliti tako kot je potrebno.

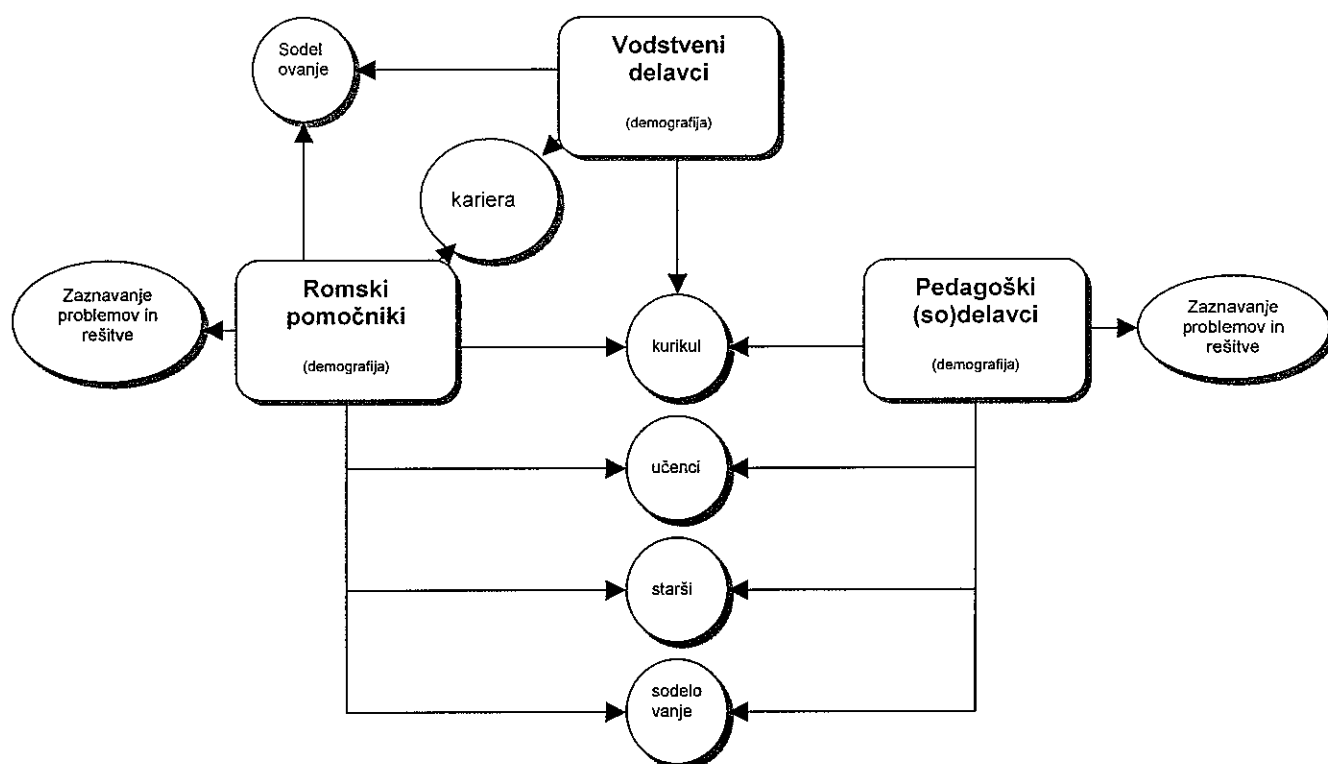
Demografija

Demografija vodstvenih delavcev ni posebej pomembna za namen naše analize, zato navajamo le grobe podatke. Šest desetih anketiranih vodstvenih delavcev je ženskega spola, štiri desetine moškega. Povprečna starost anketiranca je 46 let. Velika večina (90%) vprašanih ima dokončano fakulteto, eden pa magisterij.

9.4. ZAKLJUČKI EMPIRIČNE ANALIZE

Z namenom pridobiti podatke, ki bi čim bolj nepristransko orisali trenutno stanje delovanja romskih pomočnikov, smo nekatera vprašanja (ponekod celoten sklop) zastavili vsem trem ali vsaj dvema analiziranim skupinama. Odgovori na enaka vprašanja nam namreč omogočajo analizo problema z večih zornih kotov, kar pripomore tako k objektivnejšemu rezultatu kot tudi k ugotavljanju medsebojnih razmerij med akterji. Za natančno analizo medsebojnih odnosov in odnosov do enakih vsebin smo na podlagi vprašalnikov izdelali model analize, na podlagi katerega smo vsebinsko analizirali vprašalnike vseh treh opazovanih skupin anketimancev.

Slika 4: Model analize

Odnos romskih pomočnikov, pedagoških (so)delavcev in vodstvenih delavcev do kurikula (in do rabe slovenskega jezika)

V raziskavi smo namenoma vsem trem skupinam anketirancev zastavili enaka vprašanja o odnosu do učnih načrtov. Posebej nas je zanimalo, kako ocenjujejo primernost in zahtevnost učnih načrtov za romske otroke ter kako ocenjujejo vključevanje romskih otrok v izobraževalni sistem nasploh. Če primerjamo odgovore o splošni oceni zahtevnosti učnih načrtov za romske učence (tabela 20), lahko ugotovimo, da vsi učitelji menijo, da so učni načrti za romske učence prezahtevni, medtem ko enako meni le dobra polovica romskih pomočnikov. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali dati večjo težo mnenju učiteljev, ki imajo največjo (strokovno) vlogo pri podajanju in ocenjevanju znanja ali romskim pomočnikom, ki bolje poznajo posebnosti in sposobnosti romskih učencev.

Tabela 20: Zahtevnost učnih načrtov za romske učence

Trenutno veljavne učne načrte ocenjujem, kot...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=17)	RAVNATELJI (N=10)
prezahtevne za večino romskih učencev	100%	52,9%	60%
ravno prav zahtevne za večino romskih učencev	0%	47,1%	40%
premalo zahtevne za večino romskih učencev	0%	0%	0%
ne vem	0%	0%	0%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Glede same zahtevnosti učnih načrtov nas je še posebej zanimalo, kako so vsebine teh načrtov prilagojene specifični populaciji romskih otrok. Iz tabele 21 je razvidno, da so učitelji bolj kritični in ocenjujejo, da so vsebine bolj prilagojene neromskim učencem. Preseneča visok odstotek (70%) ravnateljev, ki menijo, da so vsebine učnih načrtov prilagojene obema skupinama učencev.

Tabela 21: Prilagojenost vsebin učnih načrtov

Vsebine, ki jih zajemajo učni načrti pri večini predmetov so po mojem mnenju...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=17)	RAVNATELJI (N=10)
prilagojene tako romskim kot neromskim učencem	25%	52,9%	70%
prilagojene le neromskim učencem	66,7%	17,6%	30%
prilagojene le romskim učencem	0%	5,9%	0%
neprilagojene tako romskim kot neromskim učencem	8,3%	23,5%	0%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Da bi ugotovili, kateri mehanizmi za dodatno pomoč/razlago romskim učencem se trenutno uporabljajo po mnenju vseh treh skupin anketirancev, smo jim ponudili nekatere tipične odgovore (tabela 22). Iz tabele je razvidno, da vse tri skupine menijo, da učni načrti

omogočajo uporabo posebnih didaktičnih pripomočkov za romske otroke, bolj pomembno pa je, da zanemarljivo majhno število učiteljev meni, da jim učni načrti omogočajo dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem. Iz tega lahko sklepamo, da so učni načrti obsežni in ne omogočajo dodatne razlage, kar pa posledično pomeni, da je dodatna pedagoška pomoč romskim učencem nujna, kar pa ponovno potrjuje potrebnost in pomembnost romskih pomočnikov. Pozitiven je podatek, da skoraj polovica učiteljev, več kot 60% pomočnikov in skoraj 80% ravnateljev meni, da učni načrti v praksi omogočajo motiviranje romskih učencev. Kakšne so te oblike motiviranja v vprašalniku nismo uspeli zajeti, je pa pomembno, da obstajajo in da se uporabljajo.

Tabela 22: Veljavni učni načrti v praksi

Veljavni učni načrti v praksi pri delu omogočajo ...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=17)	RAVNATELJI (N=10)
uporabo posebnih didaktičnih pripomočke za romske učence	63,6%	69,0%	66,7%
dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem	9,1%	75%	44,4%
podajanje snovi v romskem jeziku	0%	12,5%	11,1%
motiviranje romskih učencev	45,5%	62,5%	77,8%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Če iščemo vzroke za slabši povprečni učni uspeh romskih učencev, potem ne moremo mimo kulturnih posebnosti romske skupnosti, ki do neke mere onemogočajo romskim učencem uspešno in hitro integracijo v šolski sistem. V sklop pojma *kulturne razlike* uvrščamo predvsem razlike v jeziku, navadah, načinu komuniciranja in funkcionalni (ne)pismenosti. Ker so učne vsebine prilagojene povprečnemu učencu nas je zanimalo, ali se zaradi tega težavneje razložijo romskim učencem. Ugotovili smo (tabela 23), da so izmed vseh treh anketiranih skupin glede uspešne razlage učnih vsebin romskim učencem najbolj kritični učitelji. Skoraj polovica romskih pomočnikov meni, da se učne vsebine uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem, medtem, ko se z njimi strinja le slaba četrtnina učiteljev. Skoraj tretjina učiteljev meni, da se učne vsebine težko ali celo neuspešno razložijo romskim učencem, z njimi pa se strinja le en pomočnik in noben ravnatelj.

Tabela 23: Razlaga učnih vsebin romskim učencem

Predpisane učne vsebine se po mojem mnenju...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=17)	RAVNATELJI (N=10)
uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem	23,1%	47,1%	40%
zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem	38,5%	41,2%	60%
zaradi kulturnih razlik težko ali neuspešno razložijo romskim učencem	30,8%	5,9%	0%
ne vem	7,7%	5,9%	0%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Nazadnje smo anketirance povprašali tudi o tem, kaj bi za učinkovitejše podajanje učne snovi romskim učencem potrebovali (tabela 24). Velika večina vseh anketirancev meni, da bi potrebovali dodatno osebje, kar zopet nakazuje na potrebnost in pomembnost funkcije romskega pomočnika. Posebej je potrebno poudariti, da skoraj polovica učiteljev pogrēša učno gradivo v romskem jeziku (prevod veljavnih učbenikov), z njimi se strinja tretjina ravnateljev, vendar izmed romskih pomočnikov nihče ni tega mnenja (!!). Glede na to, da jih skoraj štirideset odstotkov ne govori romsko in bi očitno potrebovali prevode za lažje komuniciranje z otroci, je tak odstotek odgovorov nerazumljiv.

Tabela 24: Učinkovitejše podajanje učne snovi romskim učencem

Za učinkovitejše podajanje učne snovi bi za delo z romskimi učenci potrebovali...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=17)	RAVNATELJI (N=10)
dodatno osebje	76,9%	82,4%	80%
učno gradivo v romskem jeziku (prevod veljavnih učbenikov)	46,2%	0%	30%
podajanje učne snovi je učinkovito, ničesar ne bi potrebovali	0%	11,8%	10%
fleksibilnejši urnik	30,8%	41,2%	20%
ne vem	0%	0%	0%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Raba slovenskega jezika med romskimi učenci

Ker smo v preliminarnih testnih intervjujih zasledili, da je stopnja poznavanja uradnega jezika med romskimi učenci na relativno nizki ravni, smo v ankete vključili tudi vprašanja o poznavanju uradnega jezika, spodbujanju k uporabi (s strani staršev, romskih pomočnikov in učiteljev) in o dodatni obremenitvi romskih učencev z urami slovenskega jezika.

Vsem trem skupinam anketiranih smo zastavili vprašanje, ali bi morali imeti romski učenci na voljo dodatne ure iz katerega od predmetnih področij. V vseh treh skupinah je bilo največ strinjanja z dodatnimi urami slovenskega jezika (romski pomočniki 58,8%, učitelji 69,2% in ravnatelji 80%). Zanimivo je, da se je ta odstotek najnižji pri romskih pomočnikih, ki očitno ocenjujejo, da (ne)poznavanje slovenščine ni tako izrazit problem. Po drugi strani pa je takšen delež odgovorov lahko tudi posledica delovanja romskega pomočnika, ki s sprotnim prevajanjem in uvajanjem v uradni jezik pomaga pri premostitvi jezikovnih ovir, ki tako ne predstavljajo več glavnega problema. Na tem mestu moramo upoštevati tudi odgovore romskih pomočnikov na vprašanje, ali na delovnem mestu aktivno uporabljajo slovenščino. Več kot polovica (52,9%) jih aktivno uporablja *samo* slovenski jezik in manj kot polovica (47,1%) romski *in* slovenski jezik. Nadalje je pomemben podatek, da romsko govori *le* 62,5% vprašanih romskih pomočnikov in da jih 37,5% romsko sploh ne govori.⁷⁰ Če je glavna naloga romskega pomočnika, da predstavlja vez med šolo in romskimi učenci in jim pomaga pri premagovanju jezikovnih in kulturnih ovir, potem je nepoznavanje romskega jezika problematično.

⁷⁰ Sicer pa je potrebno poudariti, da bi se velika večina tistih, ki romsko ne govorijo (85,7%), želela jezika naučiti.

Ker smo predvidevali, da nekateri romski pomočniki ne govorijo romsko, smo v anketah spraševali tudi, ali bi za učinkovitejše podajanje učne snovi za delo z romskimi učenci potrebovali učno gradivo v romskem jeziku (oziroma prevod veljavnih učbenikov). Izhajali smo iz predpostavke, da bodo romski pomočniki, ki ne govorijo romsko, izrazili potrebo po didaktičnih pripomočkih, ki bi jim pomagali pri komuniciranju z romskimi otroci. Presenetljivo pa nihče izmed anketiranih romskih pomočnikov ni izrazil potrebe po učnem gradivu v romskem jeziku, medtem ko je tovrstno potrebo izrazila skoraj polovica učiteljev in tretjina ravnateljev. V testnem vprašanju smo učitelje in romske pomočnike ponovno spraševali o potrebnosti in pomembnosti učnih pripomočkov v romskem jeziku⁷¹ in ponovno prišli do podobnega zaključka, saj le eden izmed vprašanih romskih pomočnikov menil, da bi oblikovanje dodatnih učnih pripomočkov v romskem jeziku pomenilo pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka. Kljub temu, da je eden izmed poglobitvenih ciljev osnovnošolskega izobraževanja pri romskih učencih osvajanje uradnega jezika, je ena izmed glavnih nalog romskega pomočnika (ta je jasno konceptualizirana v katalogu za poklicno kvalifikacijo), pomoč pri premostitvi jezikovnih ovir, zato je nepoznavanje romskega jezika lahko velika pomanjkljivost, ki zmanjšuje vlogo romskega pomočnika v izobraževalnem procesu.

Odnosi med romskimi pomočniki, pedagoški (so)delavci in učenci (tako romskimi, kot neromskimi)

V kolikor primerjamo odnose med romskimi učenci in romskimi pomočniki na eni strani ter med romskimi učenci in učitelji na drugi, lahko najprej ugotovimo, da imajo romski pomočniki v večji meri kot učitelji do romskih učencev prijateljski in mentorski odnos. V vprašalniku smo zastavili tako pomočnikom kot učiteljem enako vprašanje in sicer »V primerjavi z odnosom, ki ga imajo romski učenci do učitelja/romskega pomočnika, so do mene...«. Dobili smo precej različne odgovore. Skoraj tretjina romskih pomočnikov meni, da so romski učenci do učiteljev bolj zadržani kot do njih, medtem ko nihče izmed učiteljev ni enakega mnenja. Podobno opazimo odstopanja tudi pri oceni, da so do učiteljev romski učence bolj ubogljivi kot do romskih pomočnikov (to meni polovica učiteljev in le 17,6% pomočnikov). Očitno je, da ocena vloge pedagoškega sodelavca (pa naj bo to učitelj ali romski pomočnik), ni diametralno nasprotna in da učitelji svojo vlogo dojemajo drugače kot jih vidijo romski pomočniki. Če si ogleđamo, kako obe skupini anketirancev rangirata glavne probleme romskih učencev (tabela 25), lahko pridemo do nekaterih zanimivih zaključkov.

Tabela 25: Glavni problemi romskih učencev po oceni učiteljev in romskih pomočnikov

Glavne probleme romskih učencev pri pouku vidim v....	RANG UČITELJI (N=13)	RANG ROMSKI POMOČNIKI (N=15)
neprilagojenih učnih programih	1	4
preveč snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v enem šolskem letu	2	3
pomanjkljivih učnih pripomočkov	5	5
neudeležbi pri pouku	3/4	2
neustreznem načinu podajanja učnih vsebin	6/7	7
neenakem predznanju in sposobnostih romskih učencev	3/4	1
ne vidim problemov	6/7	6

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

⁷¹ Zastavili smo jim vprašanje: »Pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka romskih učencev vidim v ...«.

Kot je razvidno iz tabele, so romski pomočniki bolj kritični do romskih učencev kot učitelji, ki večjo vlogo (in s tem tudi krivdo) za nastalo situacijo pripisujejo šolskemu sistemu. Učitelji največkrat vidijo glavne ovire romskih učencev pri pouku v neprilagojenih učnih programih ter v preobilici snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v enem šolskem letu, romski pomočniki pa v neenakem predznanju in sposobnostih romskih učencev in v neudeležbi pri pouku. Neposredno se na delo z romskimi učenci navezuje tudi dejstvo, koliko časa z romskimi učenci preživita romski pomočnik in učitelj, zato smo enako vprašanje zastavili obema skupinama anketirancev (tabela 26). Ugotovimo lahko, da prihaja do največjih razhajanj v odgovorih *ves čas pouka* in *le del pouka*, kjer 47,1% romskih pomočnikov meni, da je prisotna ves čas pouka, štiri desetine učiteljev pa, da so romski pomočniki prisotni le del pouka.

Tabela 26: Prisotnost romskega pomočnika pri pouku

V razredu sem skupaj z učiteljem oz. romskim pomočnikom...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=15)
ves čas pouka	0%	47,1%
le del pouka	81,8%	29,4%
le v podaljšanem bivanju	0%	5,9%
zelo malo, čas z romskimi učenci preživljam v ločenem prostoru	18,2%	17,6%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Odnosi med romskimi pomočniki, pedagoškimi (so)delavci in starši romskih otrok

Učiteljem in romskim pomočnikom smo zastavili cel sklop enakih vprašanj o sodelovanju s starši romskih učencev. Zanimalo nas je (1) kako dobro z njimi sodelujejo, (2) kako pogosto komunicirajo, (3) kakšno vlogo naj bi imeli starši pri šolskem (ne)uspehu ter (4) s kom starši pogosteje komunicirajo, z romskim pomočnikom ali učiteljem.

Če primerjamo odnose med starši, učitelji ter romskimi pomočniki, lahko ugotovimo, da imajo na splošno učitelji nekoliko slabši odnos s starši (medtem ko kar 27,3% učiteljev meni, da je odnos s starši slab, nihče izmed vprašanih romskih pomočnikov ni tega mnenja). Nadalje lahko pri primerjavi pogostosti kontaktov ugotovimo, da romski pomočniki nekoliko bolj pogosto kontaktirajo s starši romskih učencev. Če primerjamo, kako pogosto se starši udeležujejo roditeljskih sestankov oziroma govorilnih ur, lahko zaključimo (tabela 27), da se mnogo staršev udeležuje govorilnih ur oziroma roditeljski sestankov predvsem na vabilo učiteljev in v precej manjši meri na vabilo romskega pomočnika.

Tabela 27: Udeležba staršev romskih učencev na roditeljskih sestankih oziroma govorilnih urah

Starši romskih otrok se roditeljskih sestankov in govorilnih ur udeležujejo.....	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=15)
redno	7,7%	0%
včasih	23,1%	35,3%
redko	46,2%	41,2%
nikoli	23,1%	23,5%
samo na moje povabilo	46,2%	17,6%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Hkrati nas je zanimalo, ali starši po mnenju obeh anketiranih skupin več komunicirajo z učitelji ali z romskimi pomočniki (tabela 28). Zanimivo je, da obe opazovani skupini menita, da starši romskih otrok več komunicirajo ravno z drugimi akterji.

Tabela 28: Komunikacija staršev romskih otrok

Po mojem mnenju starši romskih otrok bolj/več komunicirajo...	UČITELJI (N=13)	ROMSKI POMOČNIKI (N=15)
z romskimi pomočniki	36,4%	18,8%
z učitelji	18,2%	25%
z učitelji in romskimi pomočniki približno enako	36,4%	43,8%
ne vem	9,1%	12,5%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Tako je več učiteljev mnenja, da starši komunicirajo z obojimi enako oziroma nekaj več z romskimi pomočniki; hkrati pa romski pomočniki menijo, da starši komunicirajo z obojimi enako oziroma nekaj več z učitelji. Menimo, da bi bilo potrebno (v kolikor niso) v prihodnje institucionalizirati tudi govorilne ure pri romskih pomočnikih ter uvesti obvezno prisotnost pomočnikov pri roditeljskih sestankih.

Medsebojno sodelovanje med romskimi pomočniki in pedagoškimi (so)delavci

Ob primerjavi mnenj o sodelovanju med učitelji in romskimi pomočniki lahko ugotovimo, da ni velikih odstopanj. V veliki meri obe skupini sodelujeta zelo dobro (75% - pomočniki, 76,9% - učitelji), čeprav je več učiteljev, ki menijo, da sodelujejo le zadovoljivo. Vsekakor pa je mogoče trditi, da nismo zabeležili nesodelovanja ali slabega sodelovanja. Pri opisu medsebojnega odnosa prevladuje mnenje, da si pri delu pomagajo ter si izmenjujejo mnenja in izkušnje (100% - pomočniki, 84,6% - učitelji), po en učitelj in en romski pomočnik pa se počutita nadrejeno (učitelj) oziroma podrejeno (pomočnik) v odnosu. Na tem mestu lahko dodamo tudi primerjavo zadovoljstva z delom romskega pomočnika (osebo in kot z mehanizmom) med učitelji in ravnatelji (tabeli 29 in 30). Ugotovimo lahko, da so učitelji v primerjavi z ravnatelji nekoliko manj zadovoljni z romskim pomočnikom kot osebo, obenem pa so ravnatelji v primerjavi z učitelji nekoliko manj zadovoljni z romskim pomočnikom kot mehanizmom.

Tabela 29: Zadovoljstvo z romskim pomočnikom kot osebo

V splošnem sem z delom romskega pomočnika (kot osebo)...	UČITELJI (N=11)	RAVNATELJI (N=9)
Zelo zadovoljen	54,6%	66,7%
Zadovoljen	45,5%	33,3%
Nezadovoljen	0%	0%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Tabela 30: Zadovoljstvo z romskim pomočnikom kot mehanizmom

V splošnem sem z delom romskega pomočnika (kot mehanizmom)...	UČITELJI (N=11)	RAVNATELJI (N=9)
Zelo zadovoljen	63,6%	55,6%
Zadovoljen	36,4%	33,3%
Nezadovoljen	0%	11,1%

Vir: Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, Fakulteta za družbene vede, 2008.

Primerjava odnosa do kariere romskega pomočnika s stališča vodstvenih delavcev in romskih pomočnikov

V raziskavi nas je zanimalo tudi, kako delovno mesto romskega pomočnika vidijo trenutno zaposleni na tem delovnem mestu in ali se je že pričela oblikovati skupina oseb, ki na tem delovnem mestu vidijo nadaljnjo kariero; zanimalo nas je tudi, kako vodilni na šoli ocenjujejo pomembnost in potrebnost delovnega mesta romskega pomočnika. Tako smo želeli pridobiti informacije o tem (1) ali je delovno mesto romski pomočnik dobilo svoj »prostor« v šolskem sistemu in okolju in ali (2) se načrtuje nadaljnji razvoj delovnega mesta.

Ugotovili smo, da oboji, tako romski pomočniki kot ravnatelji, vidijo v *romskem pomočniku* mehanizem, ki je potreben in pomemben ter si želijo, da bi se v prihodnje institucionaliziral in širše uvedel. Skoraj vsi pomočniki (94,1%) si želijo na tem delovnem mestu ostati tudi v prihodnje, več kot polovica anketiranih ravnateljev (62,5%) pa si želi v prihodnje zaposliti še več romskih pomočnikov. Ob tem je potrebno pripomniti, da imajo ravnatelji največ težav pri zaposlovanju romskih pomočnikov s pridobivanjem ustreznega kadra in s pridobivanjem finančnih sredstev za zaposlitev tega kadra. Ravno neustreznost kadra je bil v testnih intervjujih največkrat naveden razlog pri ovirah za zaposlovanje (več) romskih pomočnikov. Omenjena poklicna kvalifikacija romski pomočnik/romska pomočnica ima v okviru tega velik potencial, saj bo omogočila posameznikom pridobitev specifičnih znanj za delovno mesto romski pomočnik, vprašanje pa je kako dosledno bo vodstvo šole moralo slediti zaposlovanju glede na pridobljen poklic.

9.5. MOŽNOSTI IN PREDLOGI ZA REŠEVANJE PROBLEMATIKE SOCIALNE INKLUZIVNOSTI ROMOV V SLOVENSKE OSNOVNOŠOLSKE SISTEM

Na podlagi obsežne teoretične analize, analize primerljivih in relevantnih mednarodnih raziskav, analize stanja romske populacije v Sloveniji ter analize empiričnih podatkov raziskave opravljene med romskimi pomočniki, učitelji in ravnatelji lahko podamo nekatere izsledke za bodoče vključevanje romskih učencev v slovenski osnovnošolski sistem.

Ker se je v primerljivih mednarodnih študijah izkazalo, da je eden izmed najboljših mehanizmov za vključevanje romske populacije v šolski sistem dodatna pedagoška pomoč za učence Rome, smo v raziskavi analizirali že ponekod uvedeno pomoč v obliki *učiteljev izredne pomoči učencem Romom*. Ker osebe, ki so trenutno zaposlene kot t.i. romski pomočniki, še niso izobražene po (sedaj že veljavnem) Katalogu standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/romska pomočnica, nas je preliminarno zanimalo, kako se v vlogi romskega pomočnika znajdejo, kako jih je šolsko okolje sprejelo, kako pomembna in potrebna se jim zdi njihova funkcija in drugo. Evaluacija delovanja t.i.

romskih pomočnikov v praksi nam tako omogoča, da vnesemo v katalog, na podlagi katerega se bo izobraževala nova skupina romskih pomočnikov, morebitne spremembe ter da predlagamo dodatne novosti, ki bodo pripomogle k večji inkluzivnosti romskih učencev in posledično njihovem večjemu uspehu pri zaključku šolanja.

Predloge za izboljšave bomo razdelili v tri sklope: (1) mehanizem romskega pomočnika v šoli, (2) mehanizem romskega pomočnika v širši romski skupnosti in (3) druge kurikularne in vsebinske spremembe.

Mehanizem romskega pomočnika v šoli

- Potrebno je izdelati smernice (navodila) za vodstvene in pedagoške delavce, v katerih bo jasno navedeno, koliko časa mora biti romski pomočnik prisoten v razredu skupaj z učiteljem, kakšne oblike komuniciranja s starši mora redno izvajati (predpisane govorilne ure in/ali obvezna udeležba na roditeljskih sestankih) in kakšne didaktične pripomočke potrebuje. Poleg poklica je tako nujno, da se institucionalizira tudi delovno okolje pomočnika.
- Potrebno je izdelati finančni načrt in zagotoviti osebam, zaposlenim na delovnih mestih romskih pomočnikov, stabilno in stimulatívno delovno okolje.
- Standardi znanj za poklicno kvalifikacijo romski pomočnik/romska pomočnica predvidevajo relativno malo pedagoških znanj in spretnosti glede na količino časa, ki ga romski pomočnik sam preživi z učenci. Zato je potrebno (1) ali določiti, da romski pomočniki niso v takšnem časovnem obsegu sami z otroci ali (2) dopolniti katalog standardov z dodatnimi znanji in spretnostmi ali (3) določiti obvezno in institucionalizirano sodelovanje (dajanje navodil in podobno) med pomočniki in učitelji.

Mehanizem romskega pomočnika v širši romski skupnosti

- Za boljšo prepoznavnost mehanizma romskega pomočnika v širši lokalni romski skupnosti bi bilo potrebno, ob upoštevanju visoke stopnje nepismenosti med romsko populacijo, izdelati video gradivo o vlogi šole, nujnosti šolanja, vlogi romskega pomočnika ter nalogah in dolžnosti staršev. Video posnetek bi bilo potrebno izdelati v romskem jeziku in ga predstaviti prvi dan šole, po potrebi pa tudi drugje in ob drugačni priložnosti (na primer na Centrih za socialno delo, v vrtcih in podobno). Na tem mestu bi veljalo izkoristiti tudi dobro poslušano radijsko oddajo v romskem jeziku na RTV Slovenija *Amare Droma*, ki je posebej namenjena romski populaciji in preko katere bi lahko osveščali o pomembnosti vloge romskega pomočnika.
- Ker novi standardi za poklic romski pomočnik/romska pomočnica predvidevajo aktivno znanje romskega jezika predvidevamo, da bodo v prihodnje romski pomočniki izključno Romi. Slednje priporočajo tudi mednarodne organizacije. Ob tem moramo upoštevati specifikum romskih družin, ki so si med seboj (tudi znotraj enega šolskega okoliša) sovražne, zato obstaja utemeljena možnost, da nekatere družine ne bodo želele več vpisovati svojih otrok v šolo, v kateri bo zaposlen član sovražne družine. Podobne težave so imeli (in jih še imajo) romski svetniki s svojo volilno bazo.
- Zaradi izrazitih razlik med obema romskima skupnostima v Sloveniji (*Dolenjsko* in *Prekmursko*) bi bilo potrebno obe skupnosti obravnavati ločeno (nekateri pomočniki so na primer navedli, da v Prekmurju le redki otroci govorijo romsko, kar nadalje pomeni, da kar se tiče premagovanja jezikovnih ovir niti ne bi potrebovali pomočnika, ki zna romsko).

Druge kurikularne in vsebinske spremembe

- V vmesnem času, dokler se poklic in delovno mesto romskega pomočnika ne umestita v šolski sistem, bi bilo priporočljivo izvajati redna srečanja romskih pomočnikov (lahko pa tudi učiteljev in ravnateljev) na nacionalni ravni, kjer bi na posvetih izmenjevali mnenja, predstavljali nove oblike dobrih praks in izpostavljali morebitno problematiko. Takšna srečanja bi omogočala tudi sprotno evaluacijo in modifikacijo poklica in delovnega mesta.
- Potrebno bi bilo določiti minimalno število romskih učencev v razredu (nekakšno kvoto), ko bi bilo nujno zagotoviti prisotnost romskega pomočnika. V razredih, kjer minimalna kvota ne bi bila dosežena in bi imeli zelo majhno število romskih učencev, bi bilo smotrno uvesti doizobraževanje za delo z romskimi učenci ter finančni dodatek za delo učiteljev.
- Potrebno bi bilo razmisliti o modifikaciji obremenitev prve triade, da bi le-ta dopuščala več ur slovenskega jezika za romske učence. Poznavanje uradnega jezika je namreč neobhodno povezano z osvajanjem drugega znanja v šoli.
- Glede na različno predznanje romskih otrok ob vpisu v šolo, bi bilo morda smotrno uvesti poseben test za ugotavljanje stopnje predznanja (predvsem slovenskega jezika). V kolikor je dosežena dovolj visoka stopnja predznanja, je potrebno razmisliti, ali je tak oddelek vseeno upravičen do romskega pomočnika.

10.

UPORABLJENA LITERATURA

- (1991): Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, Ljubljana.
- Acton, T., Gary, M., (ur.) (1997): *Romani Culture and Gypsy Identity*. University of Hertfordshire Press, Hatfield.
- Barany, Z. (2000): *The Poverty of Gypsy Studies*. The Newsletter of the American Association for the Advanced Slavic Studies 40 (3) : 101–141.
- Berčon, M. (2004): *Integracija Romov v slovenski vzgojnoizobraževalni sistem (diplomsko delo)*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Brezovšek, M. (1995): *Politična participacija. Teorija in praksa*, let. 3, št. 3–4, str. 199–211.
- Brizani, T. (2000): *Le ostanite – Romi gredo!*. Mahorjeva založba, Celovec.
- Brumec, L. (1976): *Vzgojni in izobraževalni uspehi osnovnošolcev Romov v občini Murska Sobota*. Vzgoja in izobraževanje, let. 7, št. 1, str. 36 – 38. Ljubljana.
- Council of Europe (2005): *Second report submitted by Slovenia pursuant to article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the protection on national minorities*.
- Drošč, A. (ur) (2001): *Spremljanje pridruževanja EU. Zaščita manjšin*. Budapest: Open Society Institute.
- Ermenc, B. (2004): *Evropska unija in varstvo narodnih manjšin (diplomsko delo)*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- European Union Network of Experts in Fundamental Rights, "Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union for 2003", Brussels, January 2004, p. 103.
- European Roma Rights Center (2001): *State of Impunity: Human Rights Abuse of Roma in Romania*. Budapest.
- European Roma Rights Center (2002): *The Limits of Solidarity: Roma in Poland After 1989*. Budapest.
- European Roma Rights Center (2003): *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe: A survey of patterns of segregated education of Roma in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Romania, and Slovakia*. Dostopno na <http://www.errc.org/db/00/04/m00000004.pdf> (20. julij 2007).
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2003): *Breaking the Barriers: Romani Women and Access to Public Health Care*. Vienna.
- European Union Accession Monitoring Program (2002): *Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection, Case Studies in Selected Member States*. Open Society Institute, Budapest.
- Evropski center za romske pravice (2003): *Politična participacija in demokracija v Evropi: kratak vodič za romske aktiviste*. Mirovni inštitut, Ljubljana
- Flander, B. (2004): *Pozitivna diskriminacija*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Gajšek, N. (2004): *Pravice romske skupnosti (diplomsko delo)*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Gasić, R. (1988): *Uzorci šolskog neuspeha dece*. Školski vjesnik, let. 37, št. 1-2, str. 40 – 45.
- Guy, W. (ur) (2001): *Between Past and Future: The Roma of Central and Eastern Europe*. University of Hartfordshire Press, Hatfield.
- Horvat, J. (2000): *Položaj Romov v Sloveniji in uporaba romskega jezika. Živeti z mejo*, Ljubljana.

- Ivanov A. (ur) (2002): *Avoiding the Dependency Trap, The Roma in Central and Eastern Europe, A Regional Human Development Report*. United Nations Development Programme, UNDP Regional Bureau, Bratislava.
- Ivanovič, L. (1983): Romi u školama Baranje. *Život i škola*, let. 32, št. 5, str: 487-494.
- Jerše, M. (2002): Ali res ne spadajo med romske občine? Kdaj v Beltincih romski svetnik? *Vestnik*, št. 54, Murska Sobota.
- Jevtić, B. (1948): Razvij pojmovanja konverzacije kod dece Roma. *Psihologija*, let. 17, št. 4, str.: 19 – 34.
- Kerčmar J. (1987): Drugačnost romskih učencev v Prekmurju in njihove težave v osnovnem šolanju. V *Drugačnost otrok v šoli – zbornik*, Ljubljana.
- Kirilova, D. in Repaire, V. (2003): The innovatory practices in the field of education of Roma children. Council of Europe. Dostopno na http://www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/education/roma_children/Innovatory_practices_EN.PDF (10. julij 2007).
- Kleibencetl, J. (2004): Del tuha, romski pozdrav. Franc-Franc d.o.o., Murska Sobota.
- Klopčič, V., Polzer, M. (ur.) (1999): Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi: izziv za manjšinsko pravo, Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti, 11.–12. aprila 1997. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Klopčič, V., Polzer, M. (ur.) (2002): Evropa, Slovenija in Romi, Zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Klopčič, V. (2006): Romi v procesih evropske integracije: Modeli izobraževanja za Rome – pot k izboljšanju njihovega položaja in izboljšanja možnosti za zaposlovanje (Projekt v okviru dejavnosti Pakta stabilnosti za JV Evropo). INV, Ljubljana. dostop http://www.inv.si/mp_vk.htm (13.12.2006).
- Komac, M. (1991): Romi na Slovenskem. V: *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja* 25. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, M. (1999): Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Koulis, R. E. (2003): Attitudes towards Roma Minority Rights in Hungary: A Case of Ethnic Doxa, and the Contested Legitimization of Roma Inferiority. *Nationalities Papers*, let. 31, št. 3, str. 77-103.
- Kovač Šebart, M., Krek, J. 2003. Romi v Sloveniji: vprašanja izobraževanja, multikulturalizma in integracije. *Sodobna pedagogika*, let. 1, št. 54, str. 28-43.
- Kuzmič, F. (1981): Prizadevanja in rezultati pri vzgoji Romov v Prekmurju. *Otrok in družina*, let. 30, št. 3, str. 12 - 13.
- Lavtar, R. (2003): Vključevanje novih skupin prebivalcev v odločanje na zadnjih lokalnih volitvah. *Lex Localis*, let. 1, št. 2, str. 45–49.
- Legislation on line (2001): Pilot Government Programme for the Roma Community in the alopolska Province 2001. Dostopno na: <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=168&lid=810&less=false> (14.12.2006).
- Liégeois, J. (1994): Roma, Gypsies, Travellers, Socio-Cultural Data, Socio-Political Data. Council of Europe.
- Makarovič, M. (2002): Politična participacija v desetletju demokratizacije, V: Toš, Niko in Bernik, Ivan (ur.). *Demokracija v Sloveniji*. Ljubljana: FDV-IDV.
- Mirga, A., Gheorghe, N.(1997): *The Roma in the Twenty-First Century: A Policy Paper, Project on Ethnic Relations*. Princeton Press, New Jersey.

- Mirga, A. (2001): Addressing the Challenges of Romani Children's Education in Poland - Past and Current Trends and Possible Solutions. Princeton, New York.
- Nagy, M. Toth in Vrečko, B. (ur.) (1994): Priročnik o udeležbi javnosti postopkih sprejemanja odločitev. Ljubljana: Slovensko predstavništvo regionalnega okoljskega centra za srednjo in vzhodno Evropo.
- National Democratic Institute for International Affairs (2005): Roma political participation. Dostopno na: http://www.ndi-bg.org/docs/PP_roma_final_Eng.pdf (14.12.2006).
- National Democratic Institut for International Affairs (2005): Roma Participation in the 2005 Bulgarian Parliamentary Elections. Dostopno na: http://www.accessdemocracy.org/library/1976_bg_roma_011806.pdf (15.12.2006).
- National Democratic Institut for International Affairs – Assessment Mission (2003): Roma Political Participation in Bulgaria. Dostopno na: http://www.accessdemocracy.org/library/1611_romaassess_020803.pdf (14.12.2006).
- Nie, H. Norman in Verba, Sidney (1975): Political participation, V: Greenstein, I. Fred in Polsby W. Nelson (ur.). Handbook of political science. vol. 4: Wesley Publishing Company.
- Open Society Institute (2002): Minority Protection: Country Reports. Budapest.
- Open Society Institute (2007): Equal Access to Quality Education for Roma. Dostopno na http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/equal_20070329/roma_20070329.pdf (12. februar 2007).
- Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (2000): Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE area. Dostopno na http://www1.osce.org/documents/hcrim/2000/03/241_en.pdf (12. marec 2007).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) High Commissioner on National Minorities (2000): Report on the Situation of Roma and Sinti in the OSCE Area. Hague.
- Pirc, V. (2004): Romski jezik je pomemben, Intervju z Jožekom Horvatom - Mucem, predsednikom Zveze Romov Slovenije. Mladina, www.mladina.si/tehdnik/200121/clanek/romi2/, dostop 16. 11. 2004.
- Poročilo republike Češke (1999): http://vlada.cz/assets/en/rvk/rfp/dokumenty/mezinarodni_umluvvy/cerd/3.4CERD_EN_1.pdf (5.12.1006).
- Project on ethnic relations (1999): The Roma in Hungary: Government policies, minority expectations and the international community. Dostopno na <http://www.perusa.org/Reports/Romahg.pdf> (3. junij 2007).
- Prokić, M. (1969): Uspeh u osnovnom školovanju ciganske djece. Sociologija, let. 33, št. 2, str.: 65 – 87.
- Radojević, M. (1984): Specifičnost obrazovanja romske dece. Nastava i vaspitanja, let. 33, št. 2, str.: 176 – 186.
- Ringold, D., Orenstein M. A. and Wilken, E. (2003): Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle. World Bank.
- Schafft, K. (2006): Local Minority Self-Governance and Hungary's Roma, dostopno na: <http://www.hungarianquarterly.com/no155/091.html> (01.12.2006).
- Sobotka, E. (2002): The Limits of the State: Political Participation and Representation of Roma in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Lanchaster. Richardson Institute for Peace Research, Lancaster University.
- Stagnation, E. K. in Törzsök, E. (2004): A Roma's Life in Hungary – Report, dostopno na:

- http://www.eokik.hu/english/publications/EN_jelentesek_4.htm (01.12.2006).
- Stalner, A. (ur.) (2005): Roma children in Slovak educational system. Slovak Governance Institute, Bratislava.
- Stewart, M. (1997): *The time of the Gypsies*. Westview Press, Oxford.
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004). Uradni list RS, Ljubljana.
- Svet Evrope (2005): Reference framework for educational policies in favour of Roma, Sinti and Travellers: Implementation of Recommendation (2000)4 on the education of Roma/Gypsy children in Europe. Dostopno na http://www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/education/roma_children/cadre_reference_EN.PDF (22. julij 2007).
- Svet Evrope (2005): Stability Pact for South Eastern Europe: Roma Education Pilot-project: After-School Tutoring for Roma Children. Dostopno na http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/stabilitypact/activities/Croatia/afterschooltutoring05_en.asp (21. julij 2007).
- Šiftar, V. (1987): Romi v Sloveniji. *Dialogi*, let. 15, št. 7-8, str.: 426 – 442.
- Škof, V. (1991): Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v osnovnih šolah v Republiki Sloveniji, v: Komac, M. (ur.), *Romi na Slovenskem*, Ljubljana, str. 100–105.
- Štrukelj, P. (1980): Romi na Slovenskem. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Šturm, L. (ur.) (2002): Komentar Ustave Republike Slovenije. Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, Ljubljana.
- Tancer, M. (1999): Položaj učencev Romov v slovenski osnovni šoli. *Sodobna pedagogika*, let. 37, št. 9-10, str.: 512-516.
- Taškar, J. (2002): V trinajstih občinah bodo Romski svetniki. Delo 44/2002, str. 3.
- Tisu, A. (1980): Romi v osnovni šoli v šolskem letu 1979/80 na območju organizacijske enote Zavoda SRS za šolstvo Novo mesto. *Sodobna pedagogika*, let. 31, št. 9-10, str.: 408 – 417.
- Ustava Republike Slovenije (1991). Uradni list RS, Ljubljana.
- Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (1998). Ur. l. RS št. 4/1998.
- Zapis Posveta Državnega Sveta RS, Problematika ekonomsko-socialne integracije Romov v Sloveniji (1. 7. 2004), Ljubljana.

Spletni viri

- Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area. Dosto: http://www.osce.org/documents/odihr/2003/11/1562_en.pdf, 11.12.2006.
- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Hungary <http://www.hri.ca/forthereCord2001/euro2001/vol2/hungaryfcpnm.htm> dostop 8.11.2006.
- Council of Europe (2003): Report submitted by Bulgaria Pursuant to article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/5-Archives/1-ECRI's_work/1-Country_by_country/Bulgaria%20CBC1%20report%20bulgarian.pdf, dostop 15.12.2006.
- Državni svet, govor predsednika Državnega Sveta RS Janeza Sušnika ob otvoritvi prvega romskega muzeja, www.ds-rs.si/novice/govori/RomskiMuzej-otvoritev_110903.htm, dostop 17. 11. 2004.
- EUMAP, <http://www.eumap.org/>, dostop 11.12.2006
- European Roma Information Office (ERIO), <http://www.erionet.org/>, dostop 11.12.2006
- European Roma Rights Center, www.errc.org, dostop 20. 9. 2004.

Evropska komisija, Generalni direktorat za zaposlovanje, socialne zadeve in enake možnosti, Enota D.3 (2005): Rasna enakost in enakost pri zaposlovanju – Letno poročilo 2005. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti, Luxemburg. Dostop: http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2005/keam05001_sl.pdf 13.12.2006.

Evropski parlament, Informacijska pisarna za Slovenijo. <http://www.europarl.si/novica.php?id=1989> dostop 5.12.2006.

Inštitut za narodnostna vprašanja, www.inv.si, dostop 3. 10. 2004.

Legislation on line (2001): Pilot Government Programme for the Roma Community in the Malopolska Province 2001. Dostopno <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=168&lid=810&less=false>, 14.12.2006.

National Democratic Institut for International Affairs – Assessment Mission (2003): Roma Political Participation in Bulgaria. Dostop: http://www.accessdemocracy.org/library/1611_romaassess_020803.pdf 14.12.2006.

National Democratic Institute for International Affairs (2005): Roma political participation. Dostop: http://www.ndi-bg.org/docs/PP_roma_final_Eng.pdf 14.12.2006.

OSCE (2005): International Implementation Conference on Roma, Sinti, Travellers. Dostop: <http://www.osce.org/item/16387.html>, 14.12.2006

Vlada Republike Slovenije – Urad za narodnosti (2006): Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (EVA: 2005-1516-0001)- predlog za obravnavo. Dostop: http://www2.gov.si/zak/Pre_Zak.nsf/63b9e6330bddeaadc1256616002a0b55/e80f332d029352efc12572370025e9bd?OpenDocument 15.12.2006.

11. PRILOGE

- 11.1. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA ROMSKE POMOČNIKE
- 11.2. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA PEDAGOŠKE (SO)DELAVCE
- 11.3. SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA VODSTVENE DELAVCE (RAVNATELJE)

Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem

SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA ROMSKE POMOČNIKE

Spoštovani,

V okviru raziskave Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, katere naročnik je Ministrstvo za šolstvo in šport, smo na Fakulteti za družbene vede pripravili vprašalnik s katerim želimo ugotoviti trenutno stanje na področju delovanja t.i. romskih pomočnikov v osnovnih šolah v Sloveniji.

Ugotavlja se, da je analiza delovanja romskih pomočnikov nujna za določevanje nadaljnjih javnih politik na tem področju. S priloženim vprašalnikom želimo zajeti šest vsebinskih sklopov:

- splošni demografski podatki*
- odnos do trenutno veljavnega kurikula*
- odnos do delovnega mesta/kariere romskega pomočnika*
- ugotavljanje stanja sodelovanja z ostalimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi (so)delavci*
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa z romskimi učenci*
- ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa s starši romskih učencev.*

Ker je zaznavanje trenutnega stanja zelo pomembno pri določanju nadaljnjih smernic, Vas naprošamo, da na priložen vprašalnik odgovorite natančno in iskreno. Pri vprašanjih zaprtega tipa se odločite za odgovor, ki se najbolj približa vašemu mnenju, pri kombiniranih vprašanjih pa po želji dopišite svoje mnenje. Ob koncu vsakega sklopa pa Vam je na voljo poseben razdelek, kamor lahko vpišete ostala opažanja, ki v sklopu morebiti niso bila zajeta. Upamo, da nas boste na morebitne probleme, ki jih kot zunanji opazovalci ne zaznamo, opozorili in tako pomagali pri reševanju omenjene problematike. Anketirancem je zagotovljena popolna anonimnost.

Že vnaprej naj se vam zahvalimo za skrbno izpolnjen in vrnjen vprašalnik (kuverta s povratnim naslovom in znamko je priložena)!

*nosilec projekta
izr. prof. dr. Marjan Brezovšek*

SKLOP A: Odnos do trenutno veljavnega kurikula

1. Trenutno veljavne učne načrte ocenjujem, kot...

(obkroži odgovor)

a) prezahtevne za romske učence	52,9% (9)*
b) ravno prav zahtevne za romske učence	47,1% (8)
c) premalo zahtevne za romske učence	(0)
d) ne vem	(0)

2. Vsebine, ki jih zajemajo učni načrti pri večini predmetov so po mojem mnenju...

(obkroži odgovor)

a) prilagojene tako romskim kot neromskim učencem	52,9% (9)
b) prilagojene le neromskim učencem	17,6% (3)
c) prilagojene le romskim učencem	5,9% (1)
d) neprilagojene tako romskim kot neromskim učencem	23,5% (4)

3. Veljavni učni načrti v praksi omogočajo ...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) posebne didaktične pripomočke za romske učence	69,0% (11)
b) dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem	75% (12)
c) podajanje snovi v romskem jeziku	12,5% (2)
d) motiviranje romskih učencev	62,5% (10)

4. Predpisane učne vsebine

(obkroži odgovor)

a) se uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem	47,1% (8)
b) se zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem	41,2% (7)
c) se težko ali neuspešno, zaradi kulturnih razlik razložijo romskim učencem	5,9% (1)
d) ne vem	5,9% (1)

5. Za učinkovitejše podajanje učne snovi bi za delo z romskimi učenci potrebovali

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) dodatno osebje	82,4% (14)
b) učno gradivo v romskem jeziku	(0)
c) poseben kurikulum, ki bi potekal vzporedno s trenutno veljavnim	11,8% (2)
d) podajanje učne snovi je učinkovito, ničesar ne bi potrebovali	41,2% (7)
e) ne vem	(0)

6. Ocenjujem, da bi morali romski učenci imeti na voljo dodaten predmet/ure

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) slovenskega jezika	58,8% (10)
b) romske kulture/kulturne dediščine	17,6 (3)
c) dopolnilni pouk pri vseh predmetih	52,9% (9)
d) drugo: dodatne ure bi bile zadnje prevelika obremenitev	17,6% (3)

* V sumarnikih predstavljamo samo veljavne odstotke (vabil percent) odgovorov pri posameznem vprašanju.

7. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP B: Odnos do delovnega mesta/kariere romskega pomočnika

<p>1. Trenutno sem zaposlen/a na delovnem mestu <i>romski pomočnik</i>...(oz. učitelj izredne pomoči učencem Romom, ipd.) (obkroži odgovor)</p> <p>a) da 100% (16)</p> <p>b) ne 0% (0)</p> <p>c) ne vem 0% (0)</p>	<p>2. Kot romski pomočnik sem zaposlen/a (obkroži odgovor)</p> <p>a) manj kot 1 leto 35,5%(6)</p> <p>b) med 1 in 3 leti 35,5%(6)</p> <p>c) med 3 in 5 leti 23,5% (4)</p> <p>d) več kot 5 let 5,9% (1)</p>
<p>3. Na delovnem mestu aktivno uporabljam... (obkroži odgovor)</p> <p>a) romski in slovenski jezik 47,1% (8)</p> <p>b) samo romski jezik 0% (0)</p> <p>c) samo slovenski jezik 52,9% (9)</p>	<p>4. Ocenjujem, da poznam <u>položaj in potrebe</u> pripadnikov romske skupnosti.. (obkroži odgovor)</p> <p>a) dobro 88,2% (15)</p> <p>b) zadovoljivo 11,8% (2)</p> <p>c) slabo 0% (0)</p>

5. Delovno mesto romskega pomočnika dojemam, kot... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) delovno mesto na katerem želim ostati tudi v prihodnje	94,1% (16)
b) delovno mesto, ki mi služi, kot odskočna deska za nadaljnjo kariero	35,3% (6)
c) delovno mesto na katerem ne želim ostati	0% (0)

6. Na delovnem mestu pogrešam predvsem... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) natančna navodila za področje mojega dela	42,9% (6)
b) možnost dodatnega izobraževanja	85,7% (12)
c) dostop do računalnika (pisarne), kjer bi se lahko pripravljaj/a na pouk	14,3% (2)
d) stimulacijo (tako materialno, kot tudi nematerialno; npr. javna pohvala ipd.)	35,7% (5)
e) drugo	7,1% (1)

<p>7. Na delovnem mestu romskega pomočnika sem zaposlen/a... (obkroži odgovor)</p> <p>a) za določen čas 93,8% (15)</p> <p>b) za nedoločen čas 6,3% (1)</p> <p>c) honorarno 0% (0)</p>	<p>7.a Če ste na vprašanje 7. odgovorili z a), (obkroži odgovor)</p> <p>a) želim si da bi bil/a zaposlen/a za nedoločen čas 93,8% (14)</p> <p>b) vseeno mi je ali sem zaposlen/a za določen ali neodločen čas 6,7% (1)</p> <p>c) ne želim se zaposliti za nedoločen čas 0% (0)</p>
--	---

<p>8. Seznanjen/a sem s poklicnim standardom <i>romski pomočnik</i>, ki ga je pripravil Center za poklicno izobraževanje in ki bo v prihodnosti</p>	<p>8.a) Če ste odgovorili na 8. vprašanje z da, (obkroži odgovor)</p> <p>a) želim si pridobiti poklicni naziv romski pomočnik/romska</p>
---	--

izobraževanje in ki bo v prihodnosti določal znanja in veščine romskega pomočnika (obkroži odgovor)	pomočnica	92,3% (12)
a) da	b) ne želim si pridobiti poklicni naziv romski pomočnik/romska pomočnica	7,7% (1)
b) ne	c) ne vem	0% (0)
		68,8% (11)
		31,3% (5)

8. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP C: Ugotavljanje stanja sodelovanje z ostalimi pedagoškimi (so)delavci in vodstvenimi (so)delavci

1. Z ostalimi pedagoškimi (so)delavci (učitelji) na šoli sodelujem... (obkroži odgovor)

a) zelo dobro	75% (12)
b) dobro	25% (4)
c) zadovoljivo	0% (0)
d) slabo	0% (0)
e) zelo slabo	0% (0)

2. Naš odnos bi najbolje opisal/a... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) pomagamo si pri delu in izmenjujemo mnenja in izkušnje	100% (16)
b) neformalno in sproščeno se družimo	31,3% (5)
c) odnos je hierarhičen, počutim se podrejen/a v tem odnosu	6,3% (1)

3. Moj odnos z vodilnimi delavci na šoli (ravnatelj, uprava) bi najbolje opisal/a kot... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) uraden in formalen	47,1% (8)
b) sproščen in neuraden	5,9% (1)
c) težaven in oviran	0% (0)
d) korekten in neproblematičen	76,5% (13)

4. V razredu sem skupaj z učiteljem/učiteljico... (obkroži odgovor)

a) ves čas pouka	47,1% (8)
b) le del pouka	29,4% (5)
c) le v podaljšanem bivanju	5,9% (1)
d) zelo malo, čas z romskimi učenci preživljam v ločenem prostoru	17,6% (3)

5. Pri ostalih šolskih aktivnostih (proslave, športni dnevi,...) (obkroži odgovor)

a) sem vabljen/a in aktivno sodelujem	100% (17)
b) sem vabljen/a, vendar aktivno ne sodelujem	0% (0)
c) nisem vabljen/a, zato ne sodelujem	0% (0)
d) drugo	0% (0)

6. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP D: Ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa z romskimi učenci

1. Svoj odnos do romskih učencev v razredu lahko opišem kot... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) običajen odnos med učiteljem in učencem	70,6% (12)
b) prijateljski odnos	41,2% (7)
c) mentorski odnos	41,2% (7)
d) pokroviteljski odnos	11,8% (2)

2. V primerjavi z odnosom, ki ga imajo romski učenci do mene, so do ostalih učiteljev... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) zadržani	29,4% (5)
b) obnašajo se enako kot do mene	58,8% (10)
c) neposlušni	17,6% (3)
d) bolj ubogljivi	17,6% (3)

3. Glavne probleme romskih učencev pri pouku vidim v.... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) neprilagojenih učnih programih	23,5% (4)
b) preveč snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v enem šolskem letu	41,2% (7)
c) pomanjkljivih učnih pripomočkov	17,6% (3)
d) neudeležbi pri pouku	47,1% (8)
e) neustreznem načinu podajanja učnih vsebin	0% (0)
f) neenakem predznanju in sposobnostih romskih učencev	70,6% (12)
g) ne vidim problemov	11,8% (2)

4. Pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka romskih učencev vidim v... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) doizobraževanju pedagoških delavcev, ki učijo romske učence	50% (8)
b) oblikovanju dodatnih učnih pripomočkov v romskem jeziku (tudi neposredni prevodi veljavnih učbenikov)	6,3% (1)
c) obšolskih aktivnostih, ki so povezane z romsko kulturo	12,5% (2)
d) obvezni udeležbi romskih učencev pri pouku (neudeležbo bi morali kaznovati)	75% (12)
e) drugo	31,3% (5)

5. Romske učence spodbujam, da govorijo v... (obkroži odgovor)

a) slovenskem jeziku	94,1% (16)
b) romskem jeziku	0% (0)
c) jih ne spodbujam/ prepuščam odločitev njim samim	5,9% (1)

6. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP E: Ugotavljanje stanja medsebojnega odnosa s starši romskih učencev

1. Odnos med starši romskih učencev in seboj bi opisal/a kot... (obkroži odgovor)	2. S starši romskih učencev kontaktiram... (obkroži odgovor)
a) dober 47,1% (8)	a) pogosto 52,9% (9)
b) zadovoljiv 52,9% (9)	b) redko 47,1% (8)
c) slab 0% (0)	c) nikoli 0% (0)
	d) ne vem 0% (0)

3. Starši dojemajo romskega pomočnika, kot nekoga, ki... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)
- a) pomaga njihovim otrokom pri pouku 100% (16)
 - b) je odgovoren za (ne)uspeh njihovega otroka 6,3% (1)
 - c) je nepotreben 0% (0)
 - d) lahko vzpostavi vez med njimi in šolsko institucijo 56,3% (9)

4. Starši bi morali imeti pri šolskem (ne)uspehu romskih učencev... (obkroži odgovor)
- a) večjo vlogo kot starši neromskih učencev 12,5% (2)
 - b) enako veliko vlogo kot starši neromskih učencev 81,3% (13)
 - c) manjšo vlogo kot starši neromskih učencev 0% (0)
 - d) ne vem 6,3% (1)

5. Starši romskih otrok se roditeljskih sestankov in govorilnih ur udeležujejo..... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)
- a) redno 0% (0)
 - b) včasih 35,3% (6)
 - c) redko 41,2% (7)
 - d) nikoli 23,5% (4)
 - e) samo na moje povabilo oz. vabilo 17,6% (3)

6. Starši romskih otrok izražajo željo, da se z njihovimi otroci pogovarjam... (obkroži odgovor)
- a) v slovenskem jeziku 70,6% (12)
 - b) v romskem jeziku 5,9% (1)
 - c) prepuščajo odločitev o tem meni 23,5% (4)

7. Po mojem mnenju starši romskih otrok bolj/več komunicirajo... (obkroži odgovor)
- a) z romskimi pomočniki 18,8% (3)
 - b) z učitelji 25% (4)
 - c) z učitelji in romskimi pomočniki približno enako 43,8% (7)
 - d) ne vem 12,5% (2)

8. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP F: Demografski podatki

1. Spol (obkroži odgovor)	
a) ženski	70,6% (12)
b) moški	23,5% (4)
2. Starost:	povprečje 27,18 let
3. Izobrazba (obkroži odgovor)	
a) dokončana osnovna šola	11,8% (2)
b) dokončana srednja šola	64,7% (11)
c) dokončana visoka/višja šola	0% (0)
d) dokončana fakulteta	17,6% (3)
e) magisterij/doktorat	0% (0)
f) drugo	5,9% (1)
5. Narodnost	
a) Slovenska	60% (9)
b) Romska	40% (6)
6. Govorim romski jezik	
a) da	62,5% (10)
b) ne	37,5% (6)
7. Če bi imel/a možnost bi se naučila romskega jezika	
a) da	85,7% (6)
b) ne	14,3% (1)

HVALA ZA NATANČNO IZPOLNJEV VPRASALNIK!

Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem

**SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA PEDAGOŠKE
(SO)DELAVCE**

Spoštovani,

V okviru raziskave Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, katere naročnik je Ministrstvo za šolstvo in šport, smo na Fakulteti za družbene vede pripravili vprašalnik s katerim želimo ugotoviti trenutno stanje na področju delovanja t.i. romskih pomočnikov v osnovnih šolah v Sloveniji.

Ugotavlja se, da je analiza delovanja romskih pomočnikov nujna za določevanje nadaljnjih javnih politik na tem področju. S priloženim vprašalnikom želimo zajeti štiri vsebinske sklope:

- splošni demografski podatki*
- odnos do trenutno veljavnega kurikula*
- ugotavljanje stanja sodelovanja z romskimi pomočniki*
- ugotavljanje stanja odnosa do romskih učencev in staršev romskih učencev.*

Ker je zaznavanje trenutnega stanja zelo pomembno pri določanju nadaljnjih smernic, Vas naprošamo, da na priložen vprašalnik odgovorite natančno in iskreno. Pri vprašanjih zaprtega tipa se odločite za odgovor, ki se najbolj približa vašemu mnenju, pri kombiniranih vprašanjih pa po želji dopišite svoje mnenje. Ob koncu vsakega sklopa pa Vam je na voljo poseben razdelek, kamor lahko vpišete ostala opažanja, ki v sklopu morebiti niso bila zajeta. Upamo, da nas boste na morebitne probleme, ki jih kot zunanji opazovalci ne zaznamo, opozorili in tako pomagali pri reševanju omenjene problematike. Anketirancem je zagotovljena popolna anonimnost.

Že vnaprej naj se vam zahvalimo za skrbno izpolnjen in vrnjen vprašalnik (kuverta s povratnim naslovom in znamko je priložena)!

*nosilec projekta
izr. prof. dr. Marjan Brezovšek*

SKLOP A: Odnos do trenutno veljavnega kurikula

1. Trenutno veljavne učne načrte ocenjujem, kot...

(obkroži odgovor)

a) prezahtevne za večino romskih učencev	100% (13)
b) ravno prav zahtevne za večino romskih učencev	0% (0)
c) premalo zahtevne za večino romskih učencev	0% (0)
d) ne vem	0% (0)

2. Vsebine, ki jih zajemajo učni načrti pri večini predmetov so po mojem mnenju...

(obkroži odgovor)

a) prilagojene tako romskim kot neromskim učencem	25% (3)
b) prilagojene le neromskim učencem	66,7% (8)
c) prilagojene le romskim učencem	0% (0)
d) neprilagojene tako romskim kot neromskim učencem	8,3% (1)

3. Veljavni učni načrti v praksi mi pri delu omogočajo ...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) posebne didaktične pripomočke za romske učence	63,6% (7)
b) dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem	9,1% (1)
c) podajanje snovi v romskem jeziku	0% (0)
d) motiviranje romskih učencev	45,5% (5)

4. Predpisane učne vsebine se po mojem mnenju....

(obkroži odgovor)

a) uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem	23,1% (3)
b) zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem	38,5% (5)
c) zaradi kulturnih razlik težko ali neuspešno razložijo romskim učencem	30,8% (4)
d) ne vem	7,7% (1)

5. Za učinkovitejše podajanje učne snovi bi za delo z romskimi učenci potrebovali...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) dodatno osebje	76,9% (10)
b) učno gradivo v romskem jeziku
(natančen prevod veljavnih učbenikov)	46,2% (6)
c) podajanje učne snovi je učinkovito, ničesar ne bi potrebovali	0% (0)
d) fleksibilnejši urnik	30,8% (4)
e) ne vem	0% (0)

6. Ocenjujem, da bi morali romski učenci imeti na voljo dodaten predmet/ure

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) slovenskega jezika	69,2% (9)
b) romske kulture/kulturne dediščine	23,1% (3)
c) dopolnilni pouk pri vseh predmetih	46,2% (6)
d) dodatne ure bi bile zanje prevelika obremenitev	30,8% (4)

7. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP B: Ugotavljanje stanja sodelovanja z romskim(i) pomočnikom(i)

1. Z romskim(i) pomočnikom(i), ki delujejo v okviru naše šole sodelujem... (obkroži odgovor)

a) zelo dobro	76,9% (10)
b) dobro	7,7% (1)
c) zadovoljivo	15,4% (2)
d) slabo	0% (0)
e) zelo slabo	0% (0)
f) ne vem	0% (0)

2. Naš odnos bi najbolje opisal/a... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) pomagamo si pri delu in izmenjujemo mnenja in izkušnje	84,6% (11)
b) neformalno in sproščeno se družimo	38,5% (5)
c) odnos je hierarhičen, počutim se nadrejen/a v tem odnosu	7,7% (1)

3. Ocenjujem, da prisotnost romskega pomočnika vpliva na vse učence v razredu...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) ugodno, saj pomaga pri premostitvi kulturnih in jezikovnih razlik med romskimi in neromskimi učenci	41,7% (5)
b) ugodno, saj se lahko ob dodatni pomoči lažje posvetim vsem učencem	83,3% (10)
c) neugodno, saj se romski učenci navezujejo bolj nanj in se oddaljujejo od skupnega pouka	8,3% (1)
d) neugodno, ker daje učencem (tako romskim, kot neromskim) občutek neenakosti	0% (0)

4. Romski pomočnik je z menoj v razredu...

(obkroži odgovor)

a) ves čas pouka	0% (0)
b) le del pouka	81,8% (9)
c) le v podaljšanem bivanju	0% (0)
d) zelo malo, čas z romskimi učenci preživlja v ločenem prostoru	18,2% (2)

6. V splošnem sem z delom romskega pomočnika (kot osebo)... (obkroži odgovor)	5.a V splošnem sem z romskim pomočnikom (kot mehanizmom)... (obkroži odgovor)
a) zelo zadovoljen	54,5% (6)
b) zadovoljen	45,5% (5)
c) nezadovoljen	0% (0)
a) zelo zadovoljen	63,6% (7)
b) zadovoljen	36,4% (4)
c) nezadovoljen	0% (0)

6. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP C: Ugotavljanje stanja odnosa z romskimi učenci in njihovimi starši

<p>1. Svoj odnos do romskih učencev v razredu lahko opišem kot... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)</p> <p>a) običajen odnos med učiteljem in učencem 91,7% (11)</p> <p>b) prijateljski odnos 8,3% (1)</p> <p>c) mentorski odnos 16,7% (2)</p> <p>d) pokroviteljski odnos 0% (0)</p>	<p>2. V primerjavi z odnosom, ki ga imajo romski učenci do romskega pomočnika, so do mene... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)</p> <p>a) zadržani 0% (0)</p> <p>b) obnašajo se enako kot do romske/ga pomočnika/ice 50% (6)</p> <p>c) neposlušni 0% (0)</p> <p>d) bolj ubogljivi 50% (6)</p>
--	--

3. Glavne probleme romskih učencev pri pouku vidim v.... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)
- a) neprilagojenih učnih programih **83,3% (10)**
 - b) preveč snovi, ki jo morajo učenci osvojiti v enem šolskem letu **75% (9)**
 - c) pomanjkljivih učnih pripomočkov **25% (3)**
 - d) neudeležbi pri pouku **66,7% (8)**
 - e) neustreznem načinu podajanja učnih vsebin **0% (0)**
 - f) ne vidim problemov **0% (0)**
 - g) neenakem predznanju in sposobnostih romskih učencev **66,7% (8)**

4. Pomembno izboljšanje pri kvaliteti pouka romskih učencev vidim v...
(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)
- a) večjih finančnih sredstvih, ki bi jih država namenila za izvedbo pouka **60% (6)**
 - b) doizobraževanju pedagoških delavcev, ki učijo romske učence **80% (8)**
 - c) oblikovanju dodatnih učnih pripomočkov v romskem jeziku **50% (5)**
 - d) obšolskih aktivnostih, ki so povezane z romsko kulturo **10% (1)**

5. Romske učence spodbujam, da govorijo v... (obkroži odgovor)
- a) slovenskem jeziku **90,9% (10)**
 - b) romskem jeziku **0% (0)**
 - c) jih ne spodbujam/ prepuščam odločitev njim samim **9,1% (1)**

<p>6. Odnos med starši romskih učencev in seboj bi opisal/a kot... (obkroži odgovor)</p> <p>a) dober 36,4% (4)</p> <p>b) zadovoljiv 36,4% (4)</p> <p>c) slab 27,3% (3)</p>	<p>7. S starši romskih učencev kontaktiram... (obkroži odgovor)</p> <p>a) pogosto 41,7% (5)</p> <p>b) redko 41,7% (5)</p> <p>c) nikoli 16,7% (2)</p> <p>d) ne vem 0% (0)</p>
---	--

8. Starši bi morali imeti pri šolskem (ne)uspehu romskih učencev... (obkroži odgovor)
- a) večjo vlogo kot starši drugih učencev **25% (3)**
 - b) enako veliko vlogo kot starši drugih učencih **66,7% (8)**

c) manjšo vlogo kot starši drugih učencev	8,3% (1)
d) ne vem	0% (0)

9. Starši romskih otrok se roditeljskih sestankov in govornilnih ur udeležujejo.... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) redno	7,7% (1)
b) včasih	23,1% (3)
c) redko	46,2% (6)
d) nikoli	23,1% (3)
e) samo na moje povabilo oz. vabilo	46,2% (6)

10. Starši romskih otrok izražajo željo, da se z njihovimi otroci pogovarjam... (obkroži odgovor)

a) v slovenskem jeziku	45,5% (5)
b) v romskem jeziku	0% (0)
c) prepuščajo odločitev o tem pedagoškimi delavcem	54,5% (6)

11. Po mojem mnenju starši romskih otrok bolj/več komunicirajo... (obkroži odgovor)

a) z romskimi pomočniki	36,4% (4)
b) z učitelji	18,2% (2)
c) z učitelji in romskimi pomočniki približno enako	36,4% (4)
d) ne vem	9,1% (1)

12. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP D: Demografski podatki

1. Spol (obkroži odgovor)

a) ženski	92,3% (12)
b) moški	7,7% (1)

2. Starost _____ let

povprečje 43,38 let

3. Izobrazba (obkroži odgovor)

a) dokončana osnovna šola	0% (0)
b) dokončana srednja šola	7,7% (1)
c) dokončana visoka/višja šola	46,2% (6)
d) dokončana fakulteta	46,2% (6)
e) magisterij/doktorat	0% (0)
f) drugo: _____	0% (0)

HVALA ZA NATANČNO IZPOLNJEV VPRAŠALNIK!

Raziskava Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem

**SUMARNIK VPRAŠALNIKA ZA VODSTVENE DELAVCE
(RAVNATELJE)**

Spoštovani,

V okviru raziskave Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem, katere naročnik je Ministrstvo za šolstvo in šport, smo na Fakulteti za družbene vede pripravili vprašalnik s katerim želimo ugotoviti trenutno stanje na področju delovanja t.i. romskih pomočnikov v osnovnih šolah v Sloveniji.

Ugotavlja se, da je analiza delovanja romskih pomočnikov nujna za določevanje nadaljnjih javnih politik na tem področju. S priloženim vprašalnikom želimo zajeti tri vsebinske sklope:

- splošni demografski podatki*
- odnos do trenutno veljavnega kurikula*
- ugotavljanje stanja sodelovanja z romskimi pomočniki.*

Ker je zaznavanje trenutnega stanja zelo pomembno pri določanju nadaljnjih smernic, Vas naprošamo, da na priložen vprašalnik odgovorite natančno in iskreno. Pri vprašanjih zaprtega tipa se odločite za odgovor, ki se najbolj približa vašemu mnenju, pri kombiniranih vprašanjih pa po želji dopišite svoje mnenje. Ob koncu vsakega sklopa pa Vam je na voljo poseben razdelek, kamor lahko vpišete ostala opažanja, ki v sklopu morebiti niso bila zajeta. Upamo, da nas boste na morebitne probleme, ki jih kot zunanji opazovalci ne zaznamo, opozorili in tako pomagali pri reševanju omenjene problematike. Anketirancem je zagotovljena popolna anonimnost.

Že vnaprej naj se vam zahvalimo za skrbno izpolnjen in vrnjen vprašalnik (kuverta s povratnim naslovom in znamko je priložena)!

*nosilec projekta
izr. prof. dr. Marjan Brezovšek*

SKLOP A: Odnos do trenutno veljavnega kurikula

1. Trenutno veljavne učne načrte ocenjujem, kot...

(obkroži odgovor)

a) prezahtevne za romske učence	60% (6)
b) ravno prav zahtevne za romske učence	40% (4)
c) premalo zahtevne za romske učence	0% (0)
d) ne vem	0% (0)

2. Vsebine, ki jih zajemajo učni načrti pri večini predmetov so po mojem mnenju...

(obkroži odgovor)

a) prilagojene tako romskim kot neromskim učencem	70% (7)
b) prilagojene le neromskim učencem	30% (3)
c) prilagojene le romskim učencem	0% (0)
d) neprilagojene tako romskim kot neromskim učencem	0% (0)

3. Veljavni učni načrti nam v praksi omogočajo ...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) uporabo posebnih didaktične pripomočkov za romske učence	66,7% (6)
b) dodatni čas za podajanje snovi romskim učencem	44,4% (4)
c) podajanje snovi v romskem jeziku	11,1% (1)
d) motiviranje romskih učencev	77,8% (7)

4. Predpisane učne vsebine se po mojem mnenju

(obkroži odgovor)

a) uspešno, brez kulturnih razlik, razložijo romskim učencem	40% (4)
b) zaradi kulturnih razlik težje razložijo romskim učencem	60% (6)
c) zaradi kulturnih razlik težko ali neuspešno razložijo romskim učencem	0% (0)
d) ne vem	0% (0)

5. Za učinkovitejše podajanje učne snovi bi za delo z romskimi učenci potrebovali...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) dodatno osebje	80% (8)
b) učno gradivo v romskem jeziku	30% (3)
(ali prevod veljavnih učbenikov v romski jezik)	
c) podajanje učne snovi je učinkovito, ničesar ne bi potrebovali	10% (1)
d) fleksibilnejši urnik	20% (2)
e) ne vem	0% (0)

6. Ocenjujem, da bi morali romski učenci imeti na voljo dodaten predmet/ure...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) slovenskega jezika	80% (8)
b) romske kulture/kulturne dediščine	10% (1)
c) dopolnilni pouk pri vseh predmetih	30% (3)
d) dodatne ure bi bile zanje prevelika obremenitev	30% (3)

7. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP B: Ugotavljanje stanja sodelovanje z romskim(i) pomočnikom(i)

1. Z romskim(i) pomočnikom(i), ki delujejo v okviru naše šole sodelujem... (obkroži odgovor)
a) zelo dobro	55,6% (5)
b) dobro	33,3% (3)
c) zadovoljivo	11,1% (1)
d) slabo	0% (0)
e) zelo slabo	0% (0)
f) ne vem	0% (0)

2. Moj odnos do romskega pomočnika bi najbolje opisal/a, kot...

(obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) »običajen« odnos do pomožnega pedagoškega kadra	66,7% (6)
b) pokroviteljski oziroma mentorski odnos	11,1% (1)
c) hierarhičen, počutim se nadrejen/a v tem odnosu	0% (0)
d) neformalen, sproščen odnos	22,2% (2)

<p>3. Romski pomočnik je zaposlen... (obkroži odgovor)</p> <p>a) v okviru javnih del 87,7% (7)</p> <p>b) v okviru občinskega fonda 0% (0)</p> <p>c) v okviru šolskega fonda 0% (0)</p> <p>d) v okviru ministrstva 12,5% (1)</p>	<p>3a. Romski pomočnik je zaposlen... (obkroži odgovor)</p> <p>a) za polovični delovni čas 0% (0)</p> <p>b) za polni delovni čas 100% (6)</p> <p>c) honorarno 0% (0)</p>	<p>3b. Romski pomočnik je zaposlen... (obkroži odgovor)</p> <p>a) za določen čas 100% (8)</p> <p>b) za nedoločen čas 0% (0)</p>
---	--	---

<p>4. V splošnem sem z delom romskega pomočnika (kot osebo)... (obkroži odgovor)</p> <p>a) zelo zadovoljen 66,7% (6)</p> <p>b) zadovoljen 33,3% (3)</p> <p>c) nezadovoljen 0% (0)</p>	<p>4.a V splošnem sem z romskim pomočnikom (kot mehanizmom)... (obkroži odgovor)</p> <p>a) zelo zadovoljen 55,6% (5)</p> <p>b) zadovoljen 33,3% (3)</p> <p>c) nezadovoljen 11,1% (1)</p>
---	--

5. V prihodnje načrtujemo... (obkroži odgovor)

a) zaposliti še več romskih pomočnikov	62,5% (5)
b) ohraniti število romskih pomočnikov	37,5% (3)
c) zmanjšati število romskih pomočnikov	0% (0)
d) popolnoma opustiti romske pomočnike	0% (0)

6. Pri zaposlovanju romskih pomočnikov imamo največ težav z... (obkroži odgovor/možnih je več odgovorov)

a) pridobivanjem ustreznega kadra	50% (5)
b) z zanesljivostjo in predanostjo pridobljenega kadra	20% (2)

c) s pridobivanjem finančnih sredstev za zaposlitev kadra	50% (5)
d) nimamo težav pri zaposlovanju romskih pomočnikov	10% (1)
7. Razdelek za ostala opažanja

/

SKLOP C: Demografski podatki

1. Spol (obkroži odgovor)	
a) ženski	60% (6)
b) moški	40% (4)
2. Starost: _____ let	povprečje 45,60 let
3. Izobrazba (obkroži odgovor)	
a) dokončana osnovna šola	0% (0)
b) dokončana srednja šola	0% (0)
c) dokončana visoka/višja šola	0% (0)
d) dokončana fakulteta	90% (9)
e) magisterij/doktorat	10% (1)

HVALA ZA NATANČNO IZPOLNJEV VPRASALNIK!